

R A B T Ű Z.

Regény.

HALÁLOS csend követte szavait. Némán és megzavarodva pislogtak egymásra. Az ágyhoz ment, fogta a kalapját és elhagyta a szobát. Másnap reggel a jegyző nevetve fogadta: — Fene legény vagy, cimborá — kedélyeskedett. — Látod, az ilyen fickókat szeretem. Magam sem viselkedtem volna másként a helyedben.

A jegyzőre nézett és mosolygott. Hát ezt az embert akarta ő megsérteni? Ezt a barommá fúvódott férget?

Megszólalt:

— Köszönöm, bátyám. De most, hogy elhagyom a falut, nem mulaszthatom el, hogy búcsúzóul bocsánatot ne kérjek tegnapi otrombaságomért.

— Mi? Elmégý? — hüledezett a jegyző.

— Ne haragudjék, bátyám, de ez a mesterség nem nekem való.

A jegyzőben egyszerre felágaskodott a gőg, alig tudta nyerítését visszatartani.

— Hát szó, ami szó, nem voltál túlságosan nagy lumen, de idővel, ki tudja, talán mégis beletanultál volna a mesterségbe.

A szive repesett az örömtől, hogy ilyen szerencsésen megúsza az éjtszakai összeszólalkozást. Ha a kölyök elutazik, bugyborékkolt benne az öröm, egyszerre meg lesz mentve a becsülete. Kirúgtam. Szó nélkül kirúgtam, barátom — fogja mondani estére a számvevőéknek s a maga részéről szóra sem érdemesíti tovább az ügyet.

A látszat kedvéért keveset kapacitálta még, látva azonban, hogy hajthatatlan, hátraszegte a fejét:

— Jól van no. Nem bánom, ha már annyira ég a talpad alatt a föld, eriggy. De egy pohár bort azért még megiszunk.

— Sajnálom, de nem lehet. A kilencórás vonattal már megyek.

A póstára sietett. Távíratot adott fel Simon címére, hogy a tizenegyórás vonattal érkezik.

— Szervusz — fogadta Simon, amikor a vonatból kiszállt.

— Szervusz.

Kocsiba ültek.

— Hova? — kérdezte a kocsis hátrafordulva.

Egymásra tekintettek.

— A Tiszába — felelt kevés hallgatás után Simon.

Igazi otthonuk a Tisza volt. A legjobb bort ennek a meglehetősen forgalmas vendéglőnek a tulajdonosa mérte s mint tapasztalt kocsmáros, szívesen hitelezett a fiatalságnak. Az elsejei fizetésnek nagyobbik fele így rendszerint az ő zsebébe vándorolt.

Simon útközben csak ennyit kértett :

— Végleg?

— Végleg.

Több szó nem esett egyelőre a hazatéréséről.

Kuruczot már ott találták a Tiszában.

— Na fiam, megjöttél? — Nyujtotta a kezét. — Látod, ez okos dolog.

Simon sóhajtva jegyezte meg :

— Bizony testvér, így van ez és nem másképen. Anyám is épen tegnap adta el a földünket.

Megittak néhány pohár sört, akkor ő fölkelt, elbúcsúzott Simonéktól s indult haza. Amikor benyitott a kapun, anyja épen jött ki a kertből.

Mit csináljon most, villant át rajta a gondolat. Ha kezét csókol az anyjának, még azt találja hinni, hogy meg van ijedve és magyarázkodni akar.

Ebben a pillanatban anyja is megpillantotta :

— Fiam !? — tette szívére a kezét iszonyú rémülettel.

— Jónapot — köszönt neki, csak hogy hangot adjon s bejelentse, hogy hazajött.

Az anyja utánaszaladt :

— Miért jöttél haza? — tördelte a kezét kétségbeesve, majd hirtelen a szívéhez kapott. — Csináltál talán valamit? — rebegette halálos ijedelemmel, félig megdermedten várva a feleletet.

Neki már a nyelvén volt a válasz, hogy megnyugtassa, az az akaratos és indulatos mozdulat azonban, amellyel a bőröndjét a díványra dobta, nem engedte.

— Nincs kedvem beszélni, hagyjon békén, anyám — fordult el.

— Oh, fiam, édes fiam, mi lesz veled?

Nem mert szegény még sírni sem.

Hogy szeretett volna térdreessen ezelőtt az összetört, szenvedő asszony előtt. Az életét odaadta volna, ha levághatta volna magát a padlóra, ha elpanaszolhatta volna, hogy átok alatt született erre a világra. Szívében nincs más, csak krisztusi sugallat, a világ minden szépsége és jósága az ő megszületendő mosolyától terhes és mégsem tud soha egyetlen gyengéd szót sem kiejteni, mert még nem érkezett el bűnei bocsánatának az ideje.

Ölni szeretett volna a legjobban, csóvát dobni a földre, hogy boruljon lángba a világ s hogy ne maradjon utána más, csak üszök és hamu. Nagynehezen mégis lebírta magát :

— Ne bántson most, anyám. Majd később el fogok mindent mondani.

Anyja magára hagyta. Félóra mulva ő is kiment :

— Hol van apám? — kérdezte.

— A kertben.

Odalépett az anyjához és megölelte :

— Ne féljen anyám, nem csináltam semmit. Csak hazajöttem. Apját a kertben a filagória előtt találta.

— Jóestét. — Köszöntötte.

— Jóestét.

Várakozva tekintettek egymásra. Ő reszkető hangon szólalt meg :

— Hallgasson meg apám, rövid leszek.

Előadta neki terveit. Azért jött haza, mert be akar menni Szegedre, hogy állás után nézzen. Egy éven belül meg fogja mutatni, hogy tehetség és valóban írónak született. Ha pedig nem, akkor is tudni fogja a kötelességét. De rajtuk nem élösködik többet.

Apját, aki gyenge és tiszta szívű ember volt, csaknem könnyekre indították ezek a férfias szavak :

— Tudod úgy-e fiam — szólt, — hogy én tönkrementem?

— Tudom.

— Beteg is vagyok s szegény anyádat féltem legjobban, hogy sírba viszi a bánat. Egyikünknek sincs már sok ideje hátra, valahogy azért majdcsak megleszünk. Nem segíhetlek, de gyere bármikor, amíg élünk, itt mindig otthonra lelsz. Anyád majd imádkozni fog érted.

Szeméből könny gördült alá és elhallgatott.

Meg akarta ragadni az apja kezét, de nem volt hozzá ereje. Véresre harapta az ajkát, hogy visszafojtsa könnyeit. A hangtalan zokogás, egész testét rázta.

Később elment hazulról és benézett a Sasba. Váratlanul Darabontba, a kántorba ütközött.

— Te — állította meg Darabont — jó hogy jösz. Nem volna kedved elmenni Szegedre? Steiritzné járt itt, az előbb beszéltem vele. Az ura riportert keres.

— Kutyabagosra is elmegyek, Lajos bácsi, csakhogy elmenekülhessek innen — felelt.

Sikerült elfogni az öregasszonyt. Bent vacsorázott az étteremben. A pattogós beszédű, katonás tartású kiadóné jóval túljárt az ötvenen, de mert még mindig fiatalasszonynak érezte magát, úgy viselkedett, mint egy bakfis s alig tudta szemérmes zavarát leküzdeni, amikor Darabontot megpillantotta. A kántor ugyanis, mint népdalénekes és nagy korhely, legendás férfiú hírében állott s mint ilyen, nagy hatással volt a legtöbb nőre.

Steiritzné, amikor Darabont előadta neki a dolgot, áradozni kezdett :

— Végtelenül boldog vagyok — mosolygott — a férjem el lesz ragadtatva. Ismeri és nagyrabecsüli a Keresztes úr édesapját. Milyen figyelmetlen is vagyok, még nem is kérdeztem. Hogy van az öreg?

Tovább hadart, nem várt feleletre, folytatta :

— Jól, úgy-e? Nagyszerű. Istenem, milyen szép ember volt valamikor. Igaz, hogy én még kisleány voltam, amikor idekerült, hanem még később is, emlékszem.

Hirtelen elhallgatott, a mult mindig megrémítette.

Néhány szóval megállapodtak, azután elbúcsúztak tőle.

— Legalább tíz évvel öregebb apádnál — dörmögte Darabont, amikor az utcára kiértek. — Huszonöt esztendő letagadott az életéből.

— Mindegy — felelt ő. — Az a fontos, hogy a Lajos bácsi mosolygós ábrázata álláshoz juttatott. Lám, jó is születik néha a női hiúságból.

— Nana — rántott a nadrágján Darabont.

Aranyszívű, tanult, világosfejű és nagyszerű ösztönű ember volt, tele érzéssel és szeretettel. Örült, ha jót tehetett.

— Becsüld meg magad gyerek. — Nyujtotta a kezét, amikor elváltak. — Mutasd meg nekik, hogy igazi tehetség lakozik benned.

Rohant Simonhoz, hogy elmondja neki a nagy újságot. Később Kuruczot is előkerítették.

— Ide nézzetek! — kiáltott az, amikor megpillantotta őket. — Olvassátok. A délután kaptam.

Odanyujtotta nekik az apja levelét. Arról volt benne szó, hogy az öregúr állást szerzett a fiának az egyik vidéki lapnál. A levélhez ötven korona volt mellékelve, hogy abból fizesse ki az adósságait, üljön vonatra és rukkoljon be a szerkesztőségbe.

Simon egyik csodálkozásból a másikba esett.

— Milyen különös a véletlen — adta vissza Kurucznak a levelet. — Meglátjátok ez a két esemény jelent valamit. Kezdődik az új, az igazi élet.

Az estét együtt töltötték, alaposan megtárgyalva mindent.

— Tehát mához egy félévre? — mondotta Simon a búcsúzásnál. — Január 15-én ismét találkozni fogunk ezen a helyen. Meg fogom írni a napot, amikor Párisból elindulok.

Összeölelkeztek, megcsókolták egymást és hárman, három irányban, nekivágtak az éjtszakának.

A kopogásuk egy darabig még visszhangot vert a csendes utcán, azután a sötétség elnyelte őket.

Amikor anyja meghallotta, hogy elszerződött Steiritzékhez Szegedre, sírt nagy boldogságában és örömeiben.

— Látod — ölelte magához — még sem hagyott el egészen az Isten.

Kibontakozott az anyja öleléséből. Arca égett, melle megfeszült. Oh, hogy megnyugtatta az a csók, amit titkon az anyja hajára lopott. Lám, már oldódik és kezd oszlani körülötte az átok.

Az udvaron az eperfa alatt Burkus, a kuvasz hevert.

— Gyer ide — hívta magához.

A kutya talpraugrott, lába közé húzta farkát és el akart oldalogni.

— Burkus, gyere no, nem bántalak — hízkeledett neki.

Az állat sunyított s odacsúszott hozzá.

— Na ne haragudj kis kutyám — hajolt le, gyengéden megveregetve a tomporát. — Felejtsük el a multat.

Mégegyszer megcirógatta a kutyát és bement apjához a kertbe. Amikor leült, apja megkínálta egy cigarettával.

— Gyujts rá.

— Köszönöm.

— Mikor mégy?

— A tizenegyessel.

Apja elgondolkozott.

— Lehet, hogy épen a Mikszáth-asztalához kerülsz. Ő is sokáig ujságíróskodott Szegeden.

A multról kezdett beszélni és láthatólag meghatotta a visszaemlékezés. Ifjúságát és korán sírbahanyatlott reménységeit már régen eltemette, a mult azonban, a küzdelmes évek nagyratörése, a hírnév és a dicsőség utáni hajdani vágy, olykor-olykor még megzendültek lelkében. Egy háromszéki kis falu merész álmú csendje üzent bele a végtelen Alföldnek, a kisváros, a nyomorúság, meg a sok gyerek azonban akolba zárták s neki nem volt elég bátorsága, hogy felgyujtsa a nyomorult zsuppot más felett. Megöregedett, megrokkant, átgázolt rajta a rohanó élet, letiporta az új érzéseket és új gondolatokat lobogtató fiatalság, amely nem ismert megalkuvást és győzelme első diadalmas mámorában nem kegyelmezett senkinek. Az idők örök rendje és törvénye telt be ezzel. Az öreg nem kevés keserőséggel ugyan, de megadta magát sorsának, mert csalódás csalódás után érte. Harcai közben rengeteg embert emelt fel a porból s megpróbáltatásai nehéz napjaiban ezek fordultak legelőször ellene. Ez a kegyetlen hálátlanság gyógyíthatatlan sebet ütött a szívéen. Mégis harag és gyűlölség nélkül élte napjait, megbocsájtva mindenkinek és nem panaszkodva sorsára, amely mostoha maradt hozzá élete utolsó pillanatáig.

Anyja kiáltott valamit a konyhából. Felrezzentek. Apja ijedten kapott az órájához.

— Gyorsan, lemaradsz a vonatról.

Felugrott és szaladt befelé. Megölelte, megcsókolta anyját, kezét fogott apjával, azután szaladt.

— Majd írok — kiáltott a kapuból vissza.

Hát Rózsa? A nagynénjétől el sem köszön?

Az épen jött felfelé a nagykertből:

— Hova mégy te? — kérdezte csodálkozva, amikor táskával a kezében megpillantotta.

— Ne kérdezz, nincs időm, majd anyámék megmondják.

Megcsókolta, aztán szaladt.

Csakhamar megszokta Szegedet. Később Simon is hazajött Párisból s egy redakcióba kerültek.

— Fiam, mától kezdve dolgozunk — mondotta neki egy álmos nyári napon.

Simon verskötetet akart kiadni, tíz legszebb költeményét azonban még nem írta meg. Ő regényének gigantikus terveit építgette magában.

Két hónap óta ismét együtt éltek, de többnyire hallgattak, hogy elhitessék egymással, hogy gondolataikkal vannak elfoglalva s a vajudás válságos perceit élik. Magukat és egymást szerették volna megcsalni ezzel, mert egyikük sem merte bevallani, hogy nincs ereje dolgozni és ami a legfontosabb, már régesrégén elvesztették mindketten az önbizalmukat s egyikük sem bizott benne, vihetik-e még az életben valamire. A saját lelkiismeretük vádoló szava elől menekülve, állandó mámorban és tompa kábultságban éltek. Egyre növekvő komor zárkózottságukban mindjobban elidegenedtek a környező dolgoktól, egyre jobban megvetették a vidámságot, az embereket, az erőt és a sikert.

Akkor történt, hogy öt besorozták katonának és még azon az őszön be is vonult. Ez a váratlan fordulat csaknem megölte.

* * *

Megállt, pihenőt tartott emlékezésében. Azt a két évet, amit Szegeden töltött, felesleges bolygatnia. Élete nem változott, folytatta ott, ahol elhagyta. Kártya, ital, tunyaság, minden reggel azzal kelt fel, hogy új életet kezd és másnap megint csak a hajnal vetette haza, részegen.

Elfáradt, az álom már kerülgette.

— Na, mára elég is volt — szölt.

Falnak fordult. Nemsokára hallatszott egyenletes, mély lélegzése.

IX.

Délelőtt tízig aludt. Amikor felébredt, rögtön behívta Ferit.

— Nem volt itt senki? — kérdezte tőle.

— Nem.

Ebben a pillanatban kint csöngettek.

— Talán most jönnek.

Feri kiment. Néhány pillanat múlva megint megjelent.

— Két úr van itt. Szeretnének beszélni a mesterrel.

Keresztes hálókabátot öltött magára és kiment. A két idegen bemutatkozott. Közölték Keresztessele, hogy az éjszakai affér ügyében jöttek. Egy-kettőre végeztek és elköszöntek.

Az egyik fél, akinek a nevében Keresztest kihívták, Décsy báró volt, a másik, akit megütött, egy tényleges miniszternek az öcse.

— Érdekes — mormogta maga elé Keresztes — akárcsak az olcsó regényekben, pontosan a báróné két legkitartóbb udvarlójával kell megverekednem.

Mihalovicsot és Kuruczot kérte meg segédeinek. Azok a legsúlyosabb feltételű pisztolypárbajban állapodtak meg.

A rákövetkező reggel, amikor az inas bekopogott hozzá és jelentette, hogy Mihalovicsék megérkeztek, Keresztest éktelen düh fogta el.

— Mondd nekik — rántotta fejére a takarót — hogy nem megyek. Hagyjanak békét. Nem húnytam le egész éjjel a szememet.

Mihalovics bekiáltott :

— Ne ordítozz, hanem siess. Hétre kint kell lennünk a Hívös-völgyben.

Kint a derült reggel és a friss levegő kibékítette. Amazok a megbeszélthelyen már várták őket. A segédek némán köszöntötték egymást. Komoly és előkelő szertartásossággal tették meg az előkészületeket, hogy ezzel is kifejezésre juttassák a pillanat férfias ünnepélyességét.

— A hasába a bitangnak — súgta Mihalovics Keresztesnek, amikor a kezébe nyomta a fegyvert.

Amazok látszólag nyugodtan beszélgettek. Fölényben érezték magukat s gyakran minden különösebb ok nélkül felnevettek.

— Szitává lövöm a firkászt — kedélyeskedett az arculütött. — Garantálom, hogy nem fog orvul megtámadni többé senkit sem.

Kurucz figyelmeztette Keresztest :

— Vigyázz, ha véletlenül nem talál az első lövése, gondolkozás nélkül puskázz bele, mert másodszorra lepuffant, mint egy verebet.

Tudta, hogy a sértett fél kitünő lövő, bizonyosra vette, hogy nem menekülnek meg ép bőrrel. De nem árulta el aggodalmát, bízott a véletlen szerencséjében.

Amikor a vezényszó elhangzott, a torka mégis összeszorult és hallotta, hogy a szíve hangosan ver.

Ebben a pillanatban csattanó dördülés hallatszott. Rá nyomban Keresztes is elsütötte a fegyverét. Lyukat lőttek mind a ketten. Nem talált egyikük sem.

Kurucznak a füle dobolni kezdett. Az ellenfél tehát játszik Keresztessele. Élvezni akarja a halálfélelmét s majd csak az utolsó lövéssel teríti le. Mihalovics dühösen szitkozódott :

— Ha nem teszi csúffá, én fogom agyonlőni azt a gazembert.

A segédek újra megtöltötték a fegyvereket. Keresztes meg se várta a jeladást, hanem rögtön előrement. Önként három lépés előnyt adott az ellenfelének.

Visszafojtott lélekzettel meredtek rájuk valamennyien.

A sértett nem akart gyávábbnak látszani Keresztesnél, ő is előre lépett s amikor a második vonalhoz ért, kimért mozdulattal maga elé emelte fegyverét és hirtelen elsütötte. Keresztes mosolyogva, biztos kézzel lőtt s amikor a karját leeresztette, látta, hogy — vége. Ellenfele hang nélkül esett össze és elterült a fűben.

A golyó a kulcsontját roncsolta össze.

Décsy báróval egy órával később verekedett meg egy belvárosi vívóteremben. Ő két kisebb sebet kapott, egyet a karjára, egyet a mellére, Décsy báró pedig egy hatalmas vágást a fejére.

Délben Simonnal ebédeltek.

— Kérlek — fordult Kereszteshez Simon — nem mertem hozzányúlni a pénzedhez, féltem, hogy esetleg kell a temetésre.

Nevettek.

— Az ügynökök egyébként, amikor megmondtam, hogy mit akarok, azt hitték, hogy viccelek. Kijelentették, hogy ennyi pénzért nemhogy házat, de még egy rendes lakást sem lehet kapni Budapesten.

— Dehogy nem. Egy szoba-konyhának tizenötmillió az ára. Tíz, tizenöt millióért annyit kapsz, amennyit akarsz.

Keresztes később felment Kuruczékhoz. A bárónéval való legutolsó beszélgetés óta nem találkozott Margittal. Francisztinét is ott találta.

— Mit akar itt? Miért jött ide? — szólt rá indulatosan, amikor megpillantotta.

Az öregasszony, mint rendesen, most sem szólt. Kis madárfejét zavarodottan hajtotta le a mellére.

— Apát kereste — sietett a védelmére Margit. — Keddig ki kell hurcolkodnia a lakásból.

— Keddig?

— Keddig.

— No jó — mondta valamivel engedékenyebben Keresztes. — Csak tessék szépen hazamenni, majd én csinálok valamit. Vasárnapig értesítem.

Az öregasszony lopva egy pillantást vetett rá, azután ment. Keresztes a haját tépte dühében:

— Megöl a vádoló tekintetével.

De hirtelen eszébe jutott, hogy nem azért jött most ide.

— Mondja Margit? — kezdte — Mit akar? Mit akar még tőlem? Miért írt a bárónénak?

A lányt nem lepte meg a váratlan fordulat, nyugodt hangon felelte.

— Beszélni akarok veled.

— De hát minek? Mondja, hova tették az önéretüket?

— Maga férfi. Maga ezt nem érti.

Keresztes gondolkozni kezdett. Vitába bocsátkozzék? Minek. Nincs értelme. Különben sincs ilyesmire ideje. Sietnie kell. Hiszen alig van már annyi ereje, hogy a száját felnyissa, gazdálkodnia kell tehát minden perccel.

— Ajánlanék egy megoldást — mondta.

— Csak bátran. Ki veled.

— Elveszem.

A leány elfehéredett. Reszkető hangon kérdezte:

— Kit?

— Magát.

Margitban pillanat alatt felengedett a rémület. Most már nevetve felelte :

— Nem, kedves barátom. Ennek még nem érkezett el az ideje.

Keresztes azt a fáradságot és ernyedtséget érezte, ami izgalmak után mindig meglepte. Kapkodott és hebehurgyán csinált mindent, állapította meg magában. Amíg az öregasszony lakásügyét el nem intézte, addig nem kellett volna feljönnie. Hirtelen vad türelmetlenség fogta el. De hiszen még a honosítással és a nyugdíjjal sincs rendben?

A leány nem vette észre, hogy a férfi lelke más felé jár. Messze innen, azon az úton, amelyet ő még mindig nem ismert. Képzeletében a bárónéval való találkozás pillanatát élte és az izgalom a közeli győzelem örömét gyújtotta a szívében.

Soha nem gondolt arra, hogy Keresztes csakugyan beteg. Nyugtalanágát és örökös elégedetlenségét muló idegességnek tekintette. Ismerte a becsvágyat, az alkotó lélek vérző gyötrődését, az önkínzásokat és a megrendüléseket, eleget látta bátyját az egetvivő tehetetlen düh, a lángolás és az öngyilkosság meredekén, a küzködésnek és a szenvedésnek ezeket a kitöréseit azonban nem tartotta veszedelmeseknek. Szerinte bátyjáék ezzel csak a kinyilatkoztatás isteni kéjét fizették meg.

Sokáig hallgattak, végül is Keresztes szólalt meg :

— Válaszolt a báróné a levelére?

— Válaszolt.

— Nos?

— Találkozót adott most péntekre.

Keresztes a padló repedéseit vizsgálta.

— Úgy?

Hallotta, amit a leány mondott, de a dolog már nem érdekelt. Vissza fogja kérni Simontól a pénzt, fűzte magában gondolatait s személynél fogja elintézni a lakásügyet. Pénzkérdés az egész. Húsz millióért egy egész villát kibérelhet.

Kezet csókolt Margitnak. A leány kikísérte.

— Valamelyik nap majd felnézek.

— Jó. Isten vele.

(Folytatása következik.)

Bibó Lajos.

KULTÚRA ÉS POLITIKA.

MI KÖZE vajjon ennek a kettőnek egymáshoz? Bizonyára így kiált fel a legtöbb ember, akinek gondolkodása nem igen szokott mélyebben szántani, hanem a dolgoknak csupán a felszínén siklik végig. S ez a csodálkozó felkiáltás annál érthetőbb, mert a *kultúra* szóval általában valami többé-kevésbé ugyan elmosódó, de mégis határozottan értékfogalmat társítunk, a *politika* emlegetéséhez pedig a köztudat szerint rendesen némi kellemetlen mellékiz tapad, úgyhogy a kettőt nem nagyon találjuk összeillőnek. Azonban a tudományokon köszörült elme, amely egyrészt óvatosabban foglal állást, másrészt szeret a szavakhoz gondosan körülhatárolt, csakis egyféle értelmezést megengedő fogalmakat fűzni és szeret mindent pontosan meghatározni, ilyenféle kérdések felvetésével reagál a fenti cím láttára: Mi a kultúra, mi a politika s ha már így egymás mellé vannak állítva, milyen kapcsolatban vannak egymással?

Ezekre a kérdésekre szabatos és kimerítő feleletet kapunk abban az impozáns terjedelmű kötetben, amely együvé foglalja s így újra könnyen hozzáférhetővé teszi Kornis Gyulának jobbra az utóbbi évtized folyamán írt és különböző helyeken szétszórva megjelent művelődéspolitikai tanulmányait, szám szerint huszonötöt.

Az első kérdésre a fogalomelemzésben jeleskedő szerző legrészletesebben azzal a velős tanulmánnyal válaszol, amelyben sokat emlegetett kultúrfőlnyünk problémáját boncolgatja. A filozófus éles elméjével taglalja benne a kultúra fogalmát és megállapítja legfontosabb jegyeit. Szembeállítja a civilizációval, mely csak a külső rend uralmát jelenti, holott a kultúra a belső, lelki erők kiművelésével egyértelmű. Civilizált emberek közt valami jogrend uralkodik, külső fegyelem van, az alsóbbrendű ösztönök megnyilvánulása valamelyes korlátok közé van szorítva, a társadalmi életet bizonyos törvények szabályozzák. A kultúrált emberekben több van ennél: fogékonyság az életnek egyes finomabb természetű, magasabbrendű, egészen szellemi javai, pl. a tudomány és művészet iránt. Szoktunk ugyan anyagi kultúráról is beszélni, mely az életnek némely anyagi természetű mozzanatát (pl. gazdaság, technika, kereskedelem) foglalja magában, de ez az anyagi kultúra nem önálló jelenség, hanem csak melléktermény: a szellemi kultúra gyümölcse.

Politikán pedig a kultúrával való vonatkozásban azokat az elveket kell érteni, melyek szerint a kultúrát irányítani akarjuk; azokat az eszközöket, melyekkel a kultúra haladását elő akarjuk mozdítani; azokat a tennivalókat, melyeket a kultúra előmozdítása érdekében szükségeseznek tartunk. Így jegecesedik ki a kultúrpolitika vagy közművelődési politika fogalma, mely e szerint valamely nemzet egész közművelődésügyének, benne a tudományos, irodalmi és művészeti mozgalmaknak és intézményeknek bizonyos magasabb szempontokból való tervszerű irányítását jelenti. De mivel ez az irányítás a felnövekvő nemzedék kultúrájának szellemi berendezésében, az iskolaügy terén

érvényesülhet legjobban, a kultúrpolitikusok főként iskolapolitikával szoktak foglalkozni. Kornis Gyula kultúrpolitikai tanulmányai is legnagyobb részben ebben a körben mozognak.

E tanulmányok felé annál nagyobb érdeklődéssel fordulhat mindnyájunk figyelme, mert szerzőjüknek oroszánrésze volt iskolarendszerünk legújabb reformjának létrejövetelében. A reform lehetőségére egy kedvező körülmény teremtette meg az alkalmat. Ma már ugyanis történetileg megállapítható tény, hogy Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszterségével kultúrpolitikánknak egy új, céltudatos, termékeny és lendületes korszaka kezdődik. Tudatára ébredtünk végre annak, hogy a világháború s a békekötés kettős sorscsapása után a megváltozott idők és körülmények új alkalmazkodást kívánnak tőlünk. A nagy felfordulás után újra kell tájékozódunk át kell tekintenünk új helyzetünket, fel kell ismernünk új szükségleteinket, s erőnkkel számot vetve, de egyúttal minden erőnket megfeszítve lázas tevékenységgel munkához kell látnunk, hogy a rosszra fordult viszonyok között is megállhassuk helyünket a népek nagy versenyében. E tevékenységnek egyik alapvető fontosságú része arra vonatkozik, hogy korszerűsíteni, fejleszteni, reformálni kell iskolai intézményeinket. A munka meg is indult és vezérszerep jutott benne Kornis Gyulának, a kultúrpolitikusnak. Szóbanforgó tanulmányai annak idején történetileg előkészítették legújabb iskolaiügyi reformjaink megszületését, utólag olvasva pedig mintegy magyarázatul szolgálnak hozzájuk.

Igazi kultúrpolitikusnak termett egyéniségnek mutatkozik a szerző abban a tanulmányában, melyben a kötetnek mintegy megnyitójaképpen összefoglalja egész kultúrpolitikai koncepciójának alapelveit Nagy meggyőző erővel fejti ki benne a kultúrpolitikának az állam életében való alapvető fontosságát. Azt az igazságot, hogy a jó kultúrpolitikán fordul meg a nemzet életében minden, mert ez termeli ki a nemzetből azokat a szellemi erőket, amelyeknek folyamánya a nemzeti életnek mindennemű megnyilvánulása, a nemzeti léleknek minden szellemi és anyagi természetű tevékenysége. Nemzetünk balsorsának egyik oka minden bizonnyal abban rejlik, hogy a kultúrpolitikának ezt a mindekenfelett való fontosságát nem látták meg azok, akiknek kezébe le volt téve a nemzet sorsának intézése. Nem volt hosszabb időre szóló, a jövőbe néző, állandó és egységes nemzeti kultúrpolitikai programunk. Amennyiben volt is ilyen, például régi nagyjaink közül a halhatatlan Eötvös József bárónak korszaknyitó alkotása, népnevelésünk alaptörvénye (az 1868:XXXVIII. törvénycikk), ez a nagyszabású program — sajnos — csak program maradt, nem volt, aki megvalósítsa. Ez az oka annak, hogy az általános iskolakötelezettséget kimondó törvény életbelépte után még egy teljes félszázaddal is szégyenletesen sok hazánkban az írni-olvasni tudatlan ember.

Kornis Gyula megállapítja, milyen hibákat követtünk el kultúrpolitikánk terén e félszázad alatt. Nem fejlesztettük eléggé a népoktatást, nem gondoskodtunk kellő számú népiskola felállításáról s ezzel elhanyagoltuk a nemzet egyik nagy társadalmi osztályának, tömegére nézve kétségtelenül a legszámottevőbbnek, a kiszegdarétegnak kellő művelését. Kultúrpolitikai programunkban középponti helyet kellett volna elfoglalnia a falu művelődéséről való gondoskodásnak, amely a modern idők kívánalmai szerint már korántsem merülhet ki a legszükségesebb elemi ismereteket közvetítő népiskolák felállításában, hanem fel kell ölelnie a gazdasági ismétlőiskolákat és magában kell foglalnia az iskolán kívüli népművelésnek nagyon sokágú hálózatát is. De a polgári iskolára sem fordítottunk elég gondot. Helytelen társadalmi felfogásunk követ-

keztében a polgári iskola lenézett hamupipóke maradt. Mindenki felfelé törekedett, tehát gimnáziumot akart végezni és hivatalnokember kívánt lenni a helyett, hogy gazdasági, gyakorlati pályára lépett volna. Ahol egészséges a társadalmi közvélemény, mint például Angliában, ott nem tódulnak az emberek a gimnáziumba, akár van tehetségük efféle tanulmányok végzésére, akár nincsen, hanem rövidebb ideig tartó s gyakorlatias irányú iskolák végzése után a gazdasági életben igyekeznek elhelyezkedni. Másfelől azonban el kell ismerünk, hogy ott a fejlettebb gazdasági élet nagyobb lehetőséget is biztosít a megélhetésre, mint a mi vértelen, pangó gazdasági életünk, melynek épügy megvan a maga proletariátusa, mint a hivatalnoki életpályának. Végzetesen nagy hibája volt művelődéspolitikánknak, hogy megfeledezett középfokú szakiskolák felállításáról s ezzel elmulasztotta a nemzet zömének elsőrendű szükségleteiről való gondoskodást. Szinte magyarázni sem tudjuk azt a hihetetlen tényt, hogy bár Magyarország lakosságának felénél nagyobb része östermeléssel, mezőgazdasággal foglalkozik, egyetlenegy középfokú mezőgazdasági szakiskolát sem nyitottak e széles társadalmi réteg számára. Természetesen meg is látszik kisgazdáink gazdálkodásán a mezőgazdasági szakműveltség hiánya. E mulasztás következményeit akkor látjuk teljes nagyságukban, ha tekintetünk Dániára és Hollandiára fordul, ahol a művelt kisgazdák okszerű gazdálkodása a több és jobb termelés által valósággal megszászorozta a nemzeti jövedelmet és csodálatosan felfokozta a nemzeti jólétet.

A dologban az a legszomorúbb, hogy e nagy hibák és hiányok megállapítása nem is elsőízben történik meg ezúttal. Már régebben is akadtak a nemzeti közművelődés ügyét egyetemes szempontból néző kultúrpolitikusaink, akik mindezt észrevették és kellő nyomatékkal rá is mutattak. Schwarcz Gyula egyetemi tanár, a kiváló történettudós már a kiegyezés idejében látta ezeket a bajokat s egy nagy kultúrpolitikai programot szerkesztve megjelölte a bajokon való segítés módjait. Nem a kultúrpolitikai program hiányzott tehát, hanem a program megvalósításához szükséges erő és akarat. Nem költöttünk eleget a közművelődésre s ezzel rossz gazda módjára elmulasztottuk a leggyümölcsözőbb befektetést.

Való igaz, hogy a művelődéspolitikai sok tekintetben pénzkérdés, de kétségtelenül vannak olyan mozzanataink is, amelyek tisztán szellemi természetűek és anyagi erőnktől függetlenül is megvalósíthatók. Ilyen elsősorban a nemzeti szellem érvényesítésére vonatkozó követelmény. Minden életrevaló nemzetben magas lánggal lobog a nemzeti érzés, minden valamirevaló nemzet műveltsége erősen és határozottan nemzeti színezésű műveltség. A nemzeti eszme pedig a művelődéspolitikában a nemzeti tárgyaknak középpontba állításán s a nemzeti vonatkozásoknak erős hangsúlyozásán kívül főként az állampolgári nevelésnek elnevezett újabb pedagógiai irányzatban jut érvényre. E szerint az egyént úgy kell nevelni, hogy ne önmagára gondoljon elsősorban, hanem arra a nemzeti közösségre, melynek egyik tagjává kell, hogy érezze magát. Az egyénnek éreznie kell, hogy ő egy nagy láncnak egyik szeme, egy nagy gépezetnek egyik kereke, neki tehát bele kell illeszkednie a nemzeti célok nagy rendszerébe s akaratát alája kell rendelnie a nemzeti akaratnak. A nemzet mint egész csak úgy állhatja meg helyét, ha tagjaiban van fegyelem, összetartás és kitartás, ha megvan a szociális kötelesség tudata s a közös felelősség érzése, szóval: ha megvannak azok a társas erények, melyek nélkül sikeres együttműködés, közös nagy célok elérése tisztára lehetetlen. A háborút is azért vesztettük el, mert a nemzet tagjai politikailag nem voltak eléggé nevelve.

Amikor a közösség sorsáról volt szó, inkább önmagukra gondoltak és nem akartak már tovább áldozatot hozni a közösség érdekében, mert megfélemlettek arról, hogy az egyén sorsa sohasem független a nemzeti közösségtől, s aki a közügyet cserbenhagyja, tulajdonképpen önmagát hagyja cserben. Ennek megismétlődését kell megelőzni azzal, hogy a felszűrődő új nemzedéket nemzetpolitikai nevelésben részesítjük.

Nem szorul hosszadalmas bizonyításra, hogy a modern kor kultúrpolitikájában csakis demokratikus szellemnek lehet uralkodnia. De nem abban a naiv racionalizmusból fakadó helytelen értelmezésben, mely az emberek egyenlőségének téves dogmájából kiindulva uniformizálni akarja a nevelést és mindenkit egyforma iskolába akar belegyömöszölni, hanem ama helyesebb fel fogás szerint, hogy a nemzetnek minden vagy minél több fia megkapja a képességeinek és társadalmi elhelyezkedésének megfelelő nevelést, hogy a maga társadalmi körében minél nagyobb fokban hozzá tudjon járulni egyéni munkájával az egész nemzet erő kifejtésének növeléséhez.

Amennyire kiváló a filozófus szerző ilyen igazán filozófiai természetű feladat megoldásában, aminő egy művelődéspolitikai rendszer megszerkesztése s irányelveinek tömörségében is teljesen világos körvonalozása, ép annyira le tudja kötni érdeklődésünket és meg tud győzni nyomós érveivel álláspontjának helyességéről azokban a tanulmányokban is, amelyekben a kultúrpolitikának vagy az iskolapolitikának egyes részletkérdéseit bogozgatja. E fejtegetések rendjén külön tanulmányt szentelt az 1927. évi új német népiskolai törvényjavaslat részletes ismertetésének és beható elemzésének, nem mulasztva el a magyar népoktatás fejlődésével való tanulságos összehasonlításra kínálkozó alkalmat. Nagyterjedelmű tanulmányban foglalkozik továbbá egy igen fontos új iskolafajnak, a közoktatási rendszerünkben mindaddig sajnosan hiányzott középfokú mezőgazdasági szakiskolának kérdésével. Kitér ennek a nagyon szükséges iskolanemnek célját és vázolja történetét, mert e mostanáig nem létező iskolafajnak különösképen története is van. Története van t. i. nem magának az iskolának, hanem a felállítását már évek óta szorgalmazó jámbor óhajtásnak. Buday Barna hiába sürgette, hogy a felső kereskedelmi iskolákhoz hasonlóan gazdaszervezetek a birtokos gazdák fiai számára. Elszomorodva olvassuk, mekkora meg nem értéssel kellett ennek a javaslatnak és kívánságnak megküzdnie, mily kicsinyes bürokratikus akadékoskodásokon kellett megüszülnie, míg végre a megvalósulás révébe segítette a mezőgazdaságtól ugyancsak távol álló filozófus kultúrpolitikusként a történeti előzmények ismerete nélkül, tisztán elméleti úton kikristályosodott bölcs belátása. Az ő buzgólkodásának örvendetes eredménye, hogy ma már meg van állapítva ez új iskolafajnak szervezete és tanterve, vezetése és felügyelete, valamint tanárainak képzése is. Ilyen újfajta felső mezőgazdasági iskola egyelőre öt helyen működik: Orosházán, Békéscsabán, Hatvanban, Gyöngyösön és Budapesten. Megnyitásával közművelődési politikánknak egy régi és nagy mulasztása van pótolva, várható felvirágzásuk után pedig hamarosan érezni fogjuk az új intézménynek jótékony hatását.

De bár e tanulmányokból kiteszöveg Kornis Gyula teljes mértékben át van hatva a népoktatásnak s a falu kultúrájának elsőrendű fontosságától, egy másik művében tett nyilatkozatának tanúsága szerint is a középiskola ügye áll legközelebb szívéhez. Nem ok nélkül! A középiskolából kerül ki ugyanis a nemzetnek értelmiségi osztálya, vezető eleme, ez iskolafaj megszervezésének problémájával tehát minden kultúrpolitikusként sokat és alaposan kell

foglalkoznia. Jelenlegi körülményeink között annál nagyobb szükség volt erre, mert középfokú oktatásunk már jó hosszú idő óta egy ponton vesztegelt és megújulásra várt. A reform azonban a háborút megelőző időkben sehogyan sem tudott megszületni, noha az akkori közoktatásügyi miniszterek két szakértekezletet is összehívtak a kérdés megvitatása és dűlőre vitele végett. Először az egységes középiskola eszméjével próbálkoztak, majd a csupán alsó osztályaiban egységes, felső tagozatában pedig szétágazó, egységes jogosítású középiskola megteremtésén fáradoztak, de mind a két szaktanácskozás eredménytelenül végződött, mert a résztvevők felfogása annyira megoszlott, hogy lehetetlen volt megegyezésre jutni. Csak legújabban, 1924-ben sikerült a középiskola reformjának régóta időszerű kérdését megoldani oly módon, hogy egyrészt visszaállították a gimnázium tiszta humanisztikus jellegét, másrészt a gimnázium és a reáliskola közé beiktatták a középiskolának egy új típusát, a reálgimnáziumot, ennél fogva jelenleg a mi középiskoláink szervezetében is a német középiskolai rendszer hármás elágazása érvényesül: vannak gimnáziumaink, reálgimnáziumaink és reáliskoláink s mind a három fajta középiskola érettségi bizonyítványa minden főiskolába való felvételre jogosít. E reform életbeléptetése s általa a középfokú oktatás ügyének remélhetőleg tartós rendezése mostani kultuszminiszterünk szervezőképességét dicséri, az előkészítés és általános megtervezés munkája pedig a kultúrpolitikus Kornis Gyula érdeme, valamint a reform részletes kidolgozásának is ő volt egyik irányító szelleme.

Hat tanulmányban foglalkozik az idevágó alapvető elvi kérdések tisztázásával s hogy mekkora alapossággal és mily nagy körültekintéssel fogott hozzá a feladat megoldásához, mutatja az a tanulmánya, melyben gondosan szemügyre veszi, hogyan akarták az európai vezető nemzetek, a franciák, az olaszok, az angolok és a németek középiskoláikat a világháború után a haladó idők követelményeinek megfelelően újjáalakítani. E nagy nemzetek újabb középiskolai rendszereinek és reformjainak nem egyszerű lemásolás céljából, hanem csupán tanulságok levonása végett való tanulmányozásán kívül beható vizsgálatnak kellett alávetni azt az elvi jelentőségű kérdést is, van-e jogosultságuk a mai természettudományos korban, a hasznosságot és gyakorlatiasságot hirdető világnézet uralma idején a humanisztikus tanulmányoknak az iskolában. E kérdésre természetesen csakis igenlőleg felelhet minden oly elmélkedő, aki a történelmi érzéknek nincs híjával. Kornis Gyula is — a természettudományi műveltség nagy becsét fenntartás nélkül elismerve — a mély meggyőződésből fakadó lelkesedés meleg hangján és súlyos érveléssel mutat rá a humanisztikus tanulmányoknak mint a történelmi felfogás elmélyítésére szolgáló eszköznek örök értékére s a mindenkor nevelésben való mellőzhetetlen voltára. Egy másik tanulmánya főként kritikai természetű: szembehelyezkedik a középiskola reformjának oly tervezetével, melynek vezető gondolata az alsó tagozatában egységes középiskola felállítása lett volna. Külön tanulmányban okolja meg a reálgimnázium új iskolatípusának a magyar középiskolák szervezetébe való beillesztését. E szerint a porosz közoktatásügyi rendszerben már régóta virágzó reálgimnáziumot tulajdonképp úgy kell felfogni, mint a teljes egészében humanisztikus «görög gimnázium» mellé szervezett, elsősorban szintén történelmi műveltséget, bár kevésbé mélyen megalapozott történelmi műveltséget adó «latin gimnáziumot», melynek tanulmányi anyagában a latin nyelv és irodalom s az e köré fonódó modern nyelvi, irodalmi és történelmi tanulmány játssza a főszerepet, mint az iskola egész tanulmányi anyagának gerince.

Tüzetesen megvizsgálja továbbá Kornis a középiskolai reformot az egyetem szempontjából is, mert a középiskolának egyik feladata a közfelfogás szerint tudvalevőleg az, hogy növendékeit előkészítse a főiskolai tanulmányok végzésére. Ebből kiindulva is arra a következtetésre jut, hogy a középiskoláknak a közműveltség uniformizálására vezető egységesítése helyett épen ellenkezőleg többféle típusra való szétkülönítésükre van szükség, e típusoknak azonban a főiskolára való lépés tekintetében meg kell adni az egyenlő jogositást, mely külföldön már jóformán mindenütt meg is valósult, csak mi nem tudtuk mind-éideig egy negyedszázadon keresztül való szakadatlan és általánosnak mondható sürgetés ellenére sem elérni.

A középiskolai kérdésnek e sokféle oldalról való megvilágítása és megvitatása voltaképen nem más, mint az 1924-ben létrejött reformnak nagyon alapos előkészítése. Magát a kész reformot is egy beható tanulmány ismerteti és méltatja. Megtaláljuk itt az új tantervek külső történetét; megtudjuk, hogy az új középiskolai törvényjavaslat kidolgozására kiküldött bizottságnak Kornis Gyula volt az előadója s őtöle származik középiskoláink típusainak mostani hármassága. Látjuk, mily lelkiismeretesen és alaposan meghánytákvetették a készülő reformnak minden legcsekélyebb részletét, amidőn két éven át 78 ülésen tárgyalták a nyugateurópai legújabb tantervek tanulságainak figyelembevételével az új tantervi javaslatokat, míg végre megszületett a középiskolákról szóló 1924. évi XI. törvénycikk. Az előadó tömören összefoglalja az új tantervek irányelveit, megmagyarázza szerkezetüket s az egyes tantárgyakat sorra véve részletezi, hogy az új tantervek mennyiben térnek el a régiektől. A tanulmány befejező része fölényesen győző érveléssel cáfolja meg azokat a kicsinyeskedő, olykor épen hozzá nem értésre valló kritikai megjegyzéseket, amelyekkel egyesek az új tanterveket újságcikkek formájában támadták.

Ez új tantervek nem hoztak ugyan gyökeres reformokat, de készítőik nem is törekedtek arra, hogy a meglévő tanterveket minden történeti szempont sutba dobásával teljesen felforgassák, hanem a fokozatos haladás szellemében okszerűen tovább akarták fejleszteni a meglévő hagyományokat; megtartották a régiből azt, ami az idők során bevált és jónak bizonyult s megváltoztatták azt, aminek módosítását a kor haladása s a körülmények változása szükségessé tette. Ez egyedül helyes elvnek hódolva nem vágtak szakadékot a múlt és a jelen között, zökkenő nélkül megcsinálták a régiből az újba való átmenetet s oly művet sikerült alkotniok, mely hosszú időre biztosítani fogja a magyar intelligencia műveltségének állandóságát és folytonosságát.

Semmi sem természetesebb, mint az, hogy az egyetemi katedrán ülő kultúrpolitikusok a felső oktatásügy problémái is élénken foglalkoztatják. Egy régebbi tanulmányában, mely eredetileg dékáni székfoglaló volt a pozsonyi Erzsébet-Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karának megnyitása alkalmával 1918-ban tartott egyetemi közgyűlésen, azt a kérdést fejtegeti tudós elmélyedéssel, milyen jelentősége van a filozófiai karnak a tudományegyetemen. E tanulmány vezető szempontja a tudományok egységének nyomatékos hangoztatása, melyre az egyes speciális kérdések vizsgálataiba elmerülő s a nagy egésszel való egybetartozásról oly könnyen megfélemlítő részletbúvárlatnak mindnagyobb mértékű uralomrajutása idején valóban égető szükség is van. Ugyanez az egybefoglaló filozófiai szellem hatja át azt az újabb tanulmányt is, mely a tudományok egységére s összefüggésére hivatkozva az egyetem egységének fenntartása mellett tör lándzsát és ellenzi azt

a törekvést, hogy az egyetem bölcsészettudományi kara szétválasszassék külön bölcsészet-, nyelv- és történettudományi s külön matematika-természettudományi karra.

Tárgyánál fogva a legszélesebb körű érdeklődésre tarthat számot a nők egyetemi tanulmányairól szóló essay, egyszersmind az egész kötetnek legterjedelmesebb darabja, mely első megjelenésekor (1925-ben) a Napkelet hasábjait gazdagította. E nagy erudícióval megírt, rendkívül alapos tanulmány abból az alkalomból született, hogy 1923-ban a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (MEFHOSz) s a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége keretébe tartozó főiskolai hallgatónők valamennyi főiskolának minden korlátozás nélkül való megnyitását kérték a nők számára a közoktatásügyi minisztertől. A historizmus biztos elvi alapján álló filozófus szerző, mint rendszeren, itt is egy pillantást vet előbb a nőmozgalom multjára általában, majd külön a magyar nőmozgalom történetére, azután a modern pszichológiai kutatás dús eredményeit felhasználva a legapróbb részletekig boncolgatja a női lélek sajátos természetét, hogy e pszichológiai alapvetés után sikeresen láthasson hozzá annak a nagy és szerfölkött nehéz szociálpolitikai problémának kibogozásához, melyet a nőknek a megváltozott körülmények kényszerítő hatása alatt egyetemi végzettséget kívánó kenyérkereső pályákra való törekvése rejteget magában.

A társadalomfilozófia területére nyúlnak át vagy legalább is annak a határán járnak a kötetben foglalt tanulmányok közül azok, melyek egyszer a középosztály fogalmát határolják körül mélyreható elemzéssel, a történeti hivatás érzését, a nemzeti missziótudatot, azaz a nemes értelemben vett nacionalizmust jelölve meg a középosztály fogalmának legfőbb megkülönböztető jegyét;* másszor arisztokráciánk közművelődési feladatairól elmélkednek, rámutatva a magyar főnemesség mai nevelési rendszerének legnagyobb hibájára, az idegen szellemű, magántanulásra alapított aszociális nevelésre, melynek következtében arisztokratáink nem tölthetik be méltó módon a reájuk váró nagy történeti hivatást és nem felelhetnek meg azoknak a kulturális feladatoknak, amelyekre nagynevű őseik példája s a társadalomban elfoglalt előkelő helyzetük kötelezné őket. Ide lehet számítani a társadalomerkölcsi és társadalompolitikai nevelésről szóló magvas fejtegetést is, mely a nemzetnek minden rendű-rangú fiát az eddiginél sokkal nagyobb mértékben el akarja töltetni szociális szellemmel a nevelés útján. Annál inkább rászorulunk erre, mert iskoláink a társas érzés ápolásának és fejlesztésének eszközeit mostanáig csak kevéssé karolták fel, amin különben nem is lehet valami nagyon csodálkozni, mert itt nem annyira ismeretek tanításáról van szó, hanem érzelmek keltéséről és akarati készségek erősítéséről, már pedig ez a merő ismeretközlésnél jóval nehezebben megoldható feladat.

Ezek a kultúrpolitikai tanulmányok mindvégig egyformán tanulságosak és élvezetesek, akármilyen tárgyról esik szó bennük. Az őszinte hivatásszeretet nemes hevülete árad el szerzőjüknek lelkesedésből fakadó és lelkesítésre szánt sorain, midőn a tanári pályáról fest néhány találó ecetvonalással eszményi szép képet a pályaválasztás nehéz kérdésén töprengő ifjúság számára azzal az eléggé nem méltányolható célzatossággal, hogy megváltoztassa a társadalomban és a kormányzat kebelében e pálya közművelődési értékére s jelentőségére vonatkozólag általában uralkodó meglehetősen kedvezőtlen felfogást. Majd azt

* Annak idején ez a tanulmány is a Napkelet egyik füzetének értékét növelte.

kutatja, hogy a béke áldásos éveiben s még a tudomány berkeiben is mindig fellelhető politikai gyűlölet hogyan fokozódott szinte engesztelhetetlenné a háború alatt, kimondhatatlan kárára az irodalmi köztársaságnak. Majd ismét a kultúrpolitikus szempontjából különös tanulmányra érdemes nagy emberek-ről rajzol klasszikus arcképeket, így a fiatal Széchenyiről naplói első kötetének megjelenése alkalmából, felismervén és kiemelve benne a folyton tépelődő, filozófáló elme nagy értékét, azét az elméét, mely szünet nélkül elemzi, vizsgál-gatja önmagát és önismeretre törekszik, de e mellett nemzetének nevelője is akar lenni, midőn új, reális életeszményt tűz ki a magyarság elé s a terméketlen retorikával párosult tespedés helyett a tetteknek, alkotásoknak, a termelő munkának igazi életet, mozgást és haladást jelentő jobb korát akarja felidézni nemzetére. Első nagy kultúrpolitikusunkról, Eötvös József báróról emlékezve e lángelme gazdag szellemi hagyatékából azt a mozzanatot szemeli ki taglalás végett, amely a szociális gondolat jegyében álló korunk számára nyilván legfontosabb: a nemzet tagjává való nevelés eszméjét, miközben részletesen kifejti ennek a nemzetté nevelésnek, az egészséges nemzeti közlélek kialakításának módját és eszközeit. Negatív tanulságok levonásával is pozitív módon gyarapítja ismereteinket Tolsztojnak, a nagy ellenmondásokban bővelkedő lángeszű orosz írónak és gondolkodónak kultúrfilozófiáját megvilágító tanulmány. Először feltárja előttünk Tolsztojnak a kultúráról való naturalista-primitivista romantikus felfogását, azután ismerteti s bírálja különckedő nevelési elveit, érdekes kuriózumszámba menő, de követendő mintául el nem fogadható iskoláit, végül tisztázza Rousseau-hoz, mint sajtóságos elveinek forrásához való viszonyát.

Egy mindenkor időszerű, főként azonban a nagy világháború óta fokozott mértékben a közérdeklődés tárgyává lett kérdés: a nacionalizmus és a pacifizmus viszonyának kérdése több ízben is elmélkedésre ösztönözte Kornist mint kultúrpolitikust, annyira, hogy e probléma köré egy egész kis tanulmány-ciklus szövődik könyvében. Ezek között a magyarságnak és a pedagógiai pacifizmusnak egymáshoz való viszonyát mérlegre tevő essay kellő értékére szálítja le azt a messziről nézve eszményinek látszó törekvést, mely a világbékének a nevelés útján való elérését írta zászlójára. A Népszövetségi Társaságok Nemzetközi Uniója s a Nevelésügyi Társaságok Világszövetsége talán jó-hiszemű, de mindenesetre igen naiv eszmemenettel élénk propagandát indított a békére való nevelés érdekében, megfélemlítve arról, hogy ilyen kezdeménynek csak akkor lehet reménye a sikerre, amikor minden nép meg van elégedve sorsával s az épen fennálló helyzeten egyik fél sem óhajt változtatni. Márpedig a nagy háborúban legyűrt nemzetektől, elsősorban mitőlünk, megcsontított országú magyaroktól józan ésszel senki sem várhatja el, hogy épen mostantól kezdve mi is elkezdjünk az örök békéért lelkesedni és gyermekeinket szigorúan pacifista szellemben neveljük, hiszen ez egyértelmű volna jelenlegi kifosztottságunknak és megtiportságunknak örök időkre szóló fenntartásával. Annál kevésbé lehet erről szó, mert a győztes nemzetek nevelésében tankönyveikből kimutathatólag még épen eléggé uralkodik a legyőzöttek iránti ellenséges indulat és a nemzeti gyűlölet. Ugyanezen oknál fogva képtelen ötletnek kell tekintenünk a Népszövetségi Társaságok Uniójának egyik ülésén tárgyalt ama javaslatot is, mely szerint egy nemzetközi bizottságnak kellene minden állam tankönyveit a világbékére való nevelés szempontjából átvizsgálni és meg-bírálni. Igazán lehetetlen komolyan venni efféle javaslatot, amikor a győzők tankönyvei maguk is gyakran militarista szellemben vannak megírva. Az ilyen

pedagógiai pacifizmus épügy híjával van minden őszinteségnek, mint a győzőknek az az eljárása, hogy a legyőzötteknek megtiltják a fegyverkezést, ők maguk azonban soha nem álmodott arányokban folytatják háborús készülődéseiket — a világbéke megvédésére!

A nevelés által való lelki leszerelés szolgálatába akar szegődni a pszichológia tudománya is. A genfi Nemzetközi Nevelésügyi Hivatal a kérdőívek módszere alapján nemzetközi értekezletet rendez a hazafias érelemre vonatkozólag. Tudományos módszerrel óhajtja vizsgálni ezt az érzést nyilvánvaló pacifista irányzatossággal, holott a vizsgálatnak előreláthatólag teljesen viszonylagos, megbízhatatlan eredményeiből aligha lehet majd pozitív tudományos következtetéseket levonni.

Ez ábrándos pacifista törekvésekkel szöges ellentétben van a nagy győztes európai nemzetek mai hivatalos kultúrpolitikájában megnyilatkozó erősen imperialista szellem, melyre a kötetnek berekesztő tanulmánya világít rá szokatlan éles fényvel. A franciák, az olaszok, az angolok egyaránt hatalomra törnek és büszke nemzeti öntudattal, terjeszkedő szándékú hazafias érzéssel töltekezett ifjú nemzedéket akarnak nevelni. A franciák erős klasszicista szellemen alakítják újjá középiskoláikat, hogy a klasszicizmusból fakadó szuggesztív nevelő hatásokkal is erősítsék és táplálják saját nemzeti érzésüket és politikai törekvéseiket. A fascizmusban megújhodott Olaszország feltámasztja az antik Róma társadalmi és katonai fegyelmét, iskoláiban pedig a nagy nemzeti hősök tiszteletére való neveléssel akarja biztosítani nemzetének fényes jövőjét. Az angolok is a régi dicső rómaiaknak vér szerint való leszármazottai kívánnak lenni s minden gyakorlatiasságuk, hatalmasan kifejtett gazdasági érzékük ellenére is törhetetlenül ragaszkodnak középoktatásukban a klasszikus tanulmányok fenntartásához.

Kornis Gyula kultúrpolitikai tanulmányainak e tartalmi gazdagságukhoz képest rövidre fogott ismertetéséből is megállapítható, hogy írójuk egész felfogásának tengelye a historizmus, a történeti fejlődés elve. Aki pedig, mint ő, ezt az elvet vallja, az sohasem tévelyedik el elmékedései közben a naiv racionalizmus ingoványos területére, nem eszel ki a hagyományokkal teljesen szakító, a valóság talaját lába alól elveszítő pusztá észkonstrukciókat, melyek gyökértelenül lógnak a levegőben, hanem a történeti fejlődés szilárd talapzatára helyezkedik s a mult értékes hagyományait megtartva, a meglévő intézményeket modernizált formában továbbfejlesztve akarja előbbre vinni a nemzet kultúráját. Kornis történeti érzékének erős fejlettségét bizonyítja az is, hogy egy másik nagy munkájában (*A magyar művelődés eszményei 1777—1848*) részletesen feldolgozta a magyar kultúrpolitika multját, mintegy történeti alapvetést adván ezzel az itt méltatott tanulmányokból kibontakozó művelődéspolitikai rendszerének. Tanulmányaihoz írt előszavában maga a szerző jelöli meg azokat a nagy elveket, melyek egész kultúrpolitikai koncepcióját egységbe foglalják. Ilyen a már említett historizmuson, a történeti kultúra nagy megbecsülésén kívül a helyesen értelmezett nacionalizmus elve, a közművelődési demokrácia gondolata s a természettudományi-technikai kultúra értékeké kellő elismerése. Ezek az irányelvek fűzik egységes egészé a különböző időben keletkezett és különböző tárgyakra szóló tanulmányokat, melyekben nem tudjuk, mit értékeljünk inkább: írójuk elemzéseinek mélységét és finomságát, okfejtéseinek szigorú logikáját, ítélkezésének találó voltát és biztosságát, az összefoglalásban mutatkozó nagy erejét, a rejtett kapcsolatokat is meglátó éles szemét, avagy előadásának elevenségét és lendületességét, azt

a frappáns és újszerű kifejezésmódjával sokszor megkapó, mindenkor frissen perdülő stílust, mely soha el nem lankad, soha fárasztóvá nem válik s az olvasó meggyőződésévé tudja tenni az író meggyőződését.

Fölöttébb öröndetes dolog, hogy egy ilyen szellemi vértezettal induló kultúrpolitikus nemcsak mint elmélkedő fejtheti ki művelődéspolitikai hitvallását, hanem a sors egyszersmind olyan hivatali polcra is állította, ahonnan cselekvőleg is módjában van megszabni a magyar kultúrpolitika irányát. Hisszük, reméljük és várjuk, hogy midőn a körülmények szerencsés találkozása folytán ezúttal ritka kivételkép megvalósult valami abból a plátói álomból, hogy a filozófusok legyenek az állam kormányzói: a multat ismerő, de előretekintő ész által bölcsen eltervezett s egyben az energikus akarat által a való életbe is átplántált aktív kultúrpolitika áldásos gyümölcsöket fog érlelni nemzetünk boldogabb jövője javára.

Nagy J. Béla.

CSAK CSÓK UTÁN.

*Van úgy, csak csók után, a csend megcsendül!
Melódiája cseng a végtelenbül.
Szilaj szívem — most jonnyadt vén leány —
Magáról bünt, gyönyört lehány.*

*Letűnt időkbé nézni hajtja vágya,
Sóhaj s leül az emlék ablakába.
Bókolva várja lent a méla Mull,
Az ősz lovag, palástja zöld, avult.*

*A Mull szeme sötét kutat mutat.
Utat kutatva néz belé szívem
S mélyébe száll egy ingó fényiven,
Melyet küzködve épít a tudat.*

*Tükrén az élet kékes illanása,
A volt valónak kékes villanása.
S amint szívem a kék tükörbe néz,
Tilos titkokról porzik a penész.*

*De ismerőn itt senki nem köszön!
Csak árny, csak váz itt minden és közöny.
Megszűnt a szín, a szó, a vér varázsa,
A kéjnek kín, örömmek bú a mása.*

*Szégyennel, váddal, bűnnel elkeverve,
Mi élve, téve kincs volt, itt szemét!
Szívembe sír, sikolt a lét keserve
S a Mull behúnyja szánva bús szemét.*

Réz Gyula.

A BOXBAJNOK.

Az őszi nap nyári szorgalommal hajigálta le forró sugarait a földre. S az egész napi verejtékes munka után fáradtan lopózkodott be a hegyek alatt az este s tikkadtan terítette szét sötét takaróját az erdők lombjára.

— Vigyázz, Gábor! Vigyázz! Még csak az kell, hogy lezuhanjunk.

— Ne félj, Erzsike. Add ide a kezecskédet. Már jól állok.

— Milyen borzalmasan elhagyott hely ez. Kora reggel óta járunk és se embert, se házat nem látunk. Hol fogunk lepihenni?

— Majd csak találunk valamit.

— De sötét van már.

— Még egész jól látni.

— Istenem. Mért nem vigyáztunk jobban?

— Erzsike, te voltál a csábító! Én az ismert úton akartam visszamenni, most már lent is volnánk Visón. De te vágyódtál az ismeretlen, embernemjárta útra.

— Bízam benned! Az ösztönödben! Az erődben! Látni akartalak, hogy milyen vagy itt, az ősember kultúrálatlan környezetében, te, az erőben és sportban tökéletessé trenírozott félisten.

— Csalódtál?

— Még nem. Ahogy előttem mentél és törted nekem az utat, büszkén gyönyörködtem széles vállad munkájában, amin ott táncolt a finom, ismétlődő vadászfegyver és gondtalanul, őzike-módra lépegettem utánnad.

— Várj csak. Itt le kell, hogy emeljelek. Hopp! Megvan.

— Kíváncsian figyeltem az arcodat, amikor dél felé egyszerre csak ott morgott húsz-harminc lépésnyire tőlünk a medve.

— Féltél?

— Nem. Mondtam, hogy az arcodat figyeltem kíváncsian.

— Mit láttál?

— Megtorpantál előttem, mint egy szobor. Az arcod elsápadt, de nyugodtan toltál magad mögé s villámgyorsan emelted a fegyvert válladhoz. A szemedben ugyanaz a láng gyulladt fel, mint amikor a ringben minden küzdelmed végén halálos biztonsággal és matematikai pontossággal sújtod le rettenetes csapásodat a tántorgó ellenfélre... És ezek után az ütések után sohase kellett még egyszer ütnöd...

— Haha! Fölösleges volt, ugy-e?

— S a medve is csak végig esett a földön, mintha lebunkóztad volna. Nyugodtan számolhattad ki fölötte a kilencet.

— Tehát nem csalódtál.

— Mondtam, hogy még eddig nem. Komoly voltál, erős és energikus és sohase mutattál határozatlanságot. Az egész napi szereplésed bele illett ebbe a környezetbe és a te erőt sugárzó egyéniséged nem kívánczolt a szememben a városba. Tetszettél nekem itt. Gyönyörködtem benned itt is . . . De most itt az este. Eltévedtünk . . . Kíváncsi vagyok, mi lesz most?

— Folyton csak azt hallom, hogy kíváncsi vagy. Félni nem félsz?

— Hogyan félnék, amikor Európa legerősebb embere van velem? Akinek ehhez még a fegyvere is a legjobb, a vadászkése is a legjobb és el van látva revolverrel is?

— Igazad van. Egy egész hadsereggel szembe tudnék szállni.

— Nappal. De most itt az este. És sehol egy ember . . . Sehol egy ház . . . Mi lesz most?

— Ne aggódj, Erzsike. Csak találunk valamit. Ott az a csúcs. Magasan kiemelkedik a környék fölé. Odamegyünk és körülnézünk.

— Vajjon hol lehetünk? Messze, vagy közel a kultúrához.

— Mindegy. Csak bízd rám magad. Tudsz még járni? Nem vagy fáradt?

— Oh. Járnai még eljárók reggelig is. Ne felejtse el, hogy tennisz-bajnoknővel van dolgod, aki reggeltől estig képes egyfolytában tenniszezni. Csak nem gondold, hogy elfáraszt a járás?

— És mentek. Elöl a férfi és mögötte az asszony. Csupa erő, csupa ügyesség mind a kettő. Hatalmas, szálás legény a férfi és izmos, ruganyos párja az asszony.

A sötétség pedig hirtelen, mint a nyári zápor, úgy szakadt rá az egész tájra.

Botladozva és bizonytalanul értek már fel a csúcra s a nagy sietségtől lihegett mind a kettő. Szomjasan, mohón nézett körül a szemük az erdők végtelen sötétjén! . . . Sehol semmi . . . Csak nesztelen éjtszaka haragosan sötét tengerén úszott be a mindenség fekete ölébe a csend láthatatlan hajója . . .

— Erzsike. Érzem, hogy félsz. A hangod sem az az öntudatos, nyugodt hang s a kezeckéd is reszket, mint szélben a rózsa.

— Terítsd le az esőköponyegedet, ülj le és vegyél az öledbe. Akkor nem fogok félni.

— Igy? Jó?

— Igen. Ide bújok a melledre. Érzem hatalmas tudód egyforma munkáját, hallom bátor szíved nyugodt dobogását és akkor megnyugszom.

S a férfi szeme járta, egyre járta körül a sötétet. Leste, kutatta, hogy mi van mögötte, nem takar-e veszélyt. A füle tágult érzékenységgel gyűjtötte össze a hangokat. Sokat nem ismert fel közülük. Nem tudta, hová tegye őket. Ágzorrenés: szél okozta? . . . közeledik valaki? . . . Elfojtott sóhaj: az erdő léleklizik? . . . vagy valaki itt van a közelben?

Most mintha egy kő gurulna : lépés nyomán? ... vagy magától? És a hangok jöttek, jöttek az erdőből csapatostul ... Rengeteg hang. Csupa ismeretlen, csupa fojtott, alig élő hang ... Nem villamoscsengés. Nem autókürt. És nem kocsizörgés ... Kusza, alattomos és tétova hangok ... Olyanok, mint a macskák ... Mintha ijesztgetni, rémítgetni akartak volna.

— Gábor, mi bajod? Gyorsan ver a szíved.

— Képzeldől, Erzsike.

— Nem. Nem. Nem ilyen a te szíved munkája. Ideges vagy.

— Csacsiság. Nyugodj meg.

— Várj csak. Újra meghallgatom ... Gábor! Úgy ver a szíved, mintha egy óriás dobót össze-vissza ütögetne egy rakoncátlan gyerek.

— Csitt, Erzsike, csitt. Mintha jönne valaki ...

— Gábor! Te félsz!

— Nem, Erzsike. Nem. De így nem jó. Keljünk fel. Várj csak. Én szedek rőzsét és tüzet gyujtok.

— Persze! Tüzet gyujtunk. Ez nagyszerű. Hogy nem jutott ez előbb az eszünkbe?

— Nem tudom. Maradj itt.

— Nem. Veled megyek.

És rőzsét szedtek. Vakon tapogatódzott kezük a földre, ahol egy-egy ág megreccsent a lábuk alatt. Lehajoltak és felszedték. Nem tartott sokáig, jó csomót szedtek össze és vissza mentek a megjegyzett irányban a csúcsra. Fölértek ... Harsányan, örömmel kiáltott fel a férfi :

— Erzsike! Oda nézz. Ott világosság van!!

— Hol? Hol? Nem látom ...

— Ott! Add ide az arcodat. Így. Errefelé. Most nézz le, mintha a cipődre akarnál nézni ... Ott ni! Látod?

— Jaj! Gábor! Csakugyan. Messze van?

— Nem. Nem lehet messze. Azt hiszem, közel van. Hurrá! Gyere. Menjünk.

Erős kezével megfogta az asszony kezét és feléledt kedvvel és eleven bátorsággal indultak a fény felé. Amikor egy-egy fa eltakarta, egy-egy lomb eléje került, idegesen, sietve kerülték ki az akadályt. Hátha kialszik a fény? Hátha megszökik?

Siettek, rohantak és odaértek ...

Egy kis ablakból szűrődött ki a fény az éjtszakába. A ház apró, fatörzsekből készült ház volt. Körülötte mintha kis kert sötétlenék. Körüljárták. Keresték az ajtót. Boldogok voltak és kíváncsiak. Megtalálták. Hatalmas, nehéz ajtó volt. Kilincse nincs. Csukva van ... Zörögtek rajta ... Senki ... Zörögtek újra ... Nincs válasz ... Lehetetlen! Hiszen világosság van benne! ... A férfi haragos erővel ment neki az ajtónak s úgy megrázta, hogy az egész ház belerezdült ... Még se jött senki ... Megvizsgálták az ajtót, hogy miképen van bezárva. Észrevették, hogy kívülről szegezte be valaki egy hatalmas szál rúddal ... Különös ...

— Erzsike. Menj félre. Betöröm az ajtót.

— Gábor, én úgy félek... Várj... Olyan különös... Ott fenn a csúcson nem féltem...

— Ugyan, mit félsz? Itt vagyok!...

Óriási erejével nekifeküdt a beszögelt rúdnak s két hatalmas rántással eltávolította az ajtóról és belökte azt... Beléptek...

Az asszony felsikoltott és a szívéhez kapott...

A férfi sápadt arccal és a megdöbbenéstől tágranyílt szemekkel bámult bele a gyertyák lángjába.

Az ágyon felöltöztetve, szépen, mint egy ravatalon, halott asszony feküdt. A fejénél két gyertya égett s a gyertyák fénye sárgán hullott a nyugodt, merev arcra, mint őszi nap a korai avarra. Dolgos barna kezei imádkozva pihentek a mellén. Karcsú lábán fehér harisnya ragyogott s azon térdig felszijjazva, apró, barna bocskor. Fiatal, egyenes testén elomlott a hímzett, gyönyörű, oroszos ing, mellén megfeszült a piros befűzött mellényke... Szép volt... S a homloka felett — a haj nem takarta el — borzasztó seb tátongott... Fejszecsapás...

A szobában volt még egy asztal. A fal mellett pad, apró szekrény. Két szék... Tűzhely... Pár edény... Szögek a falban, fogasnak... S az ágy tövében ott virrasztott a megijedt csend...

Senki más...

— Gábor, ez borzasztó!...

Az asszonyból rémülten buggyant fel a szó, mint a tóba dobott kő után a buborék és suttogva szakadt le ajkáról a hang.

— Mért jöttünk ide?... Inkább maradtunk volna fent a csúcson... Valahogy eltelt volna az éjszaka... Nem tudok itt maradni, Gábor... Ezt nem bírom ki...

A férfi még nem tudott szólni. Valami egészen új, ismeretlen dolgot látott maga előtt. Talán először érezte életében, hogy most semmi, de semmi szüksége az erejére. És tanácstalan volt. Állt az ajtóban, mint egy kis fiú, aki véletlenül belenézett egy óra szerkezetébe és nem értette a kerekek mozdulatlan, néma munkáját.

Az asszony megremegett... Elfáradt, meggyötört idegei ájultan menekültek a sírás enyhét adó nyugalmába és zokogva borult az ura mellére.

A férfi állt. Szeme tétova röpködéssel szállott tárgyról-tárgyra, s újra vissza, az idegen szép arcra... Eszébe jutott, hogy itt vannak, messze-messze járatlan erdön, csaknem megközelíthetetlen hegyek rengetegében, egyedül ketten az éjszakában... és egy halott... Érezte, hogy a félelem megmarkolja a torkát s a szíve ott kalapál a homlokában...

— Gábor, menjünk innen...

A férfi csak akkor mozdult meg, amikor az asszony kézenfogta és kihúzta a házból a szabadba. Össze-vissza tántorogtak a kertben, nekiütözköztek valaminek, pad volt.

— Ülünk le ide, Gábor...

— Borzasztó! Most — hörgött fel először a szó a férfi melléből s az asszony megdöbbenve kereste a párja szemeit.

— Gábor! Mi az? Mi bajod? — S ijedten érezte, hogy egész teste reszket az urának.

— Gyilkosság, Erzsike! . . . Megölték! . . .

— Nem csuktuk be az ajtót, Gábor . . .

A férfi nyugtalanul nézett az ajtó felé, az tényleg nyitva maradt s a reszkető gyertyák fénye vastag fénysugárban bukott térdre a küszöbön, az éjtszaka rettenetes sötétje előtt.

Nem mozdultak. Összebújtak. S várták, hogy csoda történik és hirtelen felragyog a hajnal a csúcokon . . . Hiába vártak . . . Hosszú ideig ültek így s a szívük már egészen összedobbant, amikor zajt hallottak. Ember jött. Nem látták egészen addig, amíg bele nem lépett az ajtó fényébe.

Nagy hatalmas ruthén paraszt volt. A kezében fejsze. Meghökkenve torpant meg az ajtóban. Először ijedten vizsgálódott körül. Óvatosan lépett be a házba, visszajött, megnézte az ajtóról leszakadt rudat, aztán a bizonytalanság rémületével ordított fel:

— Hej! Ki van itt?!

Várt. Az egész ember egy fül volt. Minden porcikája itta a hangokat, s amikor nem kapott választ, kicsit nyugodtabban, de ép olyan erővel kiáltott fel:

— Hajhó! Valaki!

Csend. Senki sem felelt. Még a visszhang se. Az asszony és a férfi úgy bujtak össze a padon, mint két veréb.

A paraszt döngő léptekkel ment be a házba, kivágta az ablakot és látni lehetett, hogy az egyik gyertyát felemeli a halott feje mellől, kijön vele a szabadba és nyomokat keres az ajtó előtt.

Csodálkozva emelkedik fel és félelem látszik az arcán. Aztán újra lehajlik a földre s amint észreveszi távozni a nyomokat, utánnuk megy . . .

— Gábor! Idejön . . . — Suttogja remegve az asszony.

A férfi felemelkedik, vállához emeli a fegyverét és lövésre készen várja a parasztot s amikor a gyertya fénye bevilágít a puskacsőbe és meglátja azt a paraszt, rémülten ordít egyet, eldobja a gyertyát és vissza rohan a házba. A férfi egyszerre úgy érezte, hogy elszalad belőle a rémület s tagjai felszabadulnak a lidércnyomás alól . . . Hirtelen megindult a paraszt után.

— Gábor, ne menj. Maradj.

A férfi nem felelt. Maga után engedte az asszonyt és megállott az ajtóban. Szava a régi. Úgy csattant fel, mint a parancs:

— Mi történt itt?

A paraszt úgylátszik már legyőzte első rémületét, mert felelt.

— Senkinek semmi köze hozzá!

— Megölted azt az asszonyt!

— Az én dolgom!

— Mért tetted?!

— Megfelelek érte Istennek!

— Tudni akarom. Ha nem felelsz, megkötözve viszlek le Visóra!

— Haha! Ha nem lenne nálad fegyver, már régen én lennék az úr!

Hallottad hírét a medveölő Kopil Tódornak?

— Nem erre vagyok kíváncsi, hanem arra, mi történt itt?

— Én vagyok az a Kopi Tódor és reszketnél előttem, ha nem lenne fegyvered. Ha öltem, öltem! Igazságot csináltam! Szedd össze a sátorfádat és takarodj!

— Gábor! Gyere, menjünk. — Könnyörgött az asszony.

A férfi lerázta magáról. Elfogta a düh. Félredobta a puskát és úgy lépett be a szobába.

— Gábor! Az Istenért! Agyonvág! Sikoltott fel az asszony. És felkapta a fegyvert, hogy legalább nála legyen.

— No, híres Kopil Tódor! Nincs nálam fegyver! Megmondod most már, mért ölted meg az asszonyt?

Hitetlenül nézett végig a ruthén a magas, izmos férfin, aki pusztá kézzel mert belépni hozzá, Kopil Tódorhoz a szobába és elmosolyodott... Olyan volt a mosoly, mintha farkas vicsorítaná a fogait... Azután mordult egyet és mint a villám, ugrott neki a nyugodtan álló embernek... Ordítva tántorodott vissza... A férfi ökle irtózatossá erővel vágott bele az arcába. Orrán, száján ömlött a vér... Beletörölte arcát az ingébe, köpött egyet, azután nem törődve semmivel, mint egy irtózatossá szikladarab, úgy dobta magát ellenfelének... Az cikázva lépett hol balra, hol jobbra egyet s mindegyik lépését borzalmas ütés kísérte... A paraszt úgy ordított, mint egy sebzett állat és újra-újra megkísérelte a rohamot... Széket kapott fel. Szörnyű kezének egyszerű fogása alatt összetört a szék. Hajítását villanásszerűen kerülte ki a férfi... Felkapta a fejszét és azzal rohant neki a paraszt... Egy alig látható, süvítő ökölcsapás s a fejsze erőtlenül zuhant a mélybe a karral együtt...

A paraszt szemében kiült a rémület... De nem hagyta magát. Kétségbeesetten, egész teste súlyával ugrott neki ellenfele lábainak... De szándékát észrevette a trenírozott szem s a láb lendült és hatalmas ívben röpítette a parasztot a falnak... Döngve, tehetetlenül, mint egy zsák, hullott a földre.

A kultúremler tökéletes nyugalommal várt. A szeme mereven és feszült figyelemmel nézett a fetrengő emberre. Érezte, hogy a szíve nyugodtan és szabályosan ver. Tüdeje hosszúakat, mélyeket lélezkzik, mint egy fujtató s az izmai pihentek és rendben vannak.

Az emberzsák pedig feltápáskodott, kihámozódott belőle az agyonkuszált, véres, rémült arc és kapkodva lihegett, mintha nem találna levegőt a szobában.

— Megmondod, hogy mi történt?

A ruthén csodálkozó és rémült tisztelettel nézett ellenfelére, nem értette a dolgot. Nem felelt. Pihent.

Az asszony visszafojtott lélekzettel, kicsit mosolyogva, nyugodtan nézte a harcot . . . Nem félt. Biztos volt az urában. Várta, hogy mi lesz.

A halott asszony imádkozva tartotta kezeit a mellén s arca változatlan nyugalommal nézett bele a semmibe . . .

S a paraszt újra kezdte a harcot.

Mindent felhasznált. Bútort. Edényt. Kést. Villát . . . Mindent! Vadul, ordítva dobálta ellenfelének azokat s csattanva, csörömpölve, irtózatossággal estek neki azok a le-lebukó férfi teste fölött a falnak . . . Az csak játszott . . . Semmiség . . . Macska-egérharc . . .

Aztán megúnta . . . Ő támadt! . . . Könnyű dolga volt . . . Be akarta fejezni a harcot . . . Asszonya látta. Fölvillant szemében a fény és szörnyűséges csapásra emelte az öklét . . . Mint egy vasgolyó, úgy csapott oda a ruthén fejéhez . . . S a medveölő óriás hang nélkül, kettészakadt étellel, mint egy darab fa, esett végig a földön . . . Nagy szemei ijedten rebbentek fel a gerendára és elcsendesült . . .

— Gábor, csak nem halt meg?

— Nem tudom.

Nem is lihegett. Nem is volt fáradt. Nyugodtan törölte véres ökleit a zsebkendőjébe . . .

Felsőbüki Büky György.

A FESTŐ TÁJAI.

*A természetére már alig emlékszem,
talán magas volt.*

Csak hangja zeng még mostan is felém:

a hangja mély volt

s mögötte egy alakatlan

vad szenvedély volt.

Ott árulta a képeit

az iskola homályos folyosóján;

a fal mellé voltak letéve

a képek:

valami kék sugárban csillogó

vidékek.

Ott árulta a képeit,

valakinek kínálta,

de nem a képről

jolyt öt perc múlva a beszélgetés,

hanem a szomorú megélhetésről.

S miközben sóhajtozva így rebegette

alázatos imáját: «Vedd meg! . . .»

azokra a vidékekre gondoltam,

melyek jestellenül

az én lelkem vásznán lebegnek.

Minek a vászon, az ecset,

minek a szín, minek az álom?

Hisz végre minden úgyis elpereg

potomáron.

Gulyás Pál.

A SZINÉSZ ÉS A SZEREP.¹

NAGYON elvont feladatra vállalkozom, amikor a Shakespeare-bizottság megtisztelő felhívásának engedve előadásba kezdek, amely előadásnak voltaképen címet sem tudok adni, mert egy színész, amikor színpadon kívül áll a nyilvánosság elé, olyan sokféle kíváncsisággal találkozik, hogy alig választhatja ki, hogy melyiket elégítse ki. Legcélszerűbb azon gondolkoznia, hogy melyik elől térjen ki. Én legkészebb volnék épen arról beszélni, ami elől, sajnos, színház- és irodalompolitikai okokból ki kell térnem. Ezek a rossz darab, rossz szerep, a beszélhetetlen nyelv, eljátszhatatlan instrukciók, hamis pathos. Ezek olyan terhek, amelyeknek hurcolása a színész életének egyharmadát kívánja áldozatul. De a színész keservei, a «kacagi bajjazzó», hőstenor ária lett, a színész nem a panaszaival arat tapsot. És megmarad az a vigasz, hogy rossz darabban a szerző is megbukik.

Azoknak, akik kíváncsiak arra, hogy vajjon egy színész jól játszotta-e a szerepét, ajánlom vegyenek kezükbe egy pusztá szerepet olyan darabból, amelyet nem ismernek és próbálják megszerkeszteni belőle a darabot és próbáljanak a szerep nyomán elképzelni egy élő embert.

Egyetlen darab csonka görögoszlopból pontosan vissza lehet állítani egy egész görög templomot. Kis találékonysággal Grumio szerepéből is meg lehet írni *A Makrancos hölgyet*. De ezzel a találékonysággal már megelőztek és pályánk nyolc tizedrészén át nem Shakespeart játszunk.

A legtöbb esetben a nyers szerep nemcsak hogy nem kivonata a darabnak, de az alakból is alig van valami, amit játszani fogunk. A színésznek, amikor új szerepet vesz a kezébe, csak két anyag áll rendelkezésére: ő maga és az egész világ, szóval minden, csak szerep nem. Hogy ebből a két ismeretlenségből hogyan lesz *egy* eleven valóság, az a furcsa titok, amiért színházba járunk.

Én a magam számára azzal fejtem meg ezt a titkot, hogy a legtöbb alak, amit a színpadon látunk, már megvolt mielőtt a darabot megírták; és ez vezet ahhoz a paradoxhoz, hogy a színész a színpadon legközelebb a közönséghez és legtávolabb a darabtól áll.

A legtöbb laikus, ha elolvass egy darabot, semmiféle véleményt sem tud róla mondani. Sőt ismerek Shakespeare-olvasókat, akik találó idézeteknél nem tudják többre vinni, szóval csak a mondatig tudnak eljutni, de a darabot, mint eleve mozgó életet előre nem tudják elképzelni. Ezzel szemben vannak színészek, akik megdöbbenő életgazdagsággal játszanak és a darabról fogalmuk sincs. Az az érzésem, hogy ezek az alakot magukban hordták és csak véletlen, hogy azt bele tudták kényszeríteni a darabba: ez a *trouville*. A szavaira féltékeny szerzőnek talán meglepetés az ilyen édes titok megszületése, de melyik szerző nem bocsátja meg — a sikert.

¹ Felolvasta a szerző a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottságának 1928. február 26-i matinéján.

Engem mindig azok a színészek ragadtak el, akikről éreztem, hogy csak becsempészték a lelkeket egy darabba, ha mindjárt támadt is valami ellentmondás köztük és a darab közt. Ezek azok a lelkek, akik nagy víziókat és ösztönöket hordanak magukban, akkor is, amikor nincsenek színpadon és egy-egy szerepet csak ürügy gyanánt használnak föl arra, hogy kiadjanak magukból valamit, ami — elkészült.

Ilyennek láttam például Jászait majdnem minden szerepében. Olvasva, Elektra, rám egy kissé siránkozó, összetört lány hatását tette. Ezenfelül a görög tragédia majdnem teljesen zárt formájú merev műfaj, amelyben a realitásnak alig jut hely. Jászai játékától ezek a keretek szétfeszültek, a darab elvesztette kétezeréves távolságát, a siránkozó leány helyett a tomboló dac, a lángokat lihegő bosszúvágnak olyan hangjai ráztak meg, amely még az ősnő mértékét is meghaladták. *János király* Constanziájában sem tudott összetörni, a sirásában jobb volt nem bízni, attól is félni kellett. *III. Rikárd* Margit királynéjában pedig még a bosszúvágy skálája sem volt neki elég mámorító, az Isten erejében sem hitt, az eget rázta, mint Sámson a templom oszlopait, hogy elpusztítsa vele a földet.

Péterfy derít előttem teljes világosságot Jászaira. Imogenjéről azt írta: «Kár, hogy Jászai nem tud szabadulni a fönöségtől».

Jászai a lázadás és fönség démonát hordta magában. Amikor játszott, csak ezeket szabadította le láncokról. Egyedül Ophelia halálát tudta a gyöngédség hangján elmondani. Igaz, hogy akkor aeol-hárfák zengtek belőle. A leánykoráért minden nő tud egy forró könnyet ejteni.

Bár talán nem játszta soha, hadd emlékezem meg egy másik Imogénról. Egyszer összeszólalkoztam Csillag Terézzel, mert a Júlia dajkájában valami olasz komédiásoktól itt felejtett tréfát akart eljátszani. Néhány nap mulva elhaladva mellettem az utcán, odasúgta nekem: Shylok! — Ez kevés, kérem, mondtam neki, haragudjék jobban, így nem tudok felelni. Végre összjáték is van és színészek vagyunk! — Hogy haragudjak jobban, mikor már régen meg akarok bocsátani?

Csillag a báj démonát hordta magában.

Szacsvay, akinek Learját és Brutusát örökké magam előtt fogom látni, mint a sziklakeményiség inkarnációját, ha találkozom vele, ma is azt a benyomást teszi rám, hogy — keres. Nem boldogságot, nem nyugalmat keres, hanem szerepet. Az Übermensch szerepét.

Óriás egyéniségeket láttam pályafutásom alatt, akiknek — erről szentül meg vagyok győződve — a pályájuk nem volt elég. Nem tudták kiélni magukat. Ezek azok, akik sohasem a darabból merítették. Lehet, hogy ez a föltevés csak a mi viszonyaink közt érvényes. A külföldi művészetet a nagy termelés fejleszti: sok város, sok színház, a darabok bősége. (Ne felejtjük el, hogy rossz darabon is lehet tanulni.) Az olaszt a rutin fejleszti, a németet a szorgalom, a franciát a szó — a magyart az eredetiség.

Hányszor halljuk régi színházlátogatóktól: «Ah, miért nem veszik elő ezt vagy azt a darabot? A *Francillont*, az *Országgyűlési szállást*, a *Párisit*. Ezeket a darabokat jobb eldugni. A hűséges színházlátogató nem az *Ibolya-faló* nevű híg német vígjátékra emlékezett, hanem Újházi cseh káplárjára, amelynek megírásához Rabelais kellett volna. *Pry Pált* előbb újra kellene írni Vízvári mozdulataival és hangjával.

Amikor a régi darabokat olvasom, az a gyanum támad, hogy nem is a darabok évíltek el, hanem új színészfantáziák jelentek meg a színpadon.

Ezek az új démonok jobban hatalmukban tartják a közönséget, mint egy közepes irodalom.

Hogyan jönnek létre ezek a víziók? Ki küldte őket? És miért? Époly megmagyarázhatatlan, mint az, hogy hogyan született meg *A vén cigány* vagy a *Kreutzer szonáta*. Ha egy-egy ilyen elképzelés nem volna mindentől független és önmagáért való jelenség, ha megvolna a darabban, ha adatokból össze lehetne szerkeszteni: az utód épügy el tudná játszani, mint kreálója, de az összerakott szerep olyan, mint a hőember: mindent rá lehet tenni, ami kell és ami mulattat, amíg rá rakom, de nem meleg és nem mozog.

A színészt azoknak az ösztönöknek, látomásoknak vagy portrait-eknek a titokzatos nyugtalansága indítja el egy szerep felé, amelyeket magával hozott a világra. Ez a forrongás a szerep válsága. Fény és köd, indulathullámok tornyosulása és összeomlása, hevülés és csüggedés veszik körül azt a pillanatot, amelyben eldől, hogy vajjon az a lény, amely a színészben alakot akar ölteni, befér-e a szerep keretei közé. Tíz eset közül hétben nem. Ahhoz a felcsigázottsághoz, ahhoz az izzó látomáshoz, amelyben egy lény megmozdult, bennünk kifejezések kellenek. A mi formánk elsősorban a nyelv. Keressük a szavakat és íme, a szerepben nincsenek.

A *Faust*ra készülve éjtszaka fölmentem a várbástya sétányra. A fantasztikus magányban vérfagyasztó hűséggel megjelent bennem a hátborzongató jelenet, amikor Faust a szellemeket idézi. Alig hiszem, hogy írtak volna színpadra ennél izgatóbb jelenetet. Szédületes iramban ragadják itt a színészt a szerep szavai. És alig lehet valami mámorítóbbat elképzelni, mint várni az ördögöt. A kályha robban; a szorongás, az öröm, a rémület emberfölötti hangot szorított a torkomba, csakhogy — Goethe nagyon hidegen és fölényesen fogadtatja az ördögöt — és Goethének igaza van. De a hang a torkomban maradt. Egy részét sikerült Hamletnek adnom, mikor meglátja a szellemet.

Szathmáry Árpádnak panasztam kezdő koromban, hogy a szerelmes szerepek inkább lehűtik az ember képzelődését, mintsemhogy fokoznák. Nincs meg bennük az a fokozat, ami a színészben megvan. Az Armand nem egyéb, mint az, *akik* szeretnek. Szathmáry erre elmondta nekem az — abc-t úgy, hogy hol libabőrös lettem tőle, hol kacagtam; — és hozzátette: Ha magának szeretnie kell, ha mindjárt Ubrik Borbála jön is be a színpadra és ha a szerepében nincs is egyéb szó, csak az, hogy «kályhacsó», szeressen, mint egy őrült, akár passzol a darabba, akár nem.

Maeterlinck elképzei a meg nem született lelkek országát. Ez az egyetlen mesterkélttség nélkül való elképzelése, mert szabad teret nyit a legtermékenyebb fantáziának. Az isteni küldetéstől a korcsig minden belefér. A színészvilág is ez. Fáradhatatlanul hordozza magában a meg nem született szerepeket. A *commedia dell' arte* halála elnémitotta a színészt. Megtörtént történetek, színek, látomások, mámorok, szenvedélyek vannak előttünk leolmozott ládában. Az eleven szellem, az élet forró látomásai, mindaz, ami egy művészi egyén lelkéből kivirágozhatnak, csak idegen keretek közé szorítva, idegen szavakkal szólalhat meg legtöbbszörre a XIX. század álszakála mögül. Ibsen azt állítja, hogy rengeteg manó nyüzsög körülöttünk, jó és rossz, szőke és barna, bennünk pedig a sátán tesz-vesz. Csakugyan, ki tudja, mi cselekszik bennünk? El tudom képzelni, hogy jár közöttünk született bérgyilkos, akinek világfájdalma abból magyarázható, hogy nem bérel föl senki. A színésztől egyenesen elvárjuk, hogy százféle lény lakozzék benne: szőke, barna, jó és rossz, de főképp a sátán. De hogyan adja oda ezt a százféle alakot a világnak,

amikor a színpad nem az övé, hanem a műsoré, a műsor pedig hozzáférhetőenül meg van fogalmazva?

* * *

Volt egy színész, akiben rengeteg ember, érzés, látomás, de főképpen föl-mérhetetlen erő és démon élt. A színpad neki sem adott teret, hogy mindent kiadhasson magából.

Ez a színész roppant könnyen segített magán. Mindazt, ami élt benne, egyszerűen leírta. Ezáltal benépesítette a földet való és valótlan történetekkel, amelyekben minden élő ember kiélheti a lelki világát olyan fokon, amelyet a fantáziája elbír, sőt olyan fokon, amelyet ihlettel és erővel eléggé nem győzhet senki.

* * *

Az életből ki húsz évet kívág,
Halálfélelme éveit vágta ki.

Cassius e szavai szünetlenül visszaidéződtek bennem kezdő színész-éveimben, amikor egy vidéki műsor folyamán Shakespeareet legföljebb csak emlegetni hallja az ember.

Húsz évet azzal töltsek el, hogy félek Shakespeare-től? És ugyanez idő alatt folyvást csak az abc-t hangszereljem Szathmáry utasításai szerint? Mert bevallom, az első nagy érzés, amit Shakespeare kiváltott belőlem, az volt, hogy félttem tőle. Aki például csak a Hóvér szerepét veszi a kezébe, többé nem érzi azt, hogy a szerep lefarag valamit az ő elképzeléséből. Úgy járkáltam évekig Shakespeare körül, mint Raszkolnyikov a bűne körül. Kerülni akartam, de egyre jobban szerettem volna megismerni. Az olvasása megfélemlített. Színházban félttem, hogy valaki jobban játssza, mint ahogy én elképzeltem. Mikor elsőnek megtanultam a «dét»-monológot, máris éreztem, hogy Shakespeareban sohasem egy emberről van szó, hanem «az» emberről. Ez épen a félelmetes, sötét mélység. Sötétben legjobb behúnyt szemmel járni. Mert akkor belülről vezeti az embert valami.

Azonban senki sem szeret mélyen vájkálni a saját multjában. Fél, hogy szégyelni fogja magát megtörtént érzések miatt, talán épen a legszebbek miatt. Ki ne szeretné eltitkolni maga előtt, hogy valamikor gyilkolni vágyott, vagy irigységből lopni akart? Ki merné bevallani maga előtt, hogy valamely vérrokonát gyűlölte? És ki ne pirulna el egy kicsit, amikor eszébe jut, hogy valamikor trónra vágyott? Shakespeare mindezt kinyomozza az emberből és csak az tudja őt játszani, aki nyíltan bevallja, hogy igenis mindez már megtörtént benne. A művészet a magamegismerésen kezdődik. A megfélemléssel, a szégyenkezés leküzdésével folytatódik, és a megtörtént élmények fölfokozásában teljesül. Ha egy színész igazolni akarja magát, hogy a jelenet nem ő csinálta, hanem Shakespeare, átadja magát annak a félelemnek, amely húsz évig tart. A legeggyűbbtől a legreemesebbig mindent valóságosan el kell követni, leplezetlenül és mámorosan. A néző morálja előtt ez mindig elfogadhatóbb, mint egy szellemes megalkuvás.

Egy előkelő úr nagy kényszerítő unszólásra végignézte *Lear királyt*. Utána a vacsora alatt levert és csendes volt. Végül pedig megszólalt: Holnap küldök az apámnak egy pipát.

Pillanatok minden ember életében vannak, amikor azt érzi, hogy talán nem volt elég háladatos a szülői iránt. De ki érzi azt, hogy a szülői élete ellen

merényletet tervezett valaha? Pedig meglehet, hogy tervezett, talán amikor egyszer nem engedték át a szomszédba.

Hastings fejét leütni könnyű, mert az politika és nem Glosternek magának kell végrehajtania. De hogy jutok el a szenvedélyemnek ahhoz a fokozatához, hogy Desdemonát megfojtsam?

* * *

Szerelmet játszani csaknem lehetetlenség. Mert csak a komponensei láthatók és csak egy következtetett érzés. Mercutio bolondozása többet árul el Romeo szerelméből, mint ő maga. Mikor már megölte magát valaki, elhiszük neki, hogy a szerelme miatt halt meg. Bánk azt mondja a hűségéről, hogy «mindenki fecseg róla, de még nem látta senki is.» Majdnem ez áll a szerelemre is. Mindenekelőtt a szerelemnek egyik fele másban van és ép azért, ami a nézőnek juthat belőle izgalom gyanánt, az egy szerelem *sorsa* és nem valakinek a szerelme. Annak pedig, hogy feltárjuk, milyen fokon él bennünk a szerelem, útjában áll a legnehezebben leküzdhető érzés: a szemérem. A szerelem a magány zenéje. A férfilélek szégyenli a szerelmet. Hihetetlenül szégyeltem magam, mikor Romeo szerepében a barát cellájában földhöz kellett vágnom magamat; ennél jobban csak a «légy»-gyel való szójátékot szégyeltem:

Jobb helyzetű
Akármilyen *légy*: mint Romeo! Hisz az
A Julia szép hó kezére szállhat...
Légy teheti; s reám: «Számúzva *légy*!»
Áll az ítélet.

Valóságos bravúrt csináltam belőle, hogy minél gyorsabban elmondjam, hogy túllegyek rajta. Egy valóban húszéves fiú inkább Boccaccio szemével látja a szerelmet. És az első csókjában nem érzi a halálfélelem ízét. Mire az ember fölismeri a *légy* szójáték szépségét, már nincs többé abban a korban, hogy Romeót játszhassa, mert már nem bocsátják meg neki azt a sok együgyűséget, ami ezt a darabot örökéletűvé és az összesek közt talán a legnépszerűbbé teszi.

A közönség csak addig tudja követni a szerelmet, amíg közügy, amíg részt vehet benne. Az életben legalább azt tapasztalom, hogy a szerelem mindig másokra tartozik, a főszereplők szóba se jönnek. Űgy, amelyben mindenki munkatárs akar lenni. Én magamat sem láttam soha olyan tevékenynek, mint amikor valamelyik barátom elég gyöngye volt rábízni a titkát. A fiatalok szerelme a külvilágot gyujtja föl. Attól a pillanattól fogva, hogy Romeo és Júlia a bálban meglátják egymást, az egész város kivont karddal jár.

Csak hogy ez alatt szól az élet megmérhetetlen orgonája: a csönd. És Shakespeare hallgatja a csöndet. Ebben a csöndben folytatja Hamlet ziháló és lehetetlen küzdelmét a nővel.

A színész művészete az őszinteség. De hol vegyem az őszinteséget annak a bevallásához, hogy csak egy pillanatra is szertefoszlott bennem az az érintetlen illúzió, ami egy férfi lelkiéletének sarkpontja: az anya tisztasága? Ilyen elképzelés nincs. Itt az emberi érzékenység határán járunk. Hogyan óvjam meg a közönséget attól, hogy megértse ennek a fájdalomnak a mélységét? Hamlet fájdalmát Shakespeare gyűlöletté alakítja át a mostohaapja iránt és az örök kapcsolatot egy szerelmi kötelékben próbálja széjjeltépni. A legfullasztóbb hangok, amiket valaha a lelkem mélyéből próbáltam kikény-

szérinteni, ezekben a jelenetekben szorongatták a torkomat. A gyűlölet hangján eljátszani a legtitokzatosabb szerelmet.

Magamnak is alig mertem bevallani Hamlet érzéseit. Mert akik azt hiszik, hogy Hamlet a határozatlanság és halogatás vergődésének a prédája, — és sokan ezért hiszik, hogy egyedül ők tudnák eljátszani — azok összetévesztik Hamletet a *Vadkacs*a Hjalmarjával. *Hamlet* is a szerelem tragédiája.

Minél érettebbé lesz egy férfi, a szerelme annál magányosabbá válik. Elzárja a világ elől. Shakespeare ezt a szerelmet leplezi le a legcsodálatosabb igazsággal. Azt hiszem azonban ezt a szerelmet már inkább a közönség szégyenli. Egy bizonyos foknál nem megy tovább. Nem tudom másképpen megmagyarázni, hogy azok a darabok, amelyekben Shakespeare a legeslegmélyebben hatol az emberi lélek legeslegjobb rejtegetett titkába és ahonnan felhozza az élet leggyönyörűsebb és legfájdalmasabb hangjait, hogy ezek a darabjai, amelyekből csak a szerelem szól, a legkevésbé népszerűek. Az *Antonius és Cleopatra* és az *Othello*. A drámaesztétika bárhova sorozza ezeket a darabokat, a színész számára ezek jelenthetik a megvalósulást, mert az egész színpadi irodalomban nem talál ehhez fogható alkalmat, amelyben a szerelmet mint valóságot élhesse, még ha magával hozta is a világra a szerelem démonát. Egyéb szerepeiben segédfogásokat használt. Talán mimikázt el, talán hangot változtatott. Az angol színészek például ma is a legrealisztikusabban játszott darabban is, a szerelmes jelenetben hangot változtatnak, éneklő hangon beszélnek. Erről tudja a közönség, hogy most szerelmesek. Mindenek fölött azonban a közönség hiszékenységére kellett építenie, mint olyankor, amikor el kell hitetnie például, hogy nagy festő az, akit játszik. De ha valakiben ellenállhatatlanul él a vágy, hogy ebből a megfoghatatlan és csak sejtett erőből eleven valóságot alkosson és perceket szerezzen magának, amelyekben az emberi érzések legdícsőségesebb csúcspontjái szállhat: *Othello*ban megtalálja.

Mindenkor az volt az érzésem, hogy *Othellót* félreértik. *Othello* nem a féltékenység tragédiája, hanem a szerelemé. Antonius a féltékeny, mert az ő szerelme kalandból született. De *Othello* azzal az isteni lánggal nyeri meg Desdemona szerelmét, amellyel a világra küldetett. Olyan színész, akiben csak egy szikrája van a féltékenységnek vagy bosszúváagnak, ne játssza el *Othellót*, mert valami profán hanggal bántja meg a legtisztább érzést, amelynek egyetlen bűne, hogy nem mindennapi. *Othello* nem dühöng, csak türelmetlenül sietteti a halálát, nem öl, csak találkozik Desdemonával, hogy magával vihesse az örökkévalóságba. Lehet, hogy a világ sohasem fog megbocsátani *Othellónak*, mert hiszen a halál veszedelmében az összes emberi ösztönök a nő védelmére egyesülnek. És a földöntúlit egy hús-vér emberben nem lehet elhinni. De hivatkozni mindig fognak rá, főképp akik a mások lángjával leplezgetik a maguk ürességét.

Hátra van még egy szerelmi jelenet, amelyről nem szabad megfeledkezni. Sohasem láttam a közönséget annyira a szuggesztíója alatt jelenetnek, mint III. Rikárd és Anna jelenetének. Magam is alig éreztem valaha, hogy az indulat sodrához olyan bőségesen zúduljanak a meggyőző szavak. Minden mondat fokozata az előzőnek és ugródeszkája egy még szédületesebbnek, annyira, hogy ez már nem is jelenet, hanem vízió. Még Shakespeareban sem lehet találni párját ilyen heves és ilyen ellenállhatatlanul kényszerítő vallomásnak. Hatása alatt a közönség valósággal megérti Annát és megbocsátja az elgyöngülését, sőt megbocsát még többet is, azt is, ami a darabban nincs, t. i., hogy ez a

megvesztegető jelenet Anna *férjének* koporsója mellett történik. Ezt a félreértést ugyanis nem lehet kiirtani a világból. Így a közönség teljesebbnek érzi a jelenet borzalmát. Ez a jelenet amellettt szól, hogy a férfi szerelme beláthatatlan mélységben van és nagyon szemérmes. Ilyen szörnyű hévvel és ilyen elokvenciával csak hazudni lehet. Úgy látszik, ezt a közönség jobban szereti. Az bizonyos, hogy a színész is megittasodik tőle. E nélkül a lenyűgöző mámor nélkül nem lehetne végigtombolni azt a férfiadalt, amely végül a napot rendeli meg magának, hogy gyönyörködhessék a saját árnyékában.

* * *

Igen szép eredményeket, boldog színházi esték örömét találhatja a multjában egy színész, ha pályája végéről visszatekint. Nagy emléket állíthat magának a köztudatban. Utána jövő generációk lelkébe vésheti a képzelete erejét. Világíthatja az utat a jövőnek, szóval megalkothatja a maga számára a színészhalhatatlanságot akkor is, ha sohasem játszott Shakespearet, mint ahogy igen sokan vannak előttünk és köztünk ilyen színészek. De a mámor teljességét, a mindenségbe való lendülés gyönyörűségét, az élőszó diadalát nem ismerhette meg a legmagasabb fokon Shakespeare nélkül.

Befejezésül még egyszer kérem a kétkedőket, vegyenek kezükbe szerepet valamely sikeres darabból és ítéljék meg, hogy abból a szerepből mit nem lehet, és vegyenek kezükbe Shakespeare szerepet és ítéljék meg, hogy abból mit nem tudnának megteremteni, és azután majd leszek bátor folytatni felolvasásomat ezen a címen: Művészet-e a színészet?

Ódry Árpád.

MINT HÓPALÁST.

*A hűvös, tiszta, szent titok
körülölel, mint hópalást
a társtalan hegyóriást.
A napsugár csak fénylik ott,
heve nem éget rést, csikot
s nem tépi szét a szín-varázst
a csillogó örök havon.*

*Ha jő az éj, aggódva jön
a köd köréje lila fátyolt,
úgy tűzi fel a csillagtábor
fejére ékes diadémul.*

*Tövében ül bús jellegforma:
a földnek gőze, szennye, korma.
A durva zaj sóhajjá némul,
a verték, a könny is tiszta pára,
mire felér fehér ormára.*

*— És minden csöppje gyönggyé dermed,
más csillogást kap, más értelmet...*

*De utat hozzá nem nyitok!
A hűvös, tiszta, szent titok
körülölel, mint hópalást
a társtalan hegyóriást.*

Réz Gyula.

TEGNAPI VAD NYOMÁN.

AZON a nyáron és őszön hosszabb szabadságomat töltöttem otthon, a falumban. Úgyszólván egyedüli gondom, dolgom és mulatságom a vadászat volt. Úgy éreztem magam heteken át, mintha egy jócselekedetekben elhunyt indiánusnak a lelke volnék a túlvilági vadászmezőkön. Kis vadászterületem meglehetősen sinylette diákkori éveink fáradhatatlan zavarását, s azt hiszem, átlag jó száz kilométer gyaloglásomba került, míg egy-egy őzbakomra lövést tehettem.

A szomszédságomban Kéneskút városka gyönyörű rengetegei terültek el s a csendes fenyvesek, terjedelmes öregebb és fiatalabb vágások hemzsegték az őzektől és vaddisznóktól. Sokszor kacsintgattam esténként — ha a Szkala tetején valamelyik számozott őzbakomra lestem — a szomszédok erdei felé, de hús egynéhány évem s komolynak induló társadalmi állásom, hajh! lángoló pallosként óvtak, hogy a vadorzás gyermekét és veszélyes területeire tévelyedjek.

Úgy látszik, az én néhány megmaradt bakom is tanácsosabbnak látta a szomszéd erdőségek idillikus csendjébe vonulni, ahol bizton remélhette, hogy a természetes kimúlásra való esélyei közel száz százalékkal javulnak. Azon a területen ugyanis a városka vadásztársasága ősi oligarchikus alapon gyakorolta a természettől talán legdemokratikusabbnak szánt vadász-sportot. A város vezető elemeiből álló vadásztársaság alapszabályainak legszigorúbban kezelt pontja az volt, hogy tíznél több tagja nem lehet s mivel azon a vidéken a kitűnő víz és levegő messzire kitolja az emberi kor legvégső határát, az egykor megalakult társaság tagjai közül talán harminc esztendő óta senki sem volt hajlandó erről a vadászterületről a túlvilágira költözni. Az újabban betelepült fiatalabb járásbírák, ügyvédek, katonatisztek hiába lesték, hogy mikor fogják természetadta jogaikat törvényesen gyakorolhatni. A régiek ezalatt természetesen jól megöregedtek, puskáik kotyogósak lettek, kopóiknak minden foga kihullt, a kerülőik visszafelé követték a vadnyomot. Mikor vasárnaponkint a Lyucinki alatt valami réten a vadászok tízóraizás közben harsányan tárgyalták a napi hajtások terveit, az őzek a környező bokrok sűrű ágaival fogatták meg a hasukat, hogy ki ne pukkadjon a nagy nevetéstől.

Néha egy-egy fiatalabb őz mégis áldozatául esett saját vakmerőségének, de vaddisznó, amely tudvalevőleg vastagabb bőrű állat, amellet óvatos és nagyobb stratégiai érzékkel is rendelkezik, — már csak adomák alakjában került a társaság asztalára. Mindamellett a

régmult fiatalság szűros demonstrálásául a kéneskúti vadászok hatalmas sörtediszeket hordtak kalapjaik mellett s a városi kuglizóban tartott vadászvacsorákon minden alkalommal elraboltak néhányat az évekből, amik köztük és a nagy hangon előadott disznólövések között voltak.

Amennyire az én emlékezetem terjed, azalatt kétszer perzseltek, az egész város jelenlétében, vaddisznót a Zöldfa-kocsma szomszéd-ságában fekvő kovácsműhely előtt. Az első eset évekkal ezelőtt történt, amikor a bankigazgató a városmajorsági erdőben életveszedelmek közt hat jól irányzott lövéssel egy kocát sebzett meg. A vad az első lövések után megtámadta a rettenthetetlen vadászt, aki puskát és kürtöt elhajítva, egy magas lesállásból irányította a további hadműveleteket. A disznó először ki akarta túrni a tölgyfát, de mikor a kutyák nagyon megszorongatták, egy borókabokorba bújt. Itt végezte ki egy fakéreg-kitermelési vállalkozó, aki történetesen vendége volt a társaságnak, mivelhogy cserkitermelésre szerződést szándékozott kötni a várossal. A vadászat előtti napon, a tárgyalásokat követő vacsora lelkes hangulatában árulta el, hogy egyetlen vágya vaddisznót löni, bár eddig még soha puska a kezében nem volt. Képzeltetni öreg vadászaink irigységét, hogy hosszú évek egyetlen disznósákmányát egy tapasztalatlan outsider vitte el az orruk elől.

A megkoszorúzott állatot létrás szekérrel hozták be s korán reggel a polgármester, rendőrkapitány s az egész város jelenlétében ünnepélyesen hozzáfogtak a perzseléshez.

Ekkor történt a város annaleseiben még soha fel nem jegyzett esemény, hogy a körben álló urak láncán egy parasztember furakodott a közepre s lármázva kártérítést követelt feketeszőrű kocája után, melyet a makkoló kondából előző nap a kopók kiszakítottak s most ime itt fekszik az urak puskáitól agyonlőve. Tanubizonyság rá az állat halfülébe lyukasztott eperalakú jegy.

Az első megrökönyödés után minden szem a vad mellett álló zöldgallyal ékes kalapú vállalkozóra esett, aki gúnyos mosollyal ugyan, de a küszöbön álló szerződésre való tekintettel, gavallérosan húzta elő tárcáját s ropogós bankókat számolt le a csendesedő atyafi markába.

A második eset a télen történt s egyetlen szavahihető és jól értesült tanuja, a javorovi kerülő előadása nyomán a következőkben rekonstruálható a szállongó hírekből meglehetősen elhomályosított tényállás:

Február tizennyolcadikán, kemény hidegben vadászni vonult ki a kéneskúti társaság. A jakubovi kerülő tizennyolc kinyomozott disznót jelentett, a helyszínén azonban kiderült, hogy a többszörösen ki- és beváltó nyomokat mind egybeszámolta s a valóságban három darab disznó volt a hajtásban. Kettő szerencsésen áttörte a vadászok vonalát, a harmadik azonban nekiszaladt egy hóbatemetett határkőnek s a lábát törte. A vér láttára a kopókban feltámadt a rég szunnyadó vadászdüh s magával ragadta az egész társaságot. Szörnyű hajsza kezdődött. A szegény disznó eleinte menekülni próbált, majd azon való kétségbe-

esésében, hogy egész életére nyomorék lett, öngyilkos szándékkal nekifordult a puskások vonalának, mire azok «gyerünk a standokra!» kiáltással eltűntek a láthatárról. A szenvedő állat erre a falunak fordult, a kerülőhöz igyekező, akit látásból jól ismert, hogy az szabadítsa meg kínjaitól. A szilvaskertek felől azonban nem ismerte jól a járást és a szomszéd portára szaladt be, ahol egy sánta paraszt trágyát hányt az ólból. Felismerve a kutyáktól üldözött állatban a vaddisznót, fellármázta a szomszéd-ságot; a falu népe vasvillával vette körül a kertet. A disznó észrevette tévedését s a vesszőből font kerítés alatt próbált a szomszéd udvarba jutni, de beleszorult a sövénybe s a vasvilláktól csiklandozva, az egész kertet magával hurcolta. A kerülő épen a bocskorát foltozta odabent. A nagy lármára kiküldte az asszonyt, hogy nézzen széjjel, majd fél mezítlábbal maga is kilépett az udvarra. A különös látványra puskát ragadott, majd megértve a szerencsétlen állat borzasztó helyzetét, kegyelemlövéllel véget vetett kálváriájának.

A disznó meglehetősen szép, öreg példány volt. A városi majorok intézőjének ítélték oda, mert a belsejében talált betokozódott kemény gömbölyűségről azt állította, hogy ez az a bizonyos Brenecke-golyó, mellyel nyolc év előtt a «Háj»-ban egy malacot megpuskázott. Az első sebzés jogán tehát övé lett a diadal a kerülővel szemben. A tanács ítéletét a polgármester ünnepélyes keretek közt hirdette ki s a zöldágot a város hölgyeinek jelenlétében, sírva tűzte kalapja mellé a diadalittas Nimród. Élete legszebb napja ez — mondta köszönő beszédjében.

A javorovi kerülő azóta, ha társasvadászat van, mindig beteget jelent s otthon az ablakból, vagy a kertje végébe kiülve, lesi a szerencsét, mert — mint mondja — huszonöt éve vadászik az urakkal s azóta egyetlenegy disznót sikerült löni, azt is az udvarán, az ólajtóban.

Az utóbbi eset végsőkig fokozta az élvezetekből kismimizett fiatalság lődühét s a társaságot nyílt és titkos támadások sűrű pergőtüze kezdte szorongatni. Többek között a városka «Északkelet» című szabadszellelű sajtóorgánuma számos vezércikk és több erdő- és vadgazdasági fejtegetés után, egyik héten a következő tárcával lepte meg olvasóit:

Szemelvény a Bölcs Lexikon T—Z kötetéből. Vadászat. Vadász. (L. ászok: madarász, éhenkórász stb.)

A V. az ősemberből külön ágon fejlődött félvad race, mely a társadalmon kívül él. Mint ilyet a törvény is elkülöníti a rendes életmódot folytató társadalmi embertől. A megkülönböztetés miatt mindenki állandóan igazolványt tartozik magánál hordani s a csendőrség és pénzügyőrség közegeinél kívánatra bármikor igazolni, hogy nem tartozik közéjük (l. vadászellenjegy, v. ö. újrault. biz.).

A V. többnyire vadon tanyáznak az erdőkben és vadon élnek. Mivel sok időt töltenek távol nejeiktől és családjajuktól, lakásuk falait nagy tömegben szarvak díszítik. Zenéjük igen kezdetleges. Ökörszarvból készült kürtökkel mulatnak a sűrűségekben. Származásuk primitív

jellegét külső jelek is mutatják: fejükön ős-tollazat csökevények és sörtemaradványok díszlenek, miket a hét elején leborotválnak, vasárnapra azonban teljes ősi pompájukban megnövesztenek.

Letelepedésüket többször megkísérelték. Az erdők hozzáférhetőbb helyein épületeket emeltek számukra (vadászház, kaliba), ezeknek lakatlansága azonban legjobban bizonyítja az akció sikerelenségét (v. ö. kóborcigányok).

Eledelök a leölt vad, melyet titkos áldozati helyeken valószínűleg szőröstül-bőröstül fogyasztanak el, mert az elejtett zsákmány — melyről összejöveteleiken rémes nyelven, fogcsattogtatva, csaholások és puffogások kíséretében szoktak megemlékezni — a legritkábban kerül avatatlanok szeme elé. Vallásuk, természet- és kutyaimádás. Egyik szektájuk erősen közeledik a kereszténységhez s a vasárnapot üli meg (l. vasárnapi vadász).

A V.-ok a különböző korokban a legkülönbözőbb fegyvereket használták. Már vadgyilkolási módjuk az, hogy durrogó szerszámokkal addig üldözik a vadat, amíg az a hajszától és ijedtségtől gutaütést kap. A vaddisznó lelövési módja: ólomfecs kendőkkel éveken át annyi ólmot ragasztanak gyantás bőrébe, hogy végül ólomelnehezedésben pusztul el. (V. ö. véredényelmesedés.)

Ilyen elkéseredett állat gyakran keresi az öngyilkosságot. Neki-megy a puskások vonalának, ezek legtöbbször azonban kitalált ürügyekkel tér ki a találkozás elől, pl.: «Kérem, én itt csak vendég vagyok» kiáltással puskáját a vaddisznónak nyújtja, maga pedig — szerintem igen udvariatlanul —, fára mászik, élvezni a kilátást.

A V.-oknak a többi ászokkal való szoros kapcsolatára mutat, hogy a kölcsönös vonzalom következtében igen gyakran találhatók egymás szomszédságában, pl. vadász, makkász, tőkdisznó, tökfilkó, vaddisznó, stb.

A közlemény megjelenése egy hosszú sajtóper kiindulópontja lett, ennek elmondása azonban nem vág elbeszélésem keretébe.

Igy állt a helyzet abban az időben, mikor én hosszabb őszi szabadságomat töltöttem a városka szomszédságában. A város társadalmában dúló belvillongások nem igen érdekeltek, annál nagyobb lánggal lobogott bennem a vágy, hogy a megirigyelt dús és ritkítatlan vadállomány-nyal legalább egy két vendégmehívás révén közelebbi érintkezésbe kerüljek.

Reváns reményében, ünnepélyes formában meghívtam szomszédaimat területemen tartandó kopózásra, s mily nagy volt örömem, midőn nemsokára a társaság közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonatát kézhez kaptam: miszerint meghívásom elfogadásra talált s a vadászat idejéül a megjelölt nap délutánja elfogadtatott.

Bár bízam vendégeim közismert hírében, mégis jónak láttam előző nap területem azon részének állományát átrevideálni, utóvégre is minek tegyem ki amúgy is sokat zaklatott vadjaimat felesleges ijedt-

ségnek. A kijelölt területrészen két ismert nyulam tanyázott (abban az évben mótely pusztította el a nyulakat) s egy gyengébb őzbakom, melyet sikerült úgy megriasztanom, hogy pár napig semmiesetre sem kereste fel szokott tanyáját.

Ezek után nyugodtan vártam a másnapot.

Azaz, dehogy is nyugodtan. Első bál előtt nem szoktak annyit izgulni a bakfisok.

Hogy nagyobb legyen a parádé, a falumbeli földesúr kutyászát és kopóit kölcsön kértem erre az alkalomra. Miskával sokat vadásztam együtt, ismerte intencióimat s egész nyugodtan rábízhattam a hajtások kivitelét. Megállapodtunk abban, hogy kora délután találkozunk a terület határán. Előbb nem lehetett, mert a meghívottak délig hivatalban voltak elfoglalva. Én magam, a jó hangulatot s minél számosabb részvétet biztosítandó, délfelé átlovagoltam a városba s megegyeszer személyesen tisztelegtem az előkelőségeknél, kik egyúttal a vadásztársaság vezetőszemélyiségei voltak. Sikerült is olyan lázas mozgolódást teremtenem, hogy egy óra tájban minden épkézláb ember a piacra tódult. A nyugalmazott bíró a kapualatti dufartban állt szétvetett lábakkal s tele tüdővel fújta a kürtöt, hogy kutyáiba lelket öntsön. A kúrthang méltán díszére vált egykori viselőjének, a bús magyar ökörnek, mely valaha szarvként hordta homlokán. Mélán bőgött a kapubolt alatt megszászorozódott hang. Régmúlt ifjúsága emlékeit keltette fel a szálkáspofájú szélütött Tambor szívében s leülvén a macskafejú kövel kirakott udvar közepére, égnek emelt rezgő szakállal siralmas üvöltésben tört ki. Kortársa és jóban-rosszban osztályosa a sárgaszeműveges simaszőrű Dudás, rövidesen követte példáját. Hiábavaló volt az irodaszolga és inasi minőségből pecérré avanszált Jóskának minden erőfeszítése, a négy pár megvetett láb ellenállt a cvorka húzásának. Talán minden tervem dugába dőlt volna a szörnyetegek makacosságán. Szerencsére a vén házvezetőnő még nem volt annyira süket, hogy sokáig állhatta volna a konyhában a hangversenyt. Villogó seprűjével a porondra lépett s hátulról tessékelt a nótájukba elmerült dögöket némi mozgásra. Így ért a menet a sétatér elé, ahol a társaság hasonló körülmények közt gyülekezett. A daliás főkapitányon fessen simult a sportkabát s élénken sürgette az öreg ügyvédet, a nyugalmazott igazgatót, a birtokától és gondjaitól rég megvált magánzót, a bankigazgatót és öreg bíránkat — a sietésre.

Végre az összes vadászok, kutyák, pecérek, botszékek és kürtök összegyülekeztek. A menet lassan indult. A kutyák szabály ellenére beebédelvén, hosszabb-rövidebb időközökben, de mindig egyenkint meg-megállapodtak szokásos kisebb-nagyobb pihenőikre a sétány terebélyesebb fánál, útmenti kavicsprizmáknál, sőt néha minden aprópó nélkül is.

Minden fogat megállt az úton, az ostorok lógva maradtak a kocsisok kezében az álmélgodástól; az inasok csattogó papucsokkal kísérték

jó darabon a tábor vonulását s minden ablakban szobalányok rázták bóbítaikat. A polgármestercsalád teljes számban a városháza balkonján állt s a lány lobogó zsebkendőjét még láttam a távoli utcasarokról is. Mert visszaneéztem gyakran, élvezve a diadal rámeső tekintélyes részét, aki a menet élén kemény léptekkel haladtam a daliás rendőrkapitány balján, mint a közcsodálkozás egyetlen idegen tárgya. A többiek összkutyástul minden vásár- és ünnepnap reggelén, ép a legnagyobb tempomba rajzás idejében, hasonló közbámulat tárgyai voltak évtizedek óta.

De a mai nap messze kimagaslott a sűrűke vásár- és ünnepnapok sorából s ezt érezte ma mindenki a városban — s éreztem én is.

II.

Jó délutánra hajlott már a szelíd szeptembervégi nap, amikor jelt adtam Miskának, a kölcsönként kopófalka vezetőjének, hogy indulhat. Miska azzal kezdte, hogy a vendégek rátukmált nyolc darab őskopóját széjjelrugdalta maga körül, megvetéssel köpött egy nagyot, a csutora mellől, aztán két legjobb kutyáját szabadonengedte a sűrű bokrosban. Ezen a részen a II. számú nyulam tanyázott s egy róka nyomát is észrevettem a gyalogúton. Pár perc mulva Diana élesen felsivített s egy borókabokorból felbillent kurta farkával előrugaszkodott a II. számú nyúl. Fitymálva hányta hátulját, nem sejtve, hogy utolsó útja lesz ez a mai. Még hozzá mily dicstelen véggel!

Felém iramodott, oldalt, hogy a hajtásból kitörjön, de most az egyszer a házigazdai becsületről volt szó, a veszélyeztetett híres magyar vendéglátás forgott kockán s szegény nyulammat bele kellett hajtanom a tűzvonalba. Versenyt rohantam vele egy ritka borókás gerincen, puskámat fejem felett forgatva s harsány kurjantásokkal sikerült nyulammat a hegyoldalba fordítanom, melynek peremén vendégeim szorongtak.

Bam-bam . . . szólott meg néhány perc mulva a városi főszámvevő ötvenéves mordálya s én szívszorongva lestem nyulam további sorsát. Hanem a kutyák vígan vitték tovább a hangot s megkönnyebbülten lélekzettem fel: megmenekült. A nyúl is, meg a szegény Diana is, mely véletlenül rókaveres színű volt s még nagyobb veszélyben forgott, mint a vad, lévén kevésbé bizalmatlan az emberhez.

Intettem Miskának a gerincről, hogy másik két kutyáját a hajlat túloldali sűrűségébe eressze, hol az I. számú nyúl rendes tanyája volt. Ki kellett tennem ezt is a veszélynek, hogy vendégeim sovány élvezetét kárpótoljam.

S ekkor valami váratlan dolog történt. Még emlékszem, hogy a pár percnyi várakozás alatt a nap öregesen játszott a nyírfák hullongó sárga lombján s a tiszta levegőben tündödvé szunyókáltak a hegyek. Aztán eltűnt minden a szemem elől s a tudatomtól: a nap, a rezgő színfoltok, a messzi kanyargó folyó csíkja, a vendégeim multsága. Egy, egyetlen

egy hang markolta meg a figyelmemet s kitörölt agyamból minden egyebet.

Rabin, a nagy busafejű kopó hangot adott.

A hegyoldal legsűrűbb, legjárhatatlanabb helyén szólalt meg. Vesét hasogató hang volt ez. Megreszkettem s a levegőbe szöktem tőle. S már indultam is, lázas rohamban a legjobb disznóváltó felé. Alig ugrottam párat, mint az árnyék, mint a suhanó kígyó, ott állt mellettem Miska. Hang nélkül kapott a karomhoz.

— Mladi pán! itt a gerincen előzzön, amerre a hajtás fordul, én meg bemegegyek, hogy elindítsam, ha megállna. Mert itt bent úgy sem lehet lőni.

Azzal eltűnt.

Izgalmas hajsza következett. A disznók megindultak. Az összeszaladt kutyafalka csengő hajrával iramodott a tőlem pár száz lépésnyire levő hajlat felé. Versenyt rohantam velök, fel a hegynek. Elkéstem. Mikor a mély út felett felemelt puskával lihegve megálltam, már csak két kutyát láttam a sűrű páfránylombos szakadékon átugrani a disznó nyomában. Fülelve álltam a kis tisztáson, tudóm zihált, szívem vert. A távolodó hajtás irányát figyelve, egyszerre megdobbant a szívem. Eszembejutott, hogy nem vagyok magam. Hisz ott állnak a gerincen vendégeim s a szélsőnek csak pár lépést kell a vadnak elébeszaladnia.

Varuj na hrnyu! Vigyázz ott az ormon! — ordítottam torokszakadva. S vártam, lestem. A hang elérte a tetőt. Most, még most dörrenhet a lövés. De csend és csend mindenütt. Földhöz vágtam a kalapomat, nagyot fújtam. Dült rólam a veríték.

Mikor megfordultam, Miska állt mögöttem. Úgy jött, mint az árnyék, mint a suhanó kígyó. Észre se vettem. Tátott szájjal figyelt a már alig hallható hajtás hangjára. Az már messze, reménytelenül messze volt, hogy látszólag vissza se térjen.

Hej, ha ott egy jó puska állt volna most, az öreg nyugalmazott bíró helyében! — füstölögtem magamban.

De az öreg nyugodtan bóbiskolt háromlábú vadászszékén, pus-káját térdén keresztbefektetve.

Jól láttuk onnan a kis tisztásról, ahol megcsappant reménnyel, lihegő tüdőkkal füleltünk Miskával együtt az őszi csöndbe.

Ám messziről oly finoman, mint a szállongó ökörnyál ezüstje, vékony csilingelés tévedezett a hegykanyarulatokban. A Diana el-elvesző szopránja erőlködött a harmadik völgyből felénk. Előtte valahol láthatatlanul bakókált a II. számú nyúl.

A hang rohamosan erősbödött, már az alattunk fekvő sűrűségben csengett, egyenes vonalban haladva bóbiskoló öreg bíránk felé. És kipattant a begyepesedett útra a II. számú nyúl. Nem olyan frissen, ahogy indult, de még mindig fölényesen. Két lépésnyire az elterült szakállal szundító vadászunktól. De ugrott is olyat a nem várt látványra, hogy az őszi lomb zörögve repült százfelé szőrös talpa alól. Megmozdult erre

az öregnek lekonyult feje s hogy hirtelen felriadt, a rovaszokba csavarodott szakállától eldőrdült az ötven esztendő s lefosó.

Szegény nyulam hallott már életében néhány puskaszót, de ilyen dördülésre nem emlékezett. Megiramodott bódultan, vakon vissza a saját nyomán. Egy kivágott fa tönkjénél surrant épen el, de amint kiszökött volna, oldalt a fa mellől egy lihegő vörös pofa villogó fogai elkapták derekát. A nyomában igyekvő Diana torkába szaladt.

A felszívó haláljaira félrefordultam s egy könnycseppet morzsoltam el szememben, évek óta becsült jó öreg nyulamért. De Miska még idejében oldalba lökött könyökével, hogy a további fejleményeket el ne mulasszam. A nyúlsírásra egy tizenhét éves ifjú fürgeségével pattant fel a még mindig dermedten ülő öregúr s felemelt puskával a hang irányába törtetett. Mikor meglátta a nyulat ropogtató kutyát, pergetollas kalapját harsány kurjantással emelte a magasba, aztán feszes pózba vágva magát, saját jobbtenyerével elégületen megveregette a saját balvállát. Aztán a nyúl felé indult, hogy közelebről is megsemlélje. Azonban kellemetlen meglepetés érte. Diana úgylátszik megsejtette, hogy a zsákmány egyedül őt illeti. Először csak fenyegető morgással kísérte a derékropogtatást, majd inyét felhúзва, fehér fogai is elővillantak. — Ne te ne! — hüledezett öreg vadászunk s széjjel nézett valami bot után. Ezt várta csak harcias és igazságszerető kopónk. A defenzívából hirtelen támadásba ment át s fogai fenyegetve csattantak öreg bíránk nadrágja körül. Segélykiáltásai felriasztották a szomszéd-ságot s három-négyöknek sikerült a nyulat birtokba venniök.

Nevetnem kellett volna, de egyben nagy jólesés terjedezett bennem. Hát hiába, ha a szerencse istenasszonyának némi kis csalafintaságaival is, de diadalhoz juttattam a vén vadászokat. Lesz jó hangulat, nagy áldomás — s a revánsmeghívás biztos. Ezt, ezt vártam én, hogy egyszer a paradicsom kapui megnyíljanak előttem.

Nem sokáig kéjeleghettem a szép jövő elképzelésében, mert a jelen eseményei megegyeszer s most mindennél viharzóbban fellángoltak. Már régen, mintegy a tudat alatt ébredezett valami észlelésem s most végre a tudatomba jutott — ó, a légdöngésnél is finomabban, de nekem harsonaszónál harsogóbban a disznó után elrohant farka hangja.

Mélyen alant a völgyben, ahol a salgói és pekléni hegyek összefutnak, a Rabin mély, döngő standlautját véltem hallani.

Megállították a disznót!

Félórág tartott a rohanásom? Nem tudom. Mert nem volt abban esemény. Sűrűség, ledől fatörzsek, agyagos szakadék — suhant el minden mellettem s ott álltam a sűrűség szélén, melynek méhe a harc színtere volt. Megkerültem, hogy a meginduló vadat megegyeszer neki-szorítsam a vadászvonalnak. De előbb én akartam megkisérelni a szerencsém.

Most már nesztelenül kúsztam a hang irányában; majd négykézláb, hasoncsúszva próbáltam felfedezni a vad helyzetét. Már hallottam az

agyaras fúvását, már az el-elugró kutya suhanását is, már megláttam az ugatására megránduló farkahegyét is — s nem bírtam átfújni tekintetemmel a sűrű bozótot. Ekkor nagy suhanás, törés s a hegynek föl távolodó zaj jelezte, hogy megindult az állat. Fő irányban, föl, amerre reméltem. Utána csengve vonult a kutyahang.

Kilöttem puskámat, hogy a riasztással annál biztosabban egyenesen előrehajtsam, vad üvöltéssel eredtem a nyomába, vadásztársaim figyelmét felhivandó a közeledő disznóra. Közbe rohantam magam is vissza, fel a meredeknek, amennyire tudom, lábam bírta. A hang a gerincnek tartott, hol a városi főmérnök és öreg magánzó barátunk állása közt kellett átváltania. Ó, megváltó lövés, hogy vártam! Most, most harsogjon fel mégegyszer, harminc év előtti tüzellel az ötvenéves mordály, most, most az egyszer fiatalodjon meg Diana öreg szerelmeseinek szíve. És csend, mély fagyasztó csend honolt mindenfelé.

Már nem is tomboltam, már nem is üvöltöttem, csak valami néma düh terjedezett bennem. Aztán nem törődtem többet senkivel. Még itt vagyok én, még itt van Miska, a kan, a mienk kell hogy legyen.

Mikor a tetőn átváltottam, csak az elhagyott állatok ásítottak felém. Seholy senki. De mégis, amott a Lapos nevű rét sarkán egy csoport kurjongató ember, valakit a vállukon emelgetnek, kulacsok emelkednek a levegőbe, sertés kalapok repülnek az égre s a rét gyepén felravalozva fekszik a diadal szégyenkező központja, a jobb sorsra méltó II. számú nyúl.

De ezt csak úgy futtában s még mélyebben ébredező dühvel egy pillanatra láttam. Mert sietős volt az utam. Arra, ahol a Rabin hangja újra állóra szól s Miska bizonyosan már csurgó verejtékkel mászik hasmánt a disznó felé.

Belevetettem magam a rengetegbe s elfelejtettem újra minden egyebet.

Őrüdt óra volt ez. A vad megállt, megindult a legnagyobb sűrűségekben. Én a nyomában. Kalapom régen elhagyott, ruhám több helyen kihalászva lógott rólam, arcom, kezem tüskétől vérzett, egész testem égett a boróka fenyő szúrásaitól. Lábam rogyadozott, nyitott szájjal alig kaptam levegőt, száraz torkomban nem volt nyál, hogy nyelhessek.

Már esteledett. Egy negyedóra még — és sötét lesz. A disznó egy hozzáférhetetlen hegykúp körül forgott, a kutya lassú hau! hau! hanggal a nyomában.

Miska egy utolsó erőfeszítésre sarkalt.

Lerohantam két sűrűség közti összeköttetésbe, hol elhagyott szekérúton némi kilövés ígérkezett. Megálltam egy vadrózsabokornál. Szédültem. Szemem előtt táncoló karikák, tűzvörös gömbök nyiladoztak. Azt hittem összeesem.

S ekkor megcsendült előttem a hang. Mintha álomból ébrednék. Egy suhanást hallok s mire érzékeim ura lennék, ott villan el előttem a nagy fekete vad, nagyot fúj — aztán egy ugrás, törés, a puska gépiesen

arcnál van, érzem, hogy későn, de szól a fegyver, még látom a disznó megcsóvált farkát — aztán csak a hegyek hörögnek egy darabig a lövés visszhangjára.

Ah, hát még ez is. Ennyi kinszenvedés után még a hibázás szégyene.

III.

Már az őszi éj is rámszakadt. Dühöngve mértem az erdőt[lépteimmel, két mellémszegődött kopó kocogva igyekezett utánam. Miska a hegység másik oldalán azóta már haza is érkezhett. Én a város felé tartottam, botorkálva a sötétben alig ismert utakon, gerinceken, sűrűkőn verekedve át magam. Mérgem csendes iróniába enyhült a félórakig tartó menetelés alatt, a komoly lecke helyett, mit tiszteletreméltó korú vendégeimnek szántam, fölényes, értető, de nem bántó szavakat fogalmazgattam magamban, készen részükről a megbánó mosakodásra, magyarázkodásra, sajnálkozásra sikertelen hajsza miatt, mit bizonyára a szerencse csapodárságának rovására fognak írni.

De a fogadtatás a legváratlanabb volt, amit csak el lehet képzelni.

A kuglizóhelyiség kivilágított, hangos ablakai már messziről elárulták a lelkes hangulatot, mely odabent tombolt.

Míg odakint puskát, felsőruhát leraktam, a nagyszobából víg pohárcsengés és hangos mulatás zaja hallatszott.

Az öreg bíró harsány hangon, az este ki tudja hányadszor, mai sikerét mesélte.

— Barrátim! az ilyen szerencse kárpótol minden fáradozásért.

Magamban mosolyogva akasztottam le vállamról a patrontáskát.

— S minden házigazdai figyelmetlenségért is, mi?

Ezt a főszámvevő baritonja harsogta közbe olyan hangon, aminek éle volt.

A mosoly megsápadt az ajkamon. Harcrakészen simítottam végig a hajamat tenyeremmel, ruhámat helyrerángattam, megkínzott galléromat, nyakkendőmet úgy ahogy helyrehúzogattam s elszánt mosollyal hirtelen feltártam az ajtót.

Már éjtszaka volt.

A szoba füstjén, az asztalteritőn, poharak, tányérok, üvegek sorain látszott, hogy jó ideje folyik már a tor. Én még a villásreggelim óta étlen-szomjan.

Az első, ami szemembe ötlött, a fogason lógó puskák és sertés kalapok közt felakasztott áldozati nyúl volt, mely a főhelyen ülő «nap hőse» feje felett lógott.

A szemek megvillanásán, arcok változásán láttam, hogy megjelenésem nem közönyös előttük.

— Ahá! Ahá! — hallatszott a várakozást eláruló felkiáltás.

— Na, itt az eltűnt házigazdánk — hangzott el az első gyanús megjegyzés.

— Hogy-hogy? — kérdeztem meglepődve. — Talán inkább én ejt-
hetnék egy csendes zokszót, hogy búcsú nélkül otthagyták a standokat.

Erre kitört az általános felzúdulás.

— Na, szépen bánt el velünk. Ott hagy a standokon, estig nem látjuk sehol. Itt meg volt rendelve hatra a friss csapolás, azt se tudtuk mi történik, az elnök urat a szerencsés lövés után fel kellett volna zöldgallyazni . . . .

— Se házigazda, se szívésség — mondta zordonan a rezesorrú városi főmérnök s olyan megvetéssel legyintett óriási tenyerével, hogy megsemmisültem a mozdulattól.

— Na, fiatalember! ha magán múlt volna, most mint sneiderek ülnénk itt — szólt a diadal elégedett mosolyával, bűnbocsátó hangon a szerencsés öreg bíró.

Hüledezve néztem szét s még maradék fölényem és ellenkezésem is teljesen elmerült a naivságnak ekkora tengerében.

Zavartan hebegtem:

— De kérem, hiszen én egész délután . . . mint a bolond . . . föl a hegyre . . . le a völgybe . . . Uraim, nézzenek a ruhámra . . .

Általános derűltség.

— Mit? hol? Hát hol volt egyáltalán? — Látta-e legalább? Látta azt a gyönyörű szimplát? Idenézzen!

Az öreg bíró fiatalosan pattant fel a helyéről. Lekapta a falról az ötven esztendő s Lefoche-t, melynek két kakasa úgy állt oldalt, mint egy tizenhatos szarvasagancs a bika fején.

— Jött a nyúl stichbe, tudja, mint a szél, a kutya előtt. Csak úgy villant az erdőn. Idecélok — bükkfa, odacélok — ott meg egy tölgy van az útban . . . barrátom! — ahogy az a nyúl meg lett löve, az fenomenális.

Az elbeszélés alatt visszanyertem a lélekjelenlételemet, sőt félre kellett nézmem, hogy vad kacajba ne törjek ki. De a társaság átszellemlen figyelő arcait látva, elhültem.

Istenem! Hol van az én egész bolond lázam ennyi ifjonti rajongáshoz képest.

Megszégyenülten rogytam le egy székre s belekapaszkodtam az elem tett söröspohárba, hogy le ne szédüljek.

S az öreg bíró belefogott harmincegyedszer a nagy esemény elmondásába.

Kissé felocsudtam.

— De hát a disznók, Uraim! amik a hajlásban voltak.

Úgy néztek rám, mint aki félrebeszél.

— Disznók?! Disznó-ók? — meredtek rám kórusban. — Talán álmódott?

— Én? — mondtam elhülve s rögtön elszántan támadtam.

— Hát a bíró úr standja alatt mit hajtott el a Rabin? És a főszámvevő és mérnök úr között mi váltott át? Nem hallották a kutyákat,

a kiabálásomat? Egész délután leszaladtam a lábamat, hogy a puskájukra tereljem a vadat s az urak, nos, az urak, nem voltak sehol, amikor lőni kellett volna.

Az ügyvéd tért legelőször magához.

— Fiatalember — kezdte fölényes gúnnyal —, maga meséssel traktál itt bennünket. Talán víziói voltak.

— Csak nem vagyok vak, csak tudom, mi az a disznó! — kiabáltam felháborodva.

— Talán látta is — rohantak meg többen is hitetlenül, vagy gúnyos mosollyal.

— Hogy láttam-e? Rá is lőttem, a Dolinán, — vártam a hatást.

— Na és? — kérdezte valaki fagyosan. Gúnyos villanások értek, bármerre néztem. S akkor megéreztem, hogy annak a hibázásnak a lövés pillanatában megindult tornya most fog a nyakamba zuhanni. A játszma elveszett.

— Elhibáztam — esett ki a számon a szó s majdnem elsírtam magam abban a pillanatban.

Diadalüvöltés harsant fel körülöttem. Le voltam terítve, szimplára, mint a bíró nyula ott a falon.

A hangzavarból az öreg bíró hangja megszeliődten, sajnálkozva hallatszott:

— Lássá, ehhez értenek maguk, szeles fiatalok. De amire én a puskámat ráfogom, az nem megy tovább.

Talán lehetett valami az arcomon a sajtó kín habfodrai alatt, ami a gúnyhoz hasonlított, mert az öreg felemelte a hangját s összehúzott szemöldökkel folytatta:

— Hogy csak egy nyúl? Hát én azt mondom, hogy maga az elhibázott disznójával elmehet kántálni. A siker a fő, barrátom! — s a hangja fenséges páthoszban fürdött az utolsó mondatnál.

— Látja ezt a nyulat? — folytatta rezgő hangon s felemelt ujjal mutatott kinyújtózott áldozatára, mint diákkorom március idusain az ifjúság szónoka a halhatatlan Petőfi szobrára, aztán célzásra emelte karjait, félszemét behúnyta. — Így jött stichbe; itt egy bükkfa, amott egy tölgy, de azért... bumm... kraksz...

A tehetetlenség szinte összemorzsolta. Oh, mit adtam volna érte, ha a hibázásom nem esik meg, ha a disznó meglenne, ha odavághatnám nekik — jöjjenek ki az udvarra, itt van, lássák, tudják meg...

Megszégyenülten, összetörve ültem ott. Ők már újra az öregnek a szavát lesték, mikor harmincketteszer is belefogott a nagy esemény részletes elmondásába.

Felugrottam, szörnyű bosszútól tüzelve, rángatózó ajakkal szólni kezdtem, de senki sem vette észre mozdulatomat. Átszellemült arccal csüngtek az öreg szaván.

Egy félkorsó sörrel lenyeltem a szót, s csak képzeletben éltem ki szerepemet.

Most elkiáltani magam :

— Tudják meg, hogy abban a szerencsétlen nyúlban egy szem sörét sincs. A bíró úr puskája alvásközben a saját rácsavarodott szakállától sült el, a megriadt nyulat Diana fogta meg . . .

A hatás leírhatatlan. Az egész társaság, mint egy ember ugrik fel.

— Lefogadom száz pengőbe egy ellen . . . az egész vagyonomba . . .

— Aljas gyanúsítás — tombol a mérnök.

A bíró székébe roskad. Elsápad, feje félrekonyul. Úgy látszik, a guta kerülgeti.

A többiek felemelt ököllel hadonáznak felém.

Én vállamra kapom a puskát, fejembe nyomom a kalapot, az előszobában megkötött két kutyámat kiszabadítom s azzal ki, az éjtszakába. Fújva, dühöngve megyek. De valami elégtételféle terjedezik bennem. Az erdeiket nem látom meg soha, azt tudom, de legalább megadtam nekik. S az öreg szakállas . . . na . . . az . . . az . . .

Kissé elszégyeltem magam. Hátha tényleg megütné a guta. A bennem ágaskodó ördög még erre a gondolatra is vigyorogni kezdett. Legalább harminc jóbarátot szereznek a fiatalságból, akik holnap már lázas korteskedésbe kezdenének a megürült vadásztársasági hely után.

Nem, ennyi derék, naiv öröm napsütésében elpárolgott az én nagy bosszúvágyam. Ahogy fogyott a vacsora a tányéromról s a sör a gyors tempóban cserélt korsókból előttem, úgy fogyott kedvetlenségem is. Már kipihentem magam, a füstös levegő fojtogatott.

Kutyáim etetésének ürügyével észrevétlen megléptem aztán, jóval éjjél után. Csak mikor a hegy meredekjén csörtettem, vettem észre, hogy újra az erdőben járok. Vitt a lábam, vissza, hátha találok valami vérnymot a vaddisznó után.

Még éjtszaka volt, de már a végiből. Mire a tetőkre értem, pirkadni kezdett. Izzadt üstökömet jólesően borzongatta a hajnal friss fuvallata.

Előttem aranyló párában bontakozott a tegnapi nagy harc helye.

Ágaskodó reményekkel eltelve bámultam a világosodó nap elé.

De a nap, az én éltető napom, melynek első sugara annyiszor támasztotta tagjaimat új és új erőfeszítésekre, most egy keskeny felhőszárny mögül gúnyosan rám kacsintott :

— A siker a fő, barrátom ! . . .

S mintha harminc-negyvenévesnek éreztem volna magamat e percben, a fiatalság hiábavaló törtetései után.

Fejem szégyenkezve lehullt, két vállam fáradtan összerokkant.

A magamramaradottság érzésével füttyentettem szomorú kutyáimnak s kishitűen, tétovázva indultam a tegnapi vad kihült nyomát keresni.

Ujfalusi László.

NEONACIONALIZMUS.

Vegyük a nacionalizmust alapnak, öntsünk új tartalmat belé és erre építsük nemzetünk jövőjét — ez a vitatásra bocsátott gondolat.

Ennek a gondolatnak két pillére van: egyik az, hogy államot csak nemzeti alapon lehet szervezni; másik az, hogy a nemzetek haladásának vonalát tudatos agitációval irányítani lehet.

A két pillér ereje kifogástalan. A köztudatba ugyan mélyen behatolt az a fölfogás, hogy a nemzeti gondolat csak az utolsó században, a «nemzeti államok kialakulásának korában» vált államalkotóerővé, de ez a fölfogás merőben téves. A német birodalom szilárd egységet valóban csak a XIX. században ért el, de közel ezer évre tekint vissza a birodalom, melynek árnyékkirályául sem választottak idegent soha. Olaszország azért nem valósíthatta meg az egységet korábban, mert az egymással egyensúlyban álló kis országok közül nem lehetett kiválasztani azt, amelyik az egész állam vezetésére képes. A magyar történetből azt látjuk, hogy államfenntartó mindig a magyar nemzet volt, melynek nemzeti érzése lassan, de állandóan újabb-újabb tartalmat nyert. Árpád-kori krónikaíróink csak a magyar vitézségre büszkék. Anonymus még azt sem szégyenli, hogy a szittyák a sok háborúban elvadulva, emberhúst ettek és embervért ittak, neki az a fontos, hogy kemény nemzet volt az, melyet egy nemzet sem hódított meg, «most is megismerhetitek gyümölcszeikről».

A keresztény vallás megszilárdulása nem ölte ki a nemzeti érzést, csak szelidebbé tette tartalmát. Ájtatos zsolozsmát énekelt a nép:

Boldogasszony anyánk, régi nagy patronánk,
Nagy inségben lévén, így könyörgünk Hozzád:
Magyarországról, édes hazánkról,
Ne feledkezzél el szegény magyarokról.

És megjelenik a nagyváradi piac szobrában, megjelenik szerte az országban számos templom falán az új nemzeti ideál képe: Szent László, a keresztény magyar népet védelmező lovag.

Nem gyöngíti a nemzeti érzés erejét a reformáció sem. Milotai Nyilas István a református vallást «magyar hit»-nek nevezi, hogy kedveltebbé tegye.

A nemzeti ideál képe azóta is többször változott, de egy vonása mindig megmaradt, és ez az állandó vonás a magyar érzés.

Államfenntartó erőnek tehát nyugodtan lehet a nemzeti érzést tekinteni: azt nem fogja az idők moha.

Próbáljuk ki a másik pillért: a nemzet érzéseinek irányíthatóságát. A szellem hatóerejét a történetben ugyanaz az iskola tagadja, amelyik a nemzeti érzést nem tekinti valódi történeti erőnek: a történelmi materializmus iskolája. Ez azt tanítja, hogy az emberiség életét a gazdasági fejlődés irányítja, — a termelés módjának változása könyörtelenül megváltoztatja erkölcsünket, hitünket, és eltípor minden ellenállást. Eszerint céltalan az eszmehirdetés, ami a termelés átalakulása folytán átalakult gondolatvilághoz tar-

tozik, azt magától *kitermeli* a gazdasági élet, ami nem illik belé, az a túlhaldott tanítás magától omlik össze.

És sajtóságos dolog: ugyanaz az iskola, t. i. Marx iskolája, a modern szociálizmus, amely elméletben fölöslegesnek hirdet minden agitációt, a gyakorlatban mestere az agitációnak. Tudományos és népszerű könyvekben, napilapokban, folyóiratokban, különösen pedig plakátokon, főleg nagyobb izgalmak idején, pl. választások alkalmával a polgári társadalom hasonló agitációs eszközeit kiállításban, szellemességben messze fölülmúló fegyverekkel dolgozik. Elméleti állításuk tévességét a gyakorlatban maguk is elismerik, szilárd tehát a másik pillér is, a nemzet gondolkodásának irányítása nagyon is lehetséges.

Ha a nemzet érzése és gondolkozása irányítható, akkor a célkitűzésre igyekezni kötelesség. Célt kítűzni pedig a meglevő bajok fölismerése alapján lehet, mint gyógyszert is diagnózis alapján rendelnek.

A nemzet ereje a nép számában, vagyonosságában és műveltségében áll.

A mi népünk *számát* két veszély is fenyegeti: a természetes szaporodás megtorpanása és az idegen fajokba olvadás. A nemzeti *vagyonosodásnak* útjában áll a szűkreszabott vámvonal. A *műveltség* terjesztését céltalannak mutatja a tanult osztálynyomora.

Mivel a határ szűkreszabott voltán változtatni nem tudunk, különös tiszteletben kell részesítnünk azokat, akik súlyos viszonyok közt, veszélyes pontokon védelmezik a magyar népszám, magyar műveltség és magyar vagyon birtokállományát.

Török Pál.

Jegyzetek a nemzetszerelmről.

A világtörténelem ismer olyan csodálatos lényeket, melyek nagyobb-szabásúak, mint mindazok a létezők, melyekkel a természetrajz és az őslénytann megismertet bennünket. A természettudományos látású emberek ma már olykor kételkedni is szoktak létezésükben. Nem is csoda. Mert bár ők a világtörténelem cselekvő alanyai és legfőbb mozgatói — ha nem volnának, nem lenne világtörténelem — néha mégis úgy eltűnnek, hogy szinte nyomukvesztett. Ha legendák nem szólnának róluk és hősi mesék, talán ki is vesznének az emberek tudatából, emlékezetéből. Ezért van aztán, hogy mikor egyszer égdörgés és villámok között újra megjelennek a világtörténelem nagy térségein, az emberek milliói babonás áhitattal bámulnak föl rájuk, nézik és csodálják, most már hisznek bennük, mert látják, tulajdon szemükkel látják újra, szívükben és elméjükben érzik, minden idegszáluk remeg az indulattól, a viharos erővel föltámadt nagy, szenvedélyes szerelemtől. A gyermekek elhagyják értük a szülői házat, a hitves a hitvesi nyoszolyát, vagyont, vért áldoznak e nagy szerelemnek s boldogok, hogy áldozatot hozhatnak.

A világtörténelem e mithikus lényei között talán a legnagyobb és évszázadok során keresztül a legjelentősebb, a legláthatóbb volt mindig a magyar nemzet.

Talán nincs még nép a világon, mely oly szoros, belső és állandó viszonyban állott volna a nemzettel, mint a magyar. És talán nincs még nép, melynek költészete a nemzetszerelmet jobban, sokoldalúbban kifejezte volna, mint a magyar. Ha a provencai dalköltészet arról híres, hogy a nő iránti szerelem volt állandó ihletője, úgy a magyar költő lelke meg évszázadok során a nemzet iránti olthatatlan szerelemmel volt csordultig tele. Hol ábrándos, merengő, hol fájdalmas, esengő, hol meg türelmetlenül lelkesülő volt ez a szerelem, de

mindig egyformán szenvedélyes, rajongó. Nem pusztán szeretet, több annál: szenvedély: szerelem. Költőink nagyon tudtak szeretni és nagyon gyűlölni. Imádták a nemzetet s imádatukba, szinte vallásos extázisukba gyakran gyűlölet vegyült. Gyűlöltek egymást: a kálvinista énekmondók a pápistát, a pápisták a kálvinistát, a kuruc lantosok a labancot, a labanc kobzosok a kurocot; gyűlöltek az idegent: törököt, németet. Sokszor épen gyűlöletük fokmérője nemzetszerelmünknek.

A XIX. század első felében e rajongó érzelemből kikopott a gyűlölet s valahogyan az egész érzelem megszélidült. Széchenyi István megtanította a költőket, hogy nem elég a nemzetet szeretni, tudni kell azt okosan szeretni. S azok a haldokló vezér: Kisfaludy ágyától apostolútra indultak s elmenvén, Széchenyi ígéire tanították a népet: munkálni a nemzeti jövőt: a nemzetet tevő népelemek ethikai, gazdasági és kulturális egységét. S mindezt miért? Mert csak vagyonos és művelt nép, erkölcsi egységbe forrott nép tudja igazán megérteni és okosan szolgálni a nemzet nagy céljait, világtörténelmi hivatását. A szegénység, a műveletlenség nem tud fölemelkedni a nemzet tiszta szemléletéig, önzetlen szerelméig.

Dehát minek is beszélek? Hiszen tudott dolgok ezek... Széchenyi után jön Kossuth a maga lobogó lángjával s felgyújtja Petőfi poétai fátyláját. Szabadság, függetlenség, *politikai* egység! Nem elég a gazdasági és kulturális egység, politikai egység is kell, hogy a nemzet népe közös érzelmekben összeforrva közös reményekkel, szándékkal és hittel nézzen, induljon a jövőbe a nemzeti lét ködbevező útjain.

S aztán... a nemzet útja csakugyan ködbevezett; ködbe és vérbe. Jött Világos és Arad. S jött az a szomorú korszak, melyben minden egy ájult álomba alélt s melyről Jókai azt írta az Új földesúrban: De szép idők voltak, hála az égnek, hogy elmúltak. Ez évtizedek hosszú éjtszakájú napjaiban a magyar költő mindig a nemzet arcát nézi s a nemzet a költő arcába néz. Hol reménykedő, hol lelkesült, majd lázas, reményvesztetten bágyadt ez az arc, aszerint, amint a nemzet arca hol kiderül, hol beborul. A költő ott ül a nagybeteg nemzet ágya mellett, biztatja, vigasztalja s mesél a régi szép időkről, melyek talán még visszatérnek... bizonyosan.

* * *

Mikor hatvanhétben a kiegyezést törvénykönyvbe iktatták, a nemzeti láz egyszerre lelohadt s nagy megkönnyebbülés vett erőt a lelkeken. Az a hit hatalmasodott el: hála Isten, most már rendben van minden! Úgy látszott: a nemzet élete biztosítva, jövő fejlődése lehetővé téve: aspirációi ki vannak elégítve, problémái meg vannak oldva. A visszanyert jogok öröme gyúlt tüzek fénye derűsnek mutatta a jelent, rózsásnak a jövőt. S a nagy fényben nem vették észre az emberek, hogy *a nemzet hirtelen eltűnt*.

Máskor is eltűnt kis korig, így a szatmári békekötés után is (úgy látszik: nem szereti a kiegyezéseket, a kompromisszumokat), de eltűnése *akkor* aránylag rövid ideig tartott, de *most* valahogy súlyosabb volt, másként alakult a helyzet. Helyébe két hatalmas szereplő lépett, teljesen lekötve magának az érdeklődést. Az egyik volt a *társadalom*, a másik az *állam*.

A társadalmi érdek lesz az uralkodó planéta, a társadalmi érdek pedig lényegében szemlélve: egyéni érdek, vagy legjobb esetben osztályérdek. Míg a nemzet történelmileg fejlődött, organikus egység, nagyszabású, öncélú személység, melynek megvan a maga külön egyénisége, világtörténelmi rendel-

tetése, addig a társadalom csak az egyének atomizált, legfőljebb osztályokba tömörült halmazát jelenti, melynek nincs külön személyisége s célja, csak az egyének, az osztályok szellemi és anyagi jóléte.

Ez a társadalmi lét, ez a társadalmi érdek kezdi hatvanhét után megragadni az érdeklődést, az egész élet eltársadalmiasul. ami azt jelenti: a magánérdekek kiszorítják az emberek tudatából a nemzeti érdeket, a nemzeti érzelmeket: az önzés a nemzetszerelmet. Tulajdonképen nem volt csoda, hogy így történt. Oly hosszú, hosszú időn keresztül volt a magyar rabja e hatalmas szenvedélynek, nem csoda, ha kifáradt bele. «Az emberi lélek magas szárnyalása nem tarthat sokáig — mondja Pascal is — sokáig nem bírjuk ki ott fenn a magasban.»

De nem lehet sokáig kibírni a porban se. A mult század hetvenes, nyolcvanas éveiben újra megpróbált repülni a magyar. Repülni a régi ideál felé, amelynek nevét legalább még nem felejtette el. De hogy a nemzet csak névben élt már s nem volt jelen közöttünk a maga nagyszerű erkölcsi, történelmi valóságában, mutatja az is, hogy micsoda tuzokszárnyalás volt ez a repülés. Kezdenek újra a nemzetről *beszélni*, a nemzeti célokról *okoskodni*, de már nem *látják*, nem érzik közellétét, nem szerelmesek bele. A józan ész, a racionalizmus és az individualista, társadalmias gondolkodás lesz úrrá az elméken s mikor *nemzetről* beszélnek, összetévesztik azt a *társadalommal* vagy az *állammal*. Nemzet alatt hol az egymással kiegyenlített egyéni és osztályérdekek summáját, hol a nemzet által annakidején megteremtett hatalmi és kormányzati mechanizmust: az államot értik. Azt hiszik, hogyha a mennél nagyobb tömeg ember minél teljesebb jólétét munkálják, a nemzetet szolgálják. Azt hiszik, hogyha az államgépezet tökéletesítésén fáradoznak, a nemzet sorsa foglalkoztatja őket. Eszükbe se jut, hogy a nemzet világtörténeti személyiségének érdeke nem azonos az egyének összeségének, a társadalmi osztályoknak interesséjével; hogy az állam csak egy jól vagy rosszul működő mechanizmus s csak eszköz arra, hogy a nemzet a maga világtörténeti egyéniségét kifejlessze és céljait megvalósíthassa. Politika és közvélemény egymást tévesztik meg. Nemzeti akciókról beszélnek s folyton hol a társadalomra, hol az államra, az egyéni és az állami érdekekre gondolnak. S mert az igazi nemzetépítő munka hiányzik, lassan-lassan kezd kikopni a lelkekből a nemzettel való szolidaritás érzelme és gondolata. Az állam népe van már meg csak, nem a nemzet népe. A nemzeti élet legfőbb eleven kapcsa: az ethikai egység gyengül és gyengül s az atomjaira bomlott közösséget jóformán csak az állami berendezés gépezete tartja össze vasmarkaival, meg a társadalmi osztályok érdekkötélékei. Utilitarizmusba süllyed minden, nő az egoizmus, az anyagelvűség. Az emberek napról-napra élnek, dolgozgatnak, szórakoznak, vegetálnak. Nagy közös érzelmek nem zavarják, nem izgatják őket. A nemzet mithikus lényét nem látja, nem szereti, nem imádja senki, csak egy pár fantasztá álmodozó.

Igy volt s hogy így volt, tisztán meglátszik az irodalom tükrében. A publicisztika *szavai* még megtéveszthetnek, az irodalom nem. A Kiss Józsefék, Mikszáthék generációjának irodalmi tükrében jól megláthatjuk a kor igazi arcát. Teljesen hiányzik arról a nemzet, csak a társadalmat látjuk rajta. A nemzeti célok háttérbeszorulásával a társadalmi kérdések érdeklik az író, figyelmét a mindennapos, reális élet világa ragadja meg s a patrióta, nacionalista érzések nyugtalanságát a magánélet vágyai és keserűségei váltják fel. A dráma, a regény, a líra tárgyat cserél, hangja más lesz, mindinkább eluralkodik benne az «általános emberi». Még a legnagyobbak, még Mikszáth sem tudnak a naciona-

lista érzés és gondolat nagyszerű egyetemességéig fölemelkedni, a társadalmi osztályok ideológiájából kibontakozni. Míg Jókai nagy regényeiben az osztályok felett áll s folyton a nemzet arcát látja, ezt a szomorú, könnyes arcot, mely fátyolos szemével búfelejtő álmokat kért a nagy mesélőtől, addig pl. Mikszáth csak a tekintetes vármegye házának ambitusáról nézi a szürke magyar világot, pipázik, anekdotázik, humorizál, mint egy kedélyes alispán. Ez egész korszak irodalmára jellemzők Kiss Józsefnek magáról írt sorai: «...Mélázó honfibú lágy zengzete kongna — Bele nem cseng az én útszéli dalomba, — Akiknek nevére *honfi* szíve dobban — Az én árva nevem nincs az ő sorukban».

De ne legyünk igazságtalanok. Hiszen e korban élt szegény Vajda János is s neki «volt a hazának egy-két éneke». Volt, de ki törődött Vajda János keserű magyar nacionalizmusával, ábrándozó nemzetszerelmével? «Nehéz felhő megkönnyezte, fülemile megsiratta, sötét erdő elgyászolta», de a nemzeti érzéseiben megfoghatkozott közönségnek nem volt köze a «magános külön sirámaihoz». Vajda János líráját kivéve, pedig az egész korszak úgynevezett hazafias lírája csak alkalmi ódák üres ropogása, nagy füstöt csapó fáklya, melyet a nemzeti kegyelet szokványos ünnepein meggyújtanak s a jövő tavasz márciusáig elraktároznak.

De nem akarjuk vádolni a költőket, akik csak a kor hangulatát fejezték ki; sem a kort, mely körülbelül a hatvanhetes kiegyezéstől a század végéig tart s abban az illúzióban ringatta magát, hogy a nemzeti létet semmiféle veszély nem fenyegeti. Azt hitték: megtesznek mindent a nemzet érdekében. Megtévesztették őket a liberális doktrinák: menjen minden a maga útján. Kihűlt a nagy szenvedély szívékből s azt hitték: a nemzetet szeretik, mikor csak magukat szerették.

* * *

A világháború előtti korszak és a világháború Magyarországból épügi hiányzott az igazi nacionalizmus, mint az előző korszakból. Pedig sohse lett volna rá nagyobb szükség, mint akkor. Sohse lett volna nagyobb szükség a nemzeti érzületre, nemzeti egységre, összefogásra, elszánt akaratra, hogy «egy nemzetet megmentsünk az emberiségnek».

Pedig a föld alól már haragos morajlás hallatszik, mintha a természet a maga intő jeleivel figyelmeztetne, hogy a magyar glóbus kérgén nagy változások várhatók. Nyugat felől új szelek fújnak, rázzák, nyögetik a magyar fákat s a szürke magyar égen is föltűnik a szocializmus vörös csillaga. A nyers történelmi materializmus hódít, az internacionalizmus támadja a magyar multat, kigúnyolja a nemzeti hagyományokat, rombolja az ideálokat s hangosan hirdeti, hogy a fejlődés útját az érzelmeiktől felszabadított belátásnak, a *raison pure*nek kell mutatnia.

De az ország nagy közvéleménye továbbra is illúzióiba burkolózik s bár hallja a nagy lármát, úgy tesz, mint akinek nincsen félténivalója. Tunya tétlenségben várja a közeledő vihart.

Magyarország olyan ebben az időben, mint egy mozdulatlanvízű Holt-tenger, melyen álmos közönnnyel úszik a régi Hajó, melyről már Virág Benedek énekelt. A Hajó úszik a holt vizen s a kormányosok bíznak benne, hogyha vihar jön, kiállja a vihart. Nem gondoltak rá, nem akartak rá gondolni, hogy néhány gerenda és egy csomó árbocrúd már újra megkorhadt az öreg bárkán, ki kell cserélni a gerendákat, az árbocrudakat, mert a tatarozás többé nem segít. S nem törődtek azzal sem, hogy a Hajó ereje az összetartó kapcsok gyengesége folytán meglazult.

A Hajó úszott fásult közönnyel s a tarajos hullámok nőttek, egyre nőttek. Egy élesszavú sirálymadár röpködött a rozoga bárka körül, vijjogva a fenyegető vészt. Kétségbeesve verdesett lankadó szárnyaival s minden szava egy vészes sikoly. Mintha életre akarná rázni az alvókat, hogy ébredjenek s ha van még bennük életerő, cselekedjenek. Mert az Idő már kezdi a nagy rostálást s jaj annak a hajósnépnek, aki kihull az Idő rostáján. De hasztalan volt minden vijjogó jajongása. Csak annyit ért vele, hogy a magyar álmok nagy álmodói elhessegették a csunya madarat.

Nincs itt helye annak, hogy Ady költészetének nemzeti jellemével bővebben foglalkozzam. Csak annyit jegyzek meg, hogy e szomorú korszakban ő látta újra a nemzetet, a nemzet megjelent neki álmaiban s feldúlta éjtszakáit. Benne megvolt újra, égett, lobogott a szenvedélyes nemzetszerelmem. Ő nem a márciusi ünnepek hivatalos programjába beillesztett ódák hangján hazafias, hanem a Kölcsények, Bajzák keserű, gyötrött, kétségbeesett magyarságával s Petőfi türelmetlen mementóival. Teljesen igaz, amit Riedl Frigyes mondott róla: «Nincs még egy olyan költőnk, aki annyit szenvedett volna a magyar tragikum miatt. Nincs magyar költő, aki a magyar nemzeti érzést az övének művészből formában, szuggesztívebb erővel tudta volna megszólaltatni». De az is igaz, amit Szekfű Gyula mond róla: «az illuziók jólszervezett őrei reáborították a magyartalanság égető Nessus ingét; — mert véres és fekete és szomorú magyarságra, nagy siratóra semmi szükségünk nem volt a katasztrófát jelző öntömjénezés korszakában». Mert jött, jött s már itt is volt a katasztrófa.

* * *

Nincs nagyobb hazugság annál, hogy a katasztrófát a túltengő magyar nacionalizmus okozta. Ép ellenkezőleg: az volt a baj, hogy hiányzott belőlünk a nacionalizmus. Hogy a háborúra ilyen összeomlás következhetett, hogy ilyen két forradalom nem provokálta a magyarság széles rétegeinek ellenállását, döntő bizonyíték arra, hogy valami halálos kábultság zibbasztotta a nemzeti öntudatot. A forradalmak lángjánál világosodott ki, hogy a nemzetet védő és fenntartó erők mennyire erőtlenek, szervei mennyire szervezetlenek. — Nyakig süllyedtünk a társadalmi atomizmusba és az állam kultuszába. Még Tisza István, e nagy magyar államférfi is, folyton csak az államgéppel törődik, a parlamenti anarchiát igyekszik megszüntetni, ahelyett, hogy a nemzetet védő erőket organizálná. Tisza is csak államférfi és nem nemzetreformátor, mint Szekfű Gyula mondja róla a *Három nemzedékben*. Mikor aztán a nagy földindulás után államiságunk összetört, a romokon rá kellett ébrednünk a tragikus valóságra, hogy a nemzet nincs sehol. Ez volt a végcsapás.

Azóta tíz hosszú esztendő telt el. Ez a tíz esztendő a nemzeti megújulás, a nemzetné szerveződés jegyében és programjával indult. De ha őszinték akarunk lenni önmagunkhoz, be kell vallanunk, hogy a nemzeti lelket nem sikerült teljesen felébreszteni. A nemzeti érzés még mindig félálomban alszik a tömegek szívében, a nemzeti öntudat nem eléggé tudatos az elmékben. A nemzeti célok csak egyesek szívében és elméjében hozzák lázas pezsgésbe, de ezeknek a keveseknek minden jóra való buzgalma kevés volt arra, hogy a nagy tömegekben felgyújtsa a nemzetszerelmem lángját. A világháború borzalmas veresztése, a sok társadalmi baj és nyomorúság úgy elgyengítették a nemzet népét, hogy még mindig nincs benne elég erő ahhoz, hogy a nacionalista eszmények magasságáig szárnyalni tudjon. A náció sorsával való törődést fáradt közönnyel rábizzuk a politikusokra s mi magunk egyéni életünk gondjával-bajával vagyunk elfog-

alva. Nem bírunk a társadalmi atomizmusból kiszabadulni. A sokféle alakulat, mely az utóbbi tíz év alatt keletkezett, elenyésző kivétellel, mind csupa társadalmi szervezet, az egyéni és osztálybajok javításán fáradozik.

Az irodalomban, a költészetben megcsendült ugyan egy-két bátor, lelkes hang, de csak rövid, párnapos visszhangja támadt. S mintha az írók, a költők is elvesztették volna hitüket a nemzeti eszményekben. A legifjabb generációból már sokan ködös, páneurópai, szocialisztikus, kollektív álmokról álmodoznak. A nemzet nagyszabású erkölcsi, történelmi lényét nem látják, nem érzik. Ébresztő munkát, lelkes kezdeményt aligha várhatunk tőlük. Maguk a költők is ébresztésre szorulnak.

* * *

Hogy mi volna a teendő? Ha helyes volt a diagnózis, rátérhetünk az orvoslás módjának megbeszélésére is.

Át kell festeni a magyar élet színeit nemzeti színűre, át kell hangolni a közleket nemzeti szólamúra. Minden eszközt meg kell ragadni, hogy a magyarság szívében kigyulladjon a nemzetszerelem.

Ezek azonban csak szavak s mi nem akarunk üres szavakat, frázisokat mondani. Arra kell felelnünk, hogyan lehet ezt az áthangolódást megcsinálni, előkészíteni.

Tehát mindenekelőtt erőteljes nacionalista iskolapolitika és céltudatos szociál- és gazdaságpolitika kell. Az ifjúság lelkét kell átgyúrni egy idealisztikus, kollektív neveléssel, melynek vezércsillaga a nemzet. Bele kell szuggerálni az ifjúságba, hogy «az egyén nem pusztán önmagáért van, hanem az egyénfeletti, magát halhatatlannak akaró nemzetért», amint ezt Klebelsberg gróf mondta újévi körlevelében. Az eddigi, inkább individualisztikus nevelés helyébe tehát egy politikai célzatú nevelési eljárásnak kell jönnie. «Meg kell teremtenünk az irredentizmus pedagógiáját.» (Kornis.)

Az iskolának ellensúlyoznia kell a mai társadalom utilitarisztikus-individualista világnézetét s minél emelkedettebb lelkületűvé, testileg-lelkileg edzetté kell nevelni a magyar ifjúságot, hogy fogékony legyen a hatalmas indulatokra, a nagy szenvedélyekre, amilyen a nemzetszerelem, melynek az egész lelket be kell töltenie. Csak az tud igazán szeretni, aki ki tud lépni önmagából, aki át tudja magát adni teljesen valakinek, vagy valaminek. «A szerelem egyetlen gondolathoz való hozzáfűződés» — mondja Pascal. Az ifjúság lelke még elég könnyen hajlítható, hogy hozzáfűzzük ahhoz az egyetlen gondolathoz: minden érdeknél előbbrevaló a nemzet érdeke és ez érdek szolgálata.

Persze, ezt az iskolapolitikai célt könnyű így papíron kitűzni, de óriási nehézségekbe ütközik a gyakorlatban megvalósítani. Megvalósítani egy tanári, tanítói karral, mely az élet ezer nehézségeivel küzd s maga is benne úszik abban az önző, ideálgylkos levegőben, melyben az egész magyar társadalom él. Voltaképen az egész társadalom erkölcsi átnevelésre, lelki áthangolásra szorulna. Lehet-e erről komolyan beszélni? De viszont lehet-e erről hallgatni? Lehet-e összetett kezekkel várni, hogy majd a közhangulat magától megváltozik?

Egy céltudatos gazdasági- és szociálpolitika kétségkívül sokat tehet ez irányban, ha gyógyítja a gazdasági bajokat, javítja az ellenállóképességet, csökkenti a gazdasági és osztály ellentéteket, kiküszöböli az érzelmi egységbeolvadás akadályait, egyszóval: ha előkészíti a lehetőségét annak, hogy az egzisztenciális szükségletek ne húzzák le a lelkeket, ha szárnyalni akarnának.

Sokat tehet a publicisztika és még többet egy nagyszabású nacionalista politikai program, mely állandóan foglalkoztatni és lelkesíteni tudja a közvéleményt; mely nemcsak a józan értelemhez szól, hanem tud hatni a fantáziára is és megmozgatja az érzelmek világát. A magyar a lelkesülés népe. Módot kell adni rá, hogy lelkesülhessen, hogy oka és alkalma legyen a lelkesülésre. Fél-század óta csak a múltért és a jövőért lelkesülhetett a magyar, a jelenért soha. Most is ugyanaz a helyzet. Meg kell ragadnunk tehát az egyetlen lehetőséget és a közös nagy multra való állandó emlékeztetéssel s a jövőbe néző közös reményekkel, bátor tervekkel kell ébrentartani a lelkeket. Nem szabad hallgatni se a multról, se a jövőről. Mindig beszélni kell róla, a köztudatban kell tartani. Propagálni kell a nemzeti eszmét. Be kell vinni a nemzetet a közéletbe a maga élő valóságában, mint ahogy az új olasz alkotmány is bevitte és láthatóvá tette. A *Carta del Lavoro* első szakasza határozott szavakkal proklamálja: «Az olasz nemzet organizmus, amelynek erőben és tartamban magasabbrendű céljai, élete és cselekvési eszközei vannak, mint a nemzetet összetevő egyéneknek vagy csoportoknak. Erkölcsi, politikai és gazdasági egység, amely maradék nélkül a fasiszta államban válik valósággá». És e szavak nemcsak szavak. A fasiszta államrendben az olasz nemzet csakugyan élő valósággá, szabad szemmel látható erkölcsi lényé vált, melynek magasabbrendű céljaiért lehet lelkesedni, küzdeni és tűzbe menni. — Ime, Mussolini megmutatta, hogy egy társadalmi atomizmusba süllyedt nép lelkét hogyan lehet egy nagyszabású nacionalista programmal megtermékenyíteni. Nem kell egyéb hozzá, csak újra láthatóvá tenni a nemzetet, hogy higgyenek küldetéses voltában, hogy szeressék és rajongjanak érte.

Dóczy Jenő.

Ady—Hatvany levelezés. Két barát, a barátság minden civódó és megbékélő, taszító és simuló indulatával szívében, de alig érti egyikük is, mi értelme egymástkeresésüknek. Vágyódnak egymás után, de kölcsönös csöndes megegyezéssel és belenyugással alig találkoznak. «Egy évben négy-szer-ötször éjtszakába nyúló együttirajongások meg emberszólások, meg irodalmi vesetapodások, ez volt a mi barátságunk» — mondja Hatvany a kötet bevezetésében. Ady igazán jól a Három holló-beli kompániában érezte magát és idegenkedett az irodalmároktól. A gondolatjátékos Hatvanynak pedig az intellektuális légkör volt az eleme, a szómámor, a véleményorgiák, az ötletek cikázásának nyugtalan kéje, a nauceokban perverzen és természetlenül gyönyörködés. Ady társas életének háttere az itál, a nő, a politika, az élet egyformán fontos probléma és az irodalom csak egy — a mellékesebb — a többi között. Hatvany a Kávéház hőse, ahol az örökké újrakezdődő vitákban minden téma irodalmivá válik és a valóság csak könyveken át számít. Adyan minden költői önérzete mellett nagy adag volt a nemkönyv emberből és nagyon

sok hajlandóság irodalommentes élethez. Vihartverő egyénisége alapján nyugalomra vágyott és bár harcra kényszerülve állta a harcot, lenézett minden handabandázást, jelszavas vaklarmát, könnyű forradalmárkodást. Hatvanytól oly zokon vett Duk-Duk cikkében keserűen büszke öntudattal hirdeti: «Nincs közöm az úgynevezett magyar modernekhez s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás. Ravasz, kicsi emberek belémkapaszkodhatnak, mert türelmes vagyok és egy kicsit élheterlen, de oka ennek sem vagyok. Melanéziában van egy duk-duk nevű társaság, afféle ősfarmájú szabadkőművesség, ahol a vezér ritkán tudja meg, hogy ő a vezér. Talán ilyen vezér lehetek én ugyanakkor, mikor a régi hasonszórú magyarokhoz való közöséget jobban érzem, mint ember valaha érezhette.» És betű szerint komolyan nem vehető, de hangulatával mélységesen jellemző felkiáltással végzi cikkét: «Én inkább akarnék központi főszolgabíró vagy alispán lenni Szilágy vármegyében, a vármegyémbe, mint hírhedt költő». Hatvany szemrehányásaira így felel levelében: «Én védekezni és tiltakozni akartam az intellektuális taknyosok egyre növvő és folyosódóbb

serege ellen». Két év múlva (1910-ben) is kísérti a gondolat, «új, utolsó Duk-Duk-afférban» leszámolni Budapest szellemi sáskahadával. 1914-ben írt egyik levelében újra kijelenti: «Mint elképzelheted, habár csodálatosan, reflexesen, élnek még bennem a régi újságíró-kíváncsiságok, mennyire és még jobban eltávolodtam, akikhez igazán sose tartoztam, a te íróbarátaidtól».

Hatvany csak irodalmi kategóriákban tud gondolkodni és ha bosszantja őt is a sok apró nagyság nyüzsgése, csak az irodalom veszedelmét látja és nincs érzéke Ady aggodalmai, gyötrelmes valóságlátása iránt. Hatvany esztéta; minden idegszálával élvezni tud egy-egy szép Ady-verset, finom kritikai megjegyzéseket tesz rájuk, de halálosan félreismeri Adyt magát. Mert a költő elkülönődő vágyában, szabadulni akarásában, fel-felhangzó bírálatában nem hajlandó mást látni, mint szeszélyes ötleteket, pillanatnyi érzelmekirobbanásokat, amikhez megfontolásnak, gondolkodásnak, világnézetnek semmi köze. «Mikor cikkedet annak idején elolvastam... azt gondoltam magamban, hogy lírikusok és tenoristák elmékedései nem föltétlenül komolyan veendőek.» A Duk-Duk cikk utáni közvetlen felháborodás hangja szól meg itt, de a lecsillapodott Hatvany ugyanígy gondolkodott és Ady más elmékedéseiről is. Nem vette észre, hogy bennük egy önálló, tudatosodó gondolat kétségbeesett erőfeszítéssel keresi a maga egyéni útját, a jobbról-balról kínált megoldásokkal szemben a maga megoldását, egy kialakulatlan, de mindent magába ölelni kívánó világszemlélet a maga megérlelődését és diadalmas beteljesedését. Nem ismerte fel — nem akarta? nem tudta? — az Ady-fajta intellektust, mert ő csak egyféle irodalmiságot és műveltséget tudott intellektuálisnak. Az ismertetőjegyek eltértek, ellenkeztek, de ő nem negációt, csak privációt látott. Eltépte a költőtől, akit nem lehet megmagyarázni, az embert, akin nincs mit magyarázni. Az első csodálatos magasságba emelte és csodálatosan jelentéktelenné tette az utóbbit. A versek ismeretlen mélységekből törnek elő, Ady kíváncságainak, zűrzavaros eszméinek, bolond rögeszméinek, egész félművelt gondolkodásának szinte semmi köze rejtélyes szépségükhöz. Ady-gondolat nincsen, csak Ady-ösztönök vannak. Hatvany — és ebben kritikustársai egyek voltak vele

— a költőre kényszerítette és belevitte a köztudatba az egysíkú, primitív, nagyszerű érzelmeit öntudatlanul élő, szertelen, zabolátlan egyéniségképet, megtéve azt végzetesen, leküzdhetetlenül magyarnak. A «vad, teli magyar hang» volt fontos számára, nem a mondanivalók; szeme elsiklott Ady heroikus értelmi erőfeszítésein, amelyekkel a maga életcélját, nemzete életfeladatát tisztázni akarta.

Hatvany levelei jól megmutatják ezt a színvakságát. Egyformán kitűnik érzéketlensége a koncentrátságot, elmélyülést, könyvműveltséget, komplikáltságot ajánló tanácsaiból és tanácsait visszaszívó, a költőlélek formátlan, ösztönös voltát szükségszerűnek valló megjegyzéseiből. Mert ízlése sem volt igazi ízlés. Kimondott ítéleteit nyomban téveseknek, céltalanoknak érezte. (Ime egy tanácsadó levelének vége: «Mindez felesleges, talán nevetséges. A tehetség: fatalitás — a sok kritika nem használ.») Kölcsey bírálta Csokonait, Kazinczy intette Berzsenyit egy magasabb, tisztultabb ízlés szellemében, de pillanatig sem érezték a kifogásolt hibákat elkerülhetetleneknek, nagyszerűen és mélyen igazaknak. Hatvany képzelt hiányokat kritizál, de nyomban fejet is hajt előttük. Utólagos jegyzetekben is mentegőzik, hogy alakítani próbálta az alakíthatatlant; csak arra nem gondol, hogy nem a nyers anyag, hanem tudatos életformák állottak ellen az idegen beavatkozásnak. Hiába írta Ady öntudatos, bölcs levelében (1913 május): «hidd el, hogy műveletlen és koncentrálatlan voltam külön művészet és külön példája a koncentrátságnak... Meglátod valamikor, hogy eszem is van s azt nehéz meglátni másoknak, akik elhelyezkedő, törekvő képességben látják az eszességet».

Hatvany vezérlő gondolathoz, biztos ízléshez le nem kötött lelkét megviselték a folytonos szellemi tornák. A gondolatok frissességükben érdeklék és mint únt szeretőket hagyja el a megszokottakat, de lassankint már az újak ízét sem érzi. Jó vitázni, de a viták egyszerre céltalanul, önmagukért peregenek; a szómámort szócsömör követi. «Hányszor fogok új emberkörben, új célokért, új jelszavakat üvöltve, új kávéházak asztalain dobolya, mást és más élet-céломul hirdetni.» Ennek a nyugtalan, százfelét szakadozott, önmagát utálkozó léleknek, kiszikkadt intelligenciának szüksége volt az ősegyszerűvé, megnyugtatóvá érzett Adyra, de már ön-

védelemből is lehetetlen volt számára a gondolkodó Ady elismerése.

Adynak is szüksége volt Hatvanyra, okos, fölényes, sokszor lehűtő, kiábrándító mondataira. Fűrésző újságíró-ösztöne, folyóiratokat, újságokat bujó kíváncsisága Hatvanyban és társaiban természetes szövetségesekre talált; élvezni tudta bennük a mozgékonyt, az új felé törekvést, annál inkább, mert másfelé csak stagnálást látott. Kezdetben természetesnek találta, hogy azok, az okosabbak és műveltebbek dolgozzák ki az új eszméket, teremtsék az új gondolatokat és ő ezeket készen kapva, változtatás nélkül élje át vers-termő hangulatokká. Csakhamar ráeszmélt azonban, hogy ő ugyan akar valamit azonban a nemakörökkel, de egészen mást és egészen másképen, mint fegyvertársai. Élete ettől kezdve tragikus küzdelem az először vállalt és súlyosan ránehezülő szerep ellen a magamegkülönböztetésért és a maga elveinek tudatosításáért. Rájött, mennyire felette áll nemcsak úri büszkeségével, de gondolatai súlyával is mindazoknak, akiket könnyedségük miatt oly magasrendűeknek képzelt. Nincsen gondolatmankóra szüksége, hiszen szédítő igazságok, döbbenő életlátás és megváltó célok egyedül benne erjednek. Biztató szavakat várt, megerősítését ingadozó hitének és úgy érezte, csodákat tudna véghezvinni. De a túloldal néma maradt, a vak szívű, hideg szemű barátok pedig értelmetlenül, kelletlenül nézték törekvéseit. Kétfelé harcolni nehéz volt és így meg-megtört lendülete. Csüggedő hangulataiban jól esett Hatvany szavait hallgatni, a mindig készen álló szavakat és belemenni a játékba, primitívve válni, lemondani a kínzó gondolatokról, önfeledten gyönyörködni a költőnek szóló magasztalásokban. Ilyenkor bocsánatkérően szépítette, magyarázta támadásait a gyanakvó Hatvanynak, hogy egyszerre megint kitörjön. Tehetetlen, visszhangtalan tusakodásai felőrölték erejét. Meg akarta mutatni magát, de senki sem volt rá kíváncsi és elvázott egy gondolon, amely senkinek sem kellett.

Halász Gábor.

Lakatos László: A jövő házassága. Regény. (Budapest, 1928. Athenaeum kiadása.) Míg a budapesti színműirodalom termékei közül az elmúlt évtizedben számos darab eljutott a külföldre és odakint külsőségekben kétségtelenül jelentékeny, bár nem jelentős sikereket

aratott, addig a budapesti prózairodalom aligha dicsekedhetik hasonló sikerekkel. Hírlapírógárdánk prózai írásai csak ritkán lépték át határainkat s ha valamelyikük idegennyelvű útlevelét váltott is, legtöbnyire nyomtalanul eltűnt a nyugati könyvpiacok óriási tengerében. De az exportregény ötlete, mint kiaknázásra váró és szinte önmagától kínálkozó lehetőség mégis állandóan foglalkoztatja azokat az íróinkat, akiknek köréből az exportszínmű diadalmas és jövedelmes útjára elindult, mert hiszen ami az írásnak egyik módján jól sikerült, mért ne válna be végre egyszer a másikon is?

Élsősorban ennek a törekvésnek eredménye látszik meg Lakatos László most megjelent könyvén, mely regénynek nevezi magát, úgynevezett sláger-címét visel s így már önmagában is alkalmas arra, hogy érdeklődést keltsen. Az exporttörekvést pedig nemcsak a negyedik oldalon olvasható «copyright by stb.» megjelölés mutatja, hanem arra utal a könyv tartalma is. Ez a tartalom — téma és feldolgozás egyaránt — amaz írói fogásokhoz való igazodást árulja el, amelyeknek a világ könyvpiacán a legutóbbi években a legnagyobb sikerük volt. Lakatos legfőképpen Wellst tartotta szem előtt. Kiindulni a mai életből és aztán az elbeszélés hirtelenében néhány párszáz esztendővel későbbi időbe áttenni, közben keserű szatírával rámutatni életünk bajaira: régóta bevált irodalmi fogás, különösen ha az író sem a szatírával, sem egy szebb jövő áldásainak fitogtatásával nem fukarkodik. Wells jó egynehány, költői szempontból jelentéktelen és reális jóslatnak is fogyatékos regénye ennek köszönhetette világsikerét, hiszen utóvégre is méltán izgatja az olvasókat, hogy mi minden fog még bekövetkezni ezen a széles világon, ha ők maguk már régen a föld alatt porladoznak. Természetesen kellemesen izgatja őket az is, ha valaki erkölcsi érzékenységüket azzal csiklandozza, hogy a mai élet visszasságaira fölényt színlelve rámutat és egy ezermestert megszerényítő ügyességgel tüntet el az emberiség jövőjéből minden igazságtalanságot, minden korlátozottságot, minden kicsinyes előítéletet. Közben persze a számításokból elsikkad maga az ember, az ősgonosz, mert a jólnevelt külföldi utópiagyártó, akárcsak a XVIII. század forradalmi franciái, azonnal kihirdeti a korlátlan emberi boldogságot, mihelyt a mai élet úgynevezett kegyet-

len elnyomóit eltakarította az útból. De mindegy: efféle írások ma kellene a publikumnak, sikerük már eleve biztosítottak látszik. Ez nem is csoda, hiszen annyi sebből vérünk, hogy még a legmerészebb kuruzsló is meghallgatásra talál.

Lakatos azonban, aki eddigi írásai szerint sem mondható valami naivul bizakodó és hívó embernek, Wellstől csak az utópiáirás külsőségeit vette át s ezeket is eléggé ügyetlenül. De az erkölcsi megtisztulási érzélgős útján nem követte mesterét, hanem csak szatirát írt. A mai élet egy kis, töredékes részének szatiráját és a jövő, melyet elénkbe tár, nem a megváltás országa, hanem a mai életből kiragadott elfajzások mindent átölelő és elnyelő torz hatványozása.

Egyik kedvelt témájából indult ki. A semmivetésben hentergő, társaságbeli dísznőt rajzolja, akit silány és akarattalan férfirabszolgák alázatos serege rajong körül; a nőt, aki léha, ostoba, hazug, pazar, lopó és végletekig élvvágyó, aki meggondolás nélkül tartatja el magát többrendbeli férjei, imádói és kedvesei bamba seregétől. Igaz, hogy ez a típus ma valóban előfordul. Sőt eléggé gyakori a nagyvárosi élet rothadásában, de az emberiség életében mégis csak egész jelentéktelen kisebbség. Ebből az elfajzásból Lakatos nagyon merész fantáziával a 2127. évre már általános érvényes életformát erőszakol. Ekkor már az egész világ lábainál hever az előbb súlyosan elítélt női típusnak: Lakatos szerint a nőnek úgy általában. Erre az általánossá vált mai helyzetre pazarolja aztán az író erőltetett gúnyjának nyilait. A kevés mondanivalót egy fölötté zavaros mese mezébe burkolja. A könyv hőse, egy fölényes társadalomszemlélettel foglalkozó jeles, fiatal író, a Lidón üdül, mint a XX. század kéjhajhászó, nagyvilági életének finom intellektusú megfigyelője, de természetesen élvezője is, aki undorodik ugyan a körülötte bugyborékoló erkölcsi fertőtől, de mégis vígan és mohón fürdik benne. A Lidón persze szerelmi viszonyt kezd egy, az előbbi leírásnak mindenben megfelelő bájos nővel, akinek kivülről még négy «frakk» udvarol. Közben azonban, hogy holmi utópia lehessen a hatvanillióadából, elalszik és késői századokba roppen át, ahol merészen és épen olyan ügyetlenül másolja az efféle megszokott wellszimus puszta külsőségeit. De nemcsak ő maga roppen, hanem röpül ebben a

világban minden. Harmincemeletes óriási szállodák, kórházak csakúgy repülnek benne, mint az újszülött csecsemők is, minden repül, csak a mindenképpen iparkodó író képzelete nem tud szárnyra kelni. Ami Verne vagy Wells esetében vonzó és meglepő volt, a technikai képzelet újsága, meghökentető ereje és valóságossága, az Lakatosból teljesen hiányzik, sőt gyakran csak egyetlenegy lépés választja el a teljes nevetségességtől. Mintha paródiáját akarta volna írni minden technikai utópiának. De persze ez esze ágában sem volt, sőt ellenkezően, mindenképpen illuziót akart kelteni. És amilyen kezdetleges és fogyatékos technikai elképzelése, épen olyan primitív az a mód is, ahogyan magát a jövő emberét elképzeleti. A rengeteg szóbeszédéből semmi, igazán reális, emberi dolog sem bontakozik ki, csak egyetlenegy személy rajzolódik ki elénk, maga Lakatos László. Maga az író legfelső üveghangokon hegedülő szerelmi epkedésével, ha ugyan fülledt erotikáját szerelmének lehet nevezni. Ez az erotika ugyanaz a visszafojtott, siránkozó vergődés, amellyel Lakatos már tizenhat évvel ezelőtt első regényében is oly bőségesen kacérokodott. Ugyanaz az erotika, mely állandóan meggátolja abban, hogy a mai társadalomnak valóban szatirikusa lehessen, amely semminemű világfelfogáshoz nem engedi eljutni és örökre hozzáláncolja a jelenségek külsőségeihez. Ebben a könyvben is az ismert Lakatos László áll elénk, aki merészen vájkál a múlt és a jelen, az élet és a művészet jelenségeiben, hogy némi perspektívához jusson, de csak a torzító és homályos tükör torzképeivel ér el.

Életismeretet hirdet és tulajdonít magának, holott úgylátszik csak az előbb ismertetett hitvány rétegeket ismeri és belőlük próbálja az embert megérteni és jövőjét megjósolni. Am még ebben a torzított rajzban sincsen igazi alakítóereje. E regénynek nevezett, elnagyolt novellában alig van emberi keze, lába valakinek is. És ahogyan ezt a sok mindent és alapjában mégis nagyon keveset elmondja, abban sem valami nagyon mulatságos.

Szellemesség? Ebből nagyon is és mégis majdnem semmi sincsen a furcsa elbeszélésben. A szellemesség, a művészi formába öltöztetett paradoxon, mely kényszerű és képszerű igazság erejével hat, a sánta igazság, mely mégis szárnyalni látszik, távol maradt ettől

a könyvtől. Az efféléhez szükséges éleslátás és kiformaló erő nem tartoznak Lakatos erényei közé. Sóváran nyafogó, érzélgős erotikája, mely állandóan epedő hegedűszóval álmosítja el őt magát és épen úgy olvasóit is, minden meglepő állásfoglalást és megoldást kizár. Pesti értelemben vett szellemesség azonban elég van Lakatos könyvében: kötekedés mindennel és mindenkivel, fölényeskedés igazi erő és kellő távlat nélkül.

És a jövő házassága? kérdi az olvasó, aki végigküzdötte magát a könyv egyhangúságán. Ezzel a nagy problémával az író adós maradt. De ez a nehéz téma nem is volt lényeges. Lényeges csak egy volt: szerelemlől epedni és megmegcsiklandozni az olvasót, a lelki kis-korúak nagy tömegét. Aztán ezer éve bevált közhelyeket írni, mint:

«A szeptember sehol sem olyan szép, mint a nápolyi öbölben: Capri, Sorrento? O dolce Napoli! Indulás! Gyerünk!»

Igaza van: gyerünk a határokon túra is ezzel a «copyright» regénnyel. Miért ne? Nem rosszabb és nem jobb, mint akárhány odakint már nagy sikerekkel fémjelzett Pesten írt export-szindarab. *Lemur.*

Teresesényi György: Délibáb. (Új versek 1928. Szeged.) Terescsényi a végtelenség költője. Értzi a földi élet végtelenségét: innen melankóliája; értzi a végtelenség fönségét: innen tavaszi himnusai. Három szimbólum nőtt legjobban a szívéhez: a felhő, a sárkány, a napraforgó. Külön költeményekben ír róluk, de egyéb verseiben is felbukkannak, mint akiket legedesebb testvéreinek tart a világban. Nézi, mint gyűlnek tornyokká, mint foszlanak kék párává a felhők s úgy érti, hogy lelke a Paradicsom határtalanságából került a föld börtönébe:

Én fényben fogantam...
És egykoron én is a Nap fia voltam.
(Idegen.)

Máshelyütt:

Egy más világ, tán, a Paradicsom,
Ahonnét engem kiűztek vakon.
(Asszony.)

Örök nosztalgiát érez az elhagyott ég után. Van egy himnusza: «Mesztelenség» a címe. A teste utált Neszuszning a lelkén, amely ki akar szabadulni «sötét udujából» s egyesülni a «maku-látlan éggel». A halál után:

az árva lélek megfürödve áll
Színed előtt, ó, Örökkévaló,
Mindenható, százsorszent Meztelen-
ség!

Elete olyan, mint a sárkányé: nagy szelek hajtják az apró emberkéék házal fölé. Szeme örökre a Napra szegezve: napraforgó Ő, aki inaszakadtáig forgatja fejét mindig a fény után. A költészet? Felhő az égen: úszik, fénylik, eloszlik.

Mint az életem,
Nem veszi észre senki, senkisé.

Legnagyobb öröme: hanyattfeküdni a smaragdmezőn s nézni az ég délibábas játékait. Minden verse vándormadár: «a túlsó partra átvonulóban». Értzi, hogy a mindenség kifejezéséhez a szavak hitvány eszközközök: «velük bajos bejárnod a végtelent.» A halott pacsrítát pajtásának hívja s így bocsátja el a másvilágra:

vidd a szót, a hírt, a jót előre!

Ebbe a végtelenségszomjúságba olvad a szerelem is: ennek az epedésnek egyik eleme. Az asszony is abból a titokzatos másik világból jön feléje s a szerelmet a túlvilági végezt sugallja. Az asszonyban nincs realiztikus vonás: költőnk az Elérhetetlenhez ír szerelmi verset. Első szerelme egy angyalkép a Bibliából: ez az égi arc kíséri a sirig. Szerelmese a végtelenség tüköre:

Édes mosolyában
Égték a felhők távol az égen.

A határtalan égbolt rajongója lelkében hordja az elmulás gondolatának melankóliáját. A földi dolgok végesége fölötti őszies szomorúságot. Ott jár nyomában a Halál: mint örök menyasszonyáról ír róla verset. Fájdalmasan érti teste földhözköttöttségét:

nem hagylok el téged,
Távolbalengő csillagok
Sugárerdője éghet.

Majd minden verse mögött ez a bánat lebeg: esti tájait ez borítja ködbe, úgyhogy mindig valamelyes metafizikai borzongást érzünk: Hullócsillagok, a Hold, a távol, «hol békekék és álomszürke lombok», a messzeségben kongó óra, az álmódó őszben táncoló szellőszűzek s éji szirének. A magyar tájat

néha Ady szemével nézi : néma csárda s lusta puszta : alszik, míg körülötte csodák születnek. De szereti földjét : Párizs fényében is meghatódva reá gondol. Fölmerül lelkében a Tisza képe: a Hold a völgyben, a folyó a menaszszonya s egy esti csókban találkoznak. Nem közvetlen szemléletről van szó : az emléke megszépítő varázsa emeli ki a tárgyat földrajzi megköthetőségéből s a költeményben egy «furcsa tájék, másvilág» tükröződik. Nem realista tájanalízis az ő természetköltészete : a magasból néz le a költő s a végtelenség perspektívájából olyan a világ, mint a délibáb sejtelmes képei : együtt látja a hegyeket, mezőket, tengereket a végtelenség ölében, ahonnan «A mindenség egyetlen örvény». Mennyire jellemző «Kriptabörtön» című Párizsban kelt költeménye: a sok házat, kígyózó utcát távlatfójtónak érzi — csak a Notre-Dame bódítja meg, amely magasra nyújtja tornyait az Isten felé.

Költőnk nem egyszer könnyes meghatódással öleli magához a természet kisebb jelentkezéseiben is: szubtilis megfigyelései vannak, amelyeket melankólikussá tesz a kérdés : honnan jöttél? mi az értelmed? Finom verset ír a jégvirágról, e «másvilági rózsákról».

Ha a végtelennel kerülünk szembe : néha elszomorodunk, néha megmámorosodunk a föntségétől. Ez utóbbi érzés is ihleti a költőt : himnuszt zeng. Ilyen a «Magvető» című verse (a «Tavas» címűt már ismerik a Napkelet olvasói). Fönsteges tavaszi látomás, telve erővel, tömör strófákban. Ime az utolsó :

Súvit a nyíl és száll a dárda,
A kelő nap küllőzi, hánnya
Az égfe fel,
Az ég keblén vergődve, sírva
Általvert szívű kis pacsirta
Énekel.

A végtelen örömben és fönstégen a kis síró madárka, mintegy a diadalmas erőnek vergődő áldozata : a grandiózusnak és melankólikusnak nagyszerű egyesülése. Láttató stílus : elmondhatjuk itt is — pár rövid sorban a végtelenség. Hallja a végtelenség «örök hárfáját, orgonáját», a zúgását, hahotázását. Az idézett strófa víziója másútt is feltűnik : «Hajoljon a kék boltzatot íve a szívemen át» — a végtelenség költője itt adja a legtömörebb

jellemzést magáról. Terescsényi azt mondja «Nem vesz észre senkisémet» : könyve megkívánja, hogy az olvasók ezt a kijelentést mielőbb megcáfolják.
Szentkúthy Miklós.

Lambrecht Kálmán: Az ősemler elődei. (Az ősalatok.) Budapest, 1927. A Dante-kiadásban megjelent második könyvét «Az ősemler elődei» címmel ruházta föl a szerző. Teljesen önkényesen és hibásan úgy szabva meg az «elődei» fogalomkörét, hogy ebbe az ősemler előtt élt ősalatok mindenike beletartozik. Lambrecht fölfogásának hibás mivolta és tarthatatlansága abból is kitűnik, hogy hiszen ősalatok nem csupán az ősemlerek előtt, hanem velük együtt is éltek. Sőt mi több, az ősalatok túl is éltek az ősemlert. Gondoljunk csak a mammutra, óriás gimre, barlangi medvére és sok olyan állatra, amely a legkezdetlegetbb emberfajokat évezredekkel túlélt.

Könyve célját egyébként a 98—99. oldalakon fejti ki Lambrecht. Jelzi, hogy a «Kőzetek Naplójá»-ba csak itt-ott kukkant be, a legérdekesebb fejezetekbe. «Bekukkantásait» sem rétegtani, illetőleg időrendi egymásutánban végzi, hanem a három főéleti egyes életképeit veszi közelebbről szemügyre. Néhány sorral alább különben azt is bevallja, hogy még az így megszabott keretekhez sem ragaszkodik. «Hiszen ilyen merev keretek — írja L. — csak képzeletünkben élnek, a valóságban nem.»

Azt hiszem, itt minden olvasó joggal vetheti föl a kérdést : vajjon az időrend is olyan keret lett volna, amely csak képzeletünkben van meg? S ha pedig ez a keret nem csupán képzelet, miért nem tartotta magát ehhez?

L. újabb könyve tehát ősvilági életképeket nyújt egyes, riportszerűen, könnyedén megírt fejezetekben. Ezek összefüggése annyira laza, hogy a könyv olvasását jóformán bármelyiknél kezdetjük. S mindjárt itt azt is kiemelhetjük, hogy a könnyed tárgyalásmód határozott erőssége a könyvnek.

Annál nagyobb kár, hogy a tudományos mivoltát több ízben hangsúlyozó szerző minduntalan alul kerül abban a tusakodásban, amelyet másik enjével, a riportterrel vív. Állításom igazolására a kisebb-nagyobb botlások és sajnálatos elirások igen nagy garmadáját hozhatnám föl.

Folyóiratunk iránýára való tekintettel azonban a tisztán tárgyi tévedé-

sekre itt nem térek ki,* csupán azokból sorolok föl néhányat, amelyek a szerző tagadhatatlan írói készségét is károsan befolyásolták. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy egyetlen szerző sem írhat meg világosan, szabatosan olyan témát, amellyel maga sincs teljesen tisztában.

Igy például L. nem foglalkozott elég alaposan a Wegener-féle üsztatási elmélet-tel. Ennek lett aztán következménye egyrészt a szétfolyó s minden erőlködése ellenére sem meggyőző előadás, másfelől pedig az, hogy ennek a szerzőtől agyondicsért, egyébként pedig komolyan nem is tárgyalható elméletnek alkalmazására, illetőleg igazolási kísérletére még csak nem is gondolt, holott a beharangozás után az olvasó ezt méltán várhatta el tőle.

Amikor pedig a tenger ősgérintesével kapcsolatban a szárazföldre való kilépés okát kutatja, ezeket mondja: . . . «Ne gondoljuk, hogy szűk lett számára az őstenger . . . Arra se gondoljunk, hogy az őstengerben elszaporodó ellenségei üzték volna ki, vagy a szárazföldről kinálkozó bújá növényi táplálék és állati préda csábították volna a kontinensre. A szárazföld meghódítása egyszerűen az optimális milióhöz való egyre fokozódó alkalmazkodás eredménye volt». (133. l.) Tartok tőle, hogy ez az egyszerűen odavetett «optimális milió» s az «egyre fokozódó alkalmazkodás» — ha lényegesen mást akar jelenteni, mint «kinálkozó bújá növényi táplálékot», az ellenségektől való menekülést és «állati prédát» — L. előadásban egyszerűen érthetlenné válik.

S vajjon mit ért L. ezen a kitételén: «A danieli idők mocsarait és tavait folyók öntötték el?» (170. l.) És talán a következő sem sokkal érthetőbb: «A délen emelkedő hegyek rengeteg üledéket raktak le a Karroo medencében». (145. l.)

Hanem hogy L. néha mennyire mást ír, mint amit csakugyan írni szándékozik, legjobban bizonyítja a következő hely: «Ha maga a kutató őseletbűvár nem ura a rajzónak, az esetnek, a gipsznek vagy márványnak — mint például Abel és Heilmann —, segítségül hívja a festőt és szobrászt...» (10. l.) A valóság t. i. az, hogy Abel is, meg Heilmann is csakugyan ura az

esetnek és a rajzónak s L. ezt akarta róluk kiemelni. Az sem érthető, miért használ ilyen fejezetcímet: «Egy elveszett csont története» (120. l.), mikor végül is az sül ki, hogy itt nem egy, hanem ötvennél is több csont, vagyis a hátsó végtagok elveszéséről beszél. Nopcsáról azt írja, hogy «átdolgozta Brühl művét» (169. l.), pedig csak áttanulmányozta, vagy mondjuk: átrágtá.

Nem találjuk magyarázatát annak sem, miért használja L. a földtani táblázatban (40. l.) az «era», «periodus», «epocha» elnevezéseket? Talán azt hiszi, így érthetőbb? S miért írja így: «borostyánkővadászat» (267. l.), mikor ez mindenképen halászat! S általában rosszul teszi L., hogy mindig azon töri a fejét, miképpen mondhasson valami szokatlant, meghökkentőt. Kirívó példája ennek az, amikor a «Tendaguru hegyének egeket ostromló ősgyíkjai» emlegeti. (9. l.)

Általában az ősemlék elődeinek megvilágítását ígérő népszerűsítő irányú könyvben túlzásnak kell minősítenünk egyes emlősök fogképleteinek részletes tárgyalását, meg a Fossilium Catalogus ősmadárati füzetének kivonatolását.

A szorgalmas utánjárással megszerzett megfelelő illusztráló anyag közé kár volt a Nopcsa-féle, egészen kezdetleges rekonstrukciókísérleteket is fölvenni.

Egyébként pedig az illusztráló anyag egyenlensége tükrözi vissza legföltűnőbben a földolgozás egyenetlenségeit is. Egy-egy elevenen megírt s aránylag csak kisebb jelentőségű elírásokat tartalmazó fejezetet több, túlságosan elnagyolt követ. S ezenkívül mindvégig nem kapunk választ arra az okvetlenül fölvetődő kérdésre: vajjon hogyan lehet az, hogy az emberi nem elődeiről egyetlen szó sem esik abban a vaskos könyvben, amelynek «Az ősemlék elődei» a címe? *Gaál István.*

Egri Viktor: Demeter megtérése. Regény. 203 l. L. Völggenreiter. Berlin, 1927. — Kissé nehéz összefogni e regény szétfolyó tartalmát. Az a történet, mely később az egész regény gerincévé nő, a könyv negyedrészen túl kezdődik. Az ilyen epikai kényelmet nem lehet egy kis regénynél megbocsátani. A kötet elején novellisztikus modorban apró genreképeket kapunk a megszállott Felvidék gazdasági és népeletéből. El kell ismerni, hogy ezekben sok jó megfigyelésre mutató érzék, szint

* Az ezek iránt érdeklődő olvasó figyelmét legyen szabad a *Földrajzi Közlemények* 1927. évi, valamint a *Debreceni Szemle* 1928. évi kötetiben megjelent bírálataimra föl-hívnom.

és lendületet találnuk. Itt-ott az is feltetszik, hogy e jelentéktelennek látszó jelenetek mögé a szerző a felvidéki magyarságnak nem egy mai keserves problémáját rejti; de mindig nagyon óvatosan, elkerülve minden konkrétumot és részletkérdést. Így aztán elmarad a magyar faj sorsproblémájának a regény konstitutív felépítésében való felhasználása.

Egy felvidéki (szlovák?) fűrésztelep keresztény intézőjének, Demeternek és egy zsidó bérlo leányának, Juditnak szerelmi históriájáról van szó. Ez a szerelem kissé egyoldalú és fanyar, zavaros, sőt érthetetlen. Főképp Judit részéről. Persze így kérdés, hogy szerelemnek nevezhető-e az afféle misztikus nyavalygás, amit ez a zsidóleány a regényben végigbizonytalankodik. Judit valóságos rébusz előttünk, ami elvégre nem nagy baj ránk nézve, de annál nagyobb szegény Demeternek, aki nem tud mire vergődni ezzel a pszichanalitikus rejtéllyel. Demeter ugyanis igazi mély érzéssel közeledik a leány felé. Judit azonban egyszer éretlen liba, kit nem lehet komolyan venni, máskor raffinált kurtizán, ki mosolyogva pergeti ujjai körül a férfisorsokat. Ime a szende, mimózeleklő Judit: «Demeter egy kanyarultnál erős mozdulattal magához vonta. Judit most komolyan megrémült és kiáltani akart. Irtózott ettől a brutális érintéstől; idegen és gyűlöletes volt előtte ez a mindent-felejtő férfi, aki sodró és súlyos mozdulattal ölelte magához». (100. l.) És a szenvedélyes, forróvérű nő: «Gyűlölte Demeter tapintatosságát, a gyengédséget és szelid ölelését; szerette volna, ha szerelme viharosabb erővel törne ki belőle és mindig újra magával ragadná, felszítaná szenvedélye ismeretlen tüzét és felragadná soha nem érzett magasságokba». (127 l.) Judit tehát se a meleg, se a hideg Demeterrel nincs megelégedve. Mi lesz most már ebből a sajtóságos «szerelemből»? Judit rejtélyes okokból elfordul Demetertől, aztán még rejtélyesebb módon visszafordul, aztán ismét elfordul, megint visszafordul, míg végre is a szerencsétlen Demeter meg nem unja ezt a beteg játékot, szakít vele és megtér ősei földjéhez. Ez lenne tehát Demeter megtérése. Mikor Demeter az első elváláskor kétségbeesve könyörög hozzá és rimázkodva kérdi, hogy szereti-e, Judit így felel: «Nem tudom». Egészen nyugodtan, mintha azt mondaná: esik az eső. Ugyanez a Nemtudomka azon-

ban még újabb válás után is felkutatja Demetert, ki felé «szemei megtáglalt ölelkézzel nyultak, miközben a vágy beléjük süttött». (197. l.) Hát talán mégis szeret, csak nem szabad szeretnie — a zsidó tradícióknál fogva. Mert effélékről is szó van. Judit bátyja, a zsidó fajvédő elkeseredetten hadakozik e vegyesházasság létrejötte ellen — a magasabbrendű rassz tisztasága érdekében; és Judit tán meghajol bátyja érvei előtt? Nem lehet tudni, mert ezt is diszkrét balladai homály takarja. Így aztán a Judit-rejtély nyitjának ezt a kulcsát is elhajíthatjuk.

Bizonyos, hogy Egrit nem igen aggasztja a lélektani logikával következően keresztülvitt cselekvényikéjtés. E kötetével mintha azt akarná bizonyítani, hogy a háborút járt nemzedék roncslelkiségétől és a háború utáni kor komplikált idegzetű leányaitól nem lehet régi egyenes és primitív logikát várnunk. Nem is olvassuk a szerző fejére a konzervatív esztétikai lélektan gyulaipálos, kemény törvényeit. Elvégre sok minden történik az életben, amire hiába keresünk logikus magyarázatot. Mégis bosszankodva tesszük le ezt a kötetet, lehet, hogy azért, mert még nem idegződtünk hozzá a Judit-féle magasabbrendű intellektusokhoz.

A regény a maga egészében mindenestre kissé félresikerült alkotás. Mentőségül szolgál a szerzőnek, hogy tudtukkal ez első nagyobblékzetű műve. Viszont néhány írói kvalitása: megfigyelés, magyaros előadás stb. ebből is megállapítható. *Gál János.*

Mathes Nitsch: Die Kreuzbezeichnungen. (Adolf Bonz & Comp., Stuttgart). Nitsch Máttyás régi mosonymegei német család sarja, magyar földön született, magyar iskolákat végzett, mégis német író lett, a mai «Burgenland» költője. Írásainak jelentős része: versei, «Hans und Hani» című első regénye, valamint novellái, a kis magyar síkságnak, a Duna és a Fertő-tó között elterülő «Heideboden»-nek a világát tükrözi, a «nyúlások» szavajárását visszhangozzák és művészi jelentőségükben nem maradnak mögötte a mai német irodalom termelésének. «Burgenland» méltán lehet büszke első költőjére, akit még az elcsatolás előtt a zurányi kerületben képviselőnek is megválasztott.

Die Kreuzbezeichnungen című legújabb regényében Nitsch nem szűkebb pártijáról ír, hanem a történelmi múltba

hajol vissza. Buda a színhelye ennek a regénynek, az 1686-ban főlzababudult Buda és első oldalain a vár megvételeit rajzolja meg erős, hatásos színekkel. Egyébként is a szédült, fölperzsel, kifosztott Budán fészket rakó német-ség regénye ez a könyv. Magyar vonatkozás alig van benne, épen csak annyi, amennyi megsejteti az olvasóval, hogy abban az időben a magyarok, pártoskodásaik közepette, nem is hederítettek Budára.

Günter Pundtsack, a regény főalakja, a bajor választófejedelem csapataival jön Budára, itt ragad és lelkében a kereszties vitézek lelkesége fúti a nagy célt: Kelet felé néző hatalmas bástyát építeni itt a németeknek. Ő maga a német akarát, a német tisztesség, a német erő inkarnációja, kivüle azonban csak kevesen vannak tisztá szándékkal. A német városi tanács például galádul sáfárcodik; tagjait megrésze-gíti a hatalom, a pénz és eliskadnak a bécsi segélyek, az adók, mindegyikük a maga zsebét tömi tele s az igazságot kereső és követelő Günternek ellensége lesz.

A szerelem is nehéz helyzetbe sodorja Güntert. Előbb a soproni kovács lányába, majd meg Abdi pasának az osztam után a kezébe került leányába szeret bele. Ez a leány eszköze lesz azoknak a földalatti ármánykodóknak, akik Budát ismét török kézre akarják juttatni, Günter viszont, szerelme nyilt-sága folytán, a leány eszköze. Ilyen-formán az érdeklődést egyre fokozó helyzetek állanak elő, titokzatosan ható epizódokkal fűszerezve, amelyeket a szerző vonzóan, mindvégig művészi eszközökkel épít ki.

Günter sorsa a törökbarátok táma-dása alkalmával telik be, amikor a pasa leányának árulása is nyilvánosságra kerül, őt meg egy ellenséges golyó teríti le.

Filmszerűen pereg le az olvasó előtt a szövevényes mese, amely ezúttal épen sokrétűségével mintha háttérbe szorította volna azt a melegsavú költőt, akinek olyan ragyogóan egyéni és friss lehelletű lapjait olvashattuk a «Hans und Hani»-ban. Itt az esemé-nyek gyors egymásrakövetkezése dik-tálja a tempót s ezért csak elvéve ragyognak föl pompás leírásai és epi-zódalajakainak — mindig az egyénre is jellemző — ötletes és fordulatos pár-beszédei, amelyeknek korábbi írásai-ban is mestere volt.

A «Die Kreuzbezeichneten» igen ér-

demes munka, becsületes és komoly írói törekvések eredménye, amely csak öregbiteni fogja szerzője jó hírét.

m—i—gy.

Kacsó Sándor: Utoljára még meg-kapaszkodunk. (Elbeszélések, Kolozsvár, Lyceum-könyvnyomda.) Boldog erdélyi írók, sóhaj fel a csonkamagyar-oroszági író Kacsó könyve láttán; ott még adnak ki elbeszélésköteteket és nem kiadói dogma, hogy a közönség elbeszéléseket könyvbe gyűjtve nem olvas. Huszonegy elbeszélése van Kacsó Sándornak e tízenkét éves kötetben, köztük olyan is, mely a Napkeletben jelent meg. Kacsó a falu székelységének az étellel vívott nehéz harcait tárja a többi magyar elé, hogy szeressék, segít-sék, el ne felejtssék e magyar sziget-népet. Magasrendű cél, hivatott ember szolgálja.

Célkitűzésben és témában erős ez a székelly író. Mondanivalóinak kifejtésében kevésbbé. Stílusa nemcsak szé-kelykedésre törekszik, hanem valami különös kereteket mutat. A székel-lyeskedés mértékkel még nem volna baj, sőt erénye lehetne a könyvnek, túl-zottan azonban már a megértés rová-sára esik a karát. A különös keretességet legjobb néhány idézetben bemutatnom:

«Mégis úgy tetszett valahogy, hogy ez a nagyszombat erősen különbözik a többiektől, amiken keresztül futtában üzték a gondok. Ugy, hogy gondolko-dásra megállani előttük nem jutott észbe helyénvalónak tartani». (35—36. .)

«Nyirkos és hideg, tapaszos földdel néz farkaszemet a megterhesült hom-lok. Egymásért álló falak között még a legutolsó sugaras őszi nap levegője poshad az emberi test párájától, a tiká-csoló gyermek nehéz lélegzetétől és az asszony naponkint felfakadó nedves fájdmától.» (15. l.)

Ahol nem erőlteti ezt a stílust, például az *Erő s a jóság egybekelnek* című novellában, írói ereje vetekedik a legjobbakéval. Gyönyörűség olvasni az ilyen oldalait. Ebből a fajtából való a *Vége lesz a nyárnak* is, melyben egy családós tiszteletesnek szerelmét írja meg a tanítókisasszony iránt — a vén székelly kúratoron keresztül. Valami mély rokonság van Kacsó könyve meg *Bibó Lajosnak A föld-je között*; székelly az egyik, alföldi a másik, a tövük azonban, a magyarságuk közös. Test-vérek az ősi talajban, melyből művé-szetük fakadt.

Kiltán Zoltán.

Lux Terka: A láthatatlan hajós. Egy csodálatosan szép és csodálatosan tehetséges lány története, akit a végzetdrámák titokzatos légköre vesz körül; apja a különös, «uomo fatale»-borbély miatt lesz öngyilkos és a halott apa árnya mindörökké távoltartja egymástól a leányt és szerelmét, a táncos molnárt. A lány, furcsán reménytelen szerelmét hordozni nem bírva, iszákos lesz és végül is öngyilkos, az átörökölt sors utóleri. De semmi sincs ebben a regényben a mult század végének naturalista átöröklés-regényeiből, azoknak nagyképűségéből és unalmából. A regény nevek szerint Magyarországon játszódik, de valójában egy aszsonyoköltő szép mesevilágában, melynek csak annyi köze van a valósághoz, mint Lagerlöf Svédországnak az igazi Svédországhoz. Sok szívvel, sok fantáziával megírt, szép könyv. *b—l.*

Joó Tibor: Ady area a történetphilosophia megvilágításában. (A Bethlen Gábor Kör kiadása, Szeged.) A szegedi egyetemi ifjúság szellemi tájékozódásáról tesz kedvező tanulságot ez a rokonszenves kis füzet. Ady Endréről ugyan kevés újat tudunk meg, de az írónak Ady arcánál jóval fontosabb volt a történetphilosophia megvilágítása. És ez a történetphilosophia nagyon szép: Joó Tibor meg van győződve, hogy a materializmus kora már lejárt, egy új idealizmus van születőben, mely az egész világ arcát át fogja alakítani és ennek az új idealizmusnak egyik előharcosa volt Ady Endre, aki a saját életről, saját sorsán tanulta meg a XIX. századi eszmék teljes csődjét, saját erejéből és saját tragédiája árán küzdötté magát a multból egy szebb jövőbe és ezért élete és költészete nagy példázat a kor fordodulóján, előre is, hátra is. Egy ici-picit talán túlbecsüli Ady történelmi, sőt világtörténelmi jelentőségét és kár, hogy magáról Ady lényéről oly keveset mond, hogy az egyéni kihullik a történetelmélet túlságosan széles hálószelei közt, — de általában nagyon egészséges és jövőt ígérő szellem beszél ezekből a sorokból. *b—l.*

Kenedy Géza: Vándorlások délen. (Stádium-kiadás.) *Gregorovius, Winckelmann, Goethe* után nehéz dolog Olaszországról írni, mondják a nagy tekintélyek hívei. Hanem azért minden európai kultúrnyelven sűrűn születnek e fajta könyvek, bizonyoságul

arra, hogy szükség van rájuk. Kenedy Géza sem óhajt vetekedni klasszikus földek klasszikussá emelkedett leíróival. Célja szerényebb, az utazgató ember szellemi felkészüléséhez óhajt esz-közt adni. Azt vallja, hogy a meglátásnak és megismerésnek nincsenek határai, ezért könyve a sokat olvasó embernek is hasznára válik utazáskor, sőt utazás nélküli érdeklődés esetében is.

Rendszer nincs Kenedy munkájában. Padova. — Verona. — Brescia. — Szent Ferenc városa. — Hadrianus és villája. — Az Aetna és környéke. — Syracuse. — Akragas. — Segesta. — Tunisz és Karthago. — Olympia. — Delphi. Ezek a fejezetek címei, amiből tüstént kiténik, hogy több utazáson meglátott dolgoknak egybefoglalásáról van szó, teljességre vagy rendszerességre való törekvés nélkül, ami a könyvet használhatóság szempontjából a hátsóbb sorokba szorítja. Az egyes fejezeteken hatalmas és lelkiismeretes olvasottságot érzünk, mely általában a kellemes riport hangjába oldódik fel és csak néhol agyonmagyarázó. Egy-egy fejezetbe (Syracusa, Hadrianus és villája) nagyon belemelegszik, ami szárazza teszi a leírást és a világos áttekintést is zavarja. Túlon túl sok a történelem Syracuse, Akragas, Segesta fejezeteinél, és félrevezeti az utazót és jóval többet vár aztán, mint amennyit ezek a helyek nyújtanak. Véletlenül csaknem Kenedy Géza útvonalán jártam 1927 tavaszán, nem is felkészületlenül; bizony sok egyebet is láttam, mai embernek valóbbat, amiről nem szól; viszont sok olyat nem, ami e könyvben megvan.

Ezek azonban csak a Kenedy által romok szemlélete közben sűrűn emlegetett «mai kor gyermekének» gyakorlati észrevételei. A könyvért hálát fog érezni sok csak magyarul tudó ember, aki mégis utazik; a *Primavera Siciliana* utazási akció kedvezményei egyre több utazgatót csábítanak le tőlünk is és ezek örömmel forgatják majd a *Vándorlások Délen-t*, szegényes utazási irodalmunk legújabb értékes kötetét, noha a romok szerzetete és értékelése az újabb utazó nemzedéknél omladozóknak esett maga is. *Kilián Zoltán.*

Marianesics Szörényi Imre: Szinek. (Verseskönyv.) Hangja meleg, közvetlen és üde, még nosztalgikus ernyedései is sikerültek, mint «A váltóór» című versében:

«... Pedig utas szeretnék lenni én is !
Utas, komoly vagy könnyelmű, vidám.
Napkergető vaskocsin elrohanni
A boldogság után».

A kikergetett, gazdátlan ebről szóló
énekéből sok igaz, emberi részvét
sugárzik :

«Én Istenem, mily borzasztó tudat :
Egy szó, egy durva, csúnya mozdulat
S miattuk hány ily eb, ily ember vész
el»...

Kicsit áthangszereli néhol Petőfit,
például :

«Nem gitárpengés, harsona kell most».

Fantáziája sokréteggű; színes, válto-
zatos, epikai szélességbe öntött hazafias
verseiben a balladai fölépítés, a mese-
szöveg és az elgondolás eredeti. (Levél
az öreg honvédhoz, Petőfi éve, A tüzér.)
Vannak egészen magasbalendülő, igen
szép sorai :

«Egy harmatcsepp a nagyvilág,
Egy harmatcsepp a szemem könnye»...

Kár, hogy nem tudja folytatni ki-
áradó, fenséges költői zengzetekké, de
verselni tud, rimtechnikája van, jól tud
magyarul, általában színes, változatos,
meleg könyv a Színek. Hibái könnyen
levetkezhettek, értéke komoly és re-
ményteljes biztatást előlegez a követ-
kezőik. T—i.

**A. S. M. Hutchinson: Az asszony,
aki pénzt keres. (Athenaeum).** A mai
nőről — látszólag — már mindent meg-
írtak ; gúnyjal, jóakarattal, fölnyene-
sen, lelkesen, vagy megvetőn, csak épen
tárgyilagosan alig foglalkoztak vele.
A «régi, jó idők» hívei csak a ruzst, meg
a rövid haját látják meg benne ; a régi
asszonyi ideálnak pedig csak *egy* jel-
legzetes alakja van szemükben : a
jelvénye a főzőkanál, szentélye a konyha
és egy-egy jó ebéd emlékéből glóriát
fognak a — kontya köré. A nő, mint
anya, — ej ! hát ez annyira termé-
szetes dolog, hogy szót sem érdemel !
Ezek a makacsul konzervatívok nem
akarják meglátni a mai kor legérdeke-
sebb és — talán — legértékesebb pro-
duktumát : az öntudatos, dolgozó nőt,
akivel érdemes, sőt kell foglalkozni.
Komoly értelemben vett problémát
csak az ilyen nő élete vethet fel és
erről szól Hutchinson könyve.

Szeretnék az író szavával élni :
«Csodálatos» könyv ! Elkezdjük ol-
vasni és belefelejtkezünk, már nem a

lapot forgatjuk, — a napok telnek, az
évek rohannak és együtt éljük Rozá-
liával mozgalmat, diadalmas, elhibá-
zott sorsát.

Ott látjuk a mult asszonyait : Ro-
záliának az anyját, akinek «egész élete
szakadatlan lemondás». A titokban flör-
tőlő nővérek mellett a mellőzött, el-
keseredésében öngyilkossá lett leg-
idősebbnek az utolsó szava : «Sanyarú
a nők sorsa itt a földön». A másik vég-
let : a gazdag, magamagát, vagyonát,
jóságát szüntelenül dicsőítő nagynéni,
akinek egyetlen életcélja, hogy dédel-
getett leányának férjét szerezzon. —
A «csodálatos», «dicsőséges» apa évről-
évre fakuló alakja, a veszekedő fivé-
rek, a szegényes otthon tragikus leve-
gője, az intézeti élet tapasztalatai,
mindezeknek a különböző irányú, de
egyforma erejű összetevőknek az ere-
dője, hogy a legfiatalabb, zárkózott
gyermekből az az egocentrikus, majd
később egoisztikus Rozália fejlődjék,
aki a maga egyéni érvényesülését min-
dennél többre értékeli és érte mindent
feláldoz. Ez a logikus és természetes
fejlődés csak akkor súlyosodik problé-
mává, mikor anyává lesz. A férje, akit
talán épen erős és rendkívüli egyéni-
sége vonz, beleegyezik abba, hogy a
házasságuk egyenlő értékű felek egyenlő
jogú viszonya legyen. (Titkos reménye,
hogy majd úgyis megváltoztatja a
helyzetet a gyermek.) A «közkereseti
házasság» kitűnően beválik. Az asz-
szony irodai elfoglaltsága mellett is
meg tud felelni *háziasszonyi* kötelessé-
geinek. Jól szervezett háztartása, a
távollétét bőven kiegyenlítő keresete
s életerős lényé boldog otthonná tudja
varázsolni férje számára a házukat.
De mikor ezt az elvet a gyermekei ne-
velésénél is érvényesíti, őket fizetett
nevelőnőre bízta és megelégszik azzal,
hogy gyermekei számára csak az ün-
nepet jelentse — akkor lassankint meg-
ing és végül összeomlik a «Kártayaház»,
maga alá temet két ragyogó fiatal éle-
tet és mindannyiuk boldogságát. Az író
nagyon szereti hősnőjét : megengedi
neki, hogy elkésve bár, de valamennyit
mégis jóvátehesen. Kis unokáját, el-
züllött fiának gyermekét, már ő maga
neveli, mint nagyanya lesz igazi anya.

Itt van a regény súlypontja : házi-
asszony, feleség *lehet* olyan asszony, aki
pénzt keres, de anya nem ! Az anyaság
egész embert követel.

Az író nem szóval hirdeti ezt az igaz-
ságot : végigvezet Rozália életútján és
olyan megrázó erővel tárja elénk, hogy

meg kell látnunk. Finom vonásokkal rajzolja embereit és fejleszti az eseményeket, a mellékalakoknak biztos kézzel jellemzett egyénisége is elevenen válik ki a háttérből. Külsőségekkel nem törődik: azt sem tudjuk, a hősnő szőke-e vagy barna, nem ír le tájakat, szobákat, bútorokat, mégis érzékelteti az embereket, a környezetet, a hangulatot, a mult visszatérő emlékeit és a jövő előrevetett árnyékát. Mindent elmond, de minden fölöslegest elkerül. Lúktető stílusa állandóan fogvatartja az érdeklődést a tragikus befejezésig.

R. Kozma Ilona.

Marcel Prevost: A barátom barát-nője. (Légrády). Egy, zsidóból orthodox orosz hitre tért ősköztől származó leányról van szó, aki, miután a bolsevizmus elől Norvégiába menekült és ott orvosnak készült, egy napon tanárjának (ez a «barátom») első szerelmi vallomása után «derűs egykedvűséggel» odaadja magát. Époly derűs egykedvűséggel és meglepő nyíltsággal beszél erről a tényről a tanárnak rövid ideje megismert barátjával. Am a tanár nem győzi magasztalni barátja előtt: «Nem közönséges lélek. «Nemes ércből való». «A legpílatathatalanabb erkölcsi és társadalmi követelmények sem számítnak az ő szemében, ha vétkeznek az értelem ellen.» Az «értelem» ebben az esetben persze Önagysága egyéni felfogása. Az ő «értelem» szerint: «ez már házasság és kívánja, hogy annyiban maradjon». Elképzelhető, hogy ekkora lelki nagyságnak nem lehet ellenállni és a naplóíró csakhamar beleszeret a barátja barát-nőjébe. Becsületes ember létére eltitkolja érzését és igyekszik elszakadni az ifjú pártól. Néhány hónapi távollét csak erősíti szenvedélyét és a viszontlátáskor egyre több szépséget fedez föl szerelme tárgyában. Így megtudjuk tőle Zsófiáról, hogy «egyszerű», «barátságos», «diszkrét» és «szerény». «A lelke lakattal lezárt könyv».

Ezek után mi sem természetesebb, mint hogy ez az egyszerű és barátságos hölgy diszkrétén és szerényen elmegey tartózkodó imádójának a lakására, ott felnyitja a lezárt lakatot és «szemérmes őszinteséggel» tárja föl előtte eddigi életének minden intim titkát, (szigorúan lélektani alapon), mert most már őt szereti, most tudja már, mi az igazi szerelem, de, minthogy közös barátjuk már úgyszóhalálos beteg, csak várják meg szépen, amíg meghal. A naplóíró összetörve és megsemmisülve

marad vissza ennyi nemes érzés és lelki finomság megnyilatkozása után!

Az asszony, aki még nem kész orvos, de azért rákbeteg élettársának, az egyetemi orvostanárnak (!) egyetlen kezelő orvosa, injekciós kezeléssel most már nemsokára «megmenti» betegét a hosszúságú szenvedéstől és halála után rövidesen a másikkal a felesége lesz. Igazi, törvényes felesége. Igaz, hogy ezzel némileg koncessziót tesz, nagylelkű áldozatot hoz, de félünk, hogy ez nem volt hozzá «méltó», nem volt elég modern, értelmes és lelkifinom... Házasságuknak részletekben gazdag leírása merőben hálósobai intimitások lélektörténeti fejtegetésekkel tarkított felsorolása: sokat emlegetett lelkikapcsolatnak nyomát se látjuk. Az érzéki szerelem elmúltával semmi sem köti őket össze s az asszony otthagyja férjét azzal a már évtizedek óta elavult Ohnet-reminiscenciával: «Elhagylak, mert szeretlek!» Nem tudjuk másként elképzelni, mint hogy az asszony annyira modern volt, hogy sohasem olvasta a Vasgyárost és egészen jóhiszeműen mondta ezt. — A férje még több nagyszerű tulajdonságát is elárulja lassan-lassan: hogy Zsófia mily «lekiismeretes», «fennkölt», «szemérmes», «szűzies», «gyöngéd» stb. stb. — de nem tudja velünk elhitetni. Hiába mondja. Valamint hiába tiltakozik ismételtlen a betegség, az érzékiség, a perverzitás vádjá ellen. Mi mégis — vagy talán épen ezért: qui s'excuse, s'accuse! — azt hisszük, hogy az író itt csakugyan beteges, ideges érzésű embert akart jellemezni a lélekelemzés módszerével és ezt a feladatot megdöbbenő realitással, kiforrott művészettel sikerült megoldania.

Ime, — a népfajok lelki adottsága, annak a szempontnak a szögéből nézve, amelyből korunk kérdéseivel foglalkoznak. Az angol Hutchinsonnál a dolgozó nő és az anyaság összeütközése, — az otthon, a család, a gyermek szentsége; — a francia frónál a társadalmi, erkölcsi törvények megvetése, az érzéki és a szabadszerelem, psychoanalysis, freudizmus — jelentik a Ma problémáit.

R. Kozma Ilona.

Lőrinczy György: A boldogság esz-szára. Lőrinczy két év múlva ünnepli 50 éves írói jubileumát: ebből az alkalmából 20 kötetes gyűjteményt válogatnak össze eddigi műveiből: több mint 60 kötetből. Mit tartalmaz ez a terjedelmes oeuvre? Novellákat, szín-

cerizáló, emlékiratszerű feljegyzéseket 19. sz.-i magyar írókról, nevezetes férfiakról, tájhangulatokat, apró karcolatokat a vidéki és falusi életről, vadász-emlékeket. Lőrinczy nem objektív alkotó: minduntalan saját érzéseit törnek elő, amelyek meggátolják az író egy nagyobbarányú regénykompozíció tervszerű kivételében. Imádja a magyar földet és rajongással szereti a magyar embert. Anekdota-szerű kis elbeszélései csak ürügyek, hogy elmondhassa forró líraisággal teli vallomásait és költeményeit a Bükkről, a komáromi tájakról, az éjféli Balatonról. Rajongásában idealizál: romantikus lelkesedésében nem éreszkedik le a realiztikus megfigyelésig — mindig tündéres varázsban, mint valami meseországot, mutatja be a magyar földet. Ez a stílus ma már kissé idejétmúlt, de Lőrinczy nem válik meg tőle: szerinte a jókaias romantikum talán legjobban a magyar lélekhez. Alakjait a szeretet elfogultságával nézi: derék földművelők, kedélyes és becsületes tekintetesek és gyönyörű magyar lányok: pihegő fehér keblecskével, nefelejtszemekkel; arcukon a hajnal pírja vitázik a hóval s kik bájosan és szemérmesen mosolyognak, ha egy úr megszólítja őket. Lőrinczy igyekszik még ma is erősen őrizni a Vas Gereben-stílust. Érti, hogy egyedül áll könyveivel a mai irodalomban. Félti Magyarországot Budapesttől: félti a speciális magyar karaktert egy kozmopolita irányzatba való beleszürkületől. Egyedülvalóságából magyarázható pesszimizmusa, fanyar rezignációja, mely lépten-nyomon keserű szentenciákat csal ki tollából. Konzervatív: multórézzel szolgálja a jövőt. Legújabb műve nem reprezentatív könyv: eltér eddigi témakörétől: fantazmagória. Egy öreg tengerész minden erejét és vagyonát arra fordította, hogy egy rejtett szigeten megalkossa az egyedül csak a szépéletnek élő emberek ideális birodalmát. Összegyűjti a világ mindenféle nemzetiségéből az erre érdemes embereket: százezer «narkozó» él ideális boldogságban a sziklafallal körülbástyázott szigeten. Az alapító császárt hoz népének Bulfore tengerészkapitány személyében. Fantasztikus koronázási ünnepélyt rendeznek — de ugyanekkor megindul az 50 éves ország bomlása is. A szerelem, a hit, az üzlet, a kapzsóság és a pártszenvédély lesznek pusztulásának okai. Az alapító kiábrándulva hal meg, a császár pedig a szerelemben

leli fel boldogságát. A Szép birodalma szétfüllik. Milyen volt ez az ország s mi módon élvezték ott a szépet? A szíget a modern technika összes vívmányait élvezi: rádió, telefontokóp, villamos-repülőgépek, autók, gyártelepek stb. állnak rendelkezésükre: szóval a leg-
raffináltabb gépcivilizáció. S miben találják meg az esztétikumot? Passzív lírai merengésben, kolibri-seregekben, teátrális felvonulásokban, mesés kosztüm-ünnepélyekben. Villáik, ékszeriek, ruháik valamely eklektikus stílus szerint készülnek: afféle dekoratív esztétikai eszperantó ez: összekompiálva régi korok és főleg keleti népek formakincséből. Ezen a szigeten együtt van New-York és Árkádia. Ezt az összeférhetetlenséget kifogásolhatjuk leginkább a műben. Folyton érezzük ezt a lélektani valószínűtlenséget, amelyet nem menthet természetesen a «fantazmagória» műfajjelzés sem: akkumulátor és dinamó-telepek, autók és hidroplán-parkok — s ugyanakkor valamelyezeregyéjtszaka regétől inspirált esztétikai művallás, kék-lepkekultusz főpappal és ceremóniákkal és hozzá még a naiv eposzokra emlékeztető gyermekes felfogású monarchikus szervezet. A mai ember utópiája nem ilyen a Szép országaról (sőt ki is nőtt már abból az egyoldalú esztétizmusból, amely ilyen ideális országokról ábrándozik): Lőrinczy ebben is a mult embere, a régebbi költő-típus: elfogadja a modern technika minden raffinériáját, hogy annál többet áldozhasson theokritosi szép-ízlésének: holdfényes idillek, fehér selymuniformis, bűgő zene, örök mosoly. Röviden fejezve ki általános benyomásukat: mintha Vas Gereben írt volna egy Wells-regényt.

Szentkúthy Miklós

A Szent István-Társulat új regénykiadásai. (Tarczai György: A budai gyár. Henry Bordeaux: Veszedelem játéka. Keller Pál: Titokzatos sziget.)

Tarczai György könyve regényből («A budai gyár») és novellákból («Féltelt időkből») áll. A regény Kuny Domonkosnak, a XVIII. század végén hozzánk szakadt hírneves fazekasnak küzdelmes életét és tragikus végét írja le. Magyar leányt vesz feleségül, boldogan él vele, csak a gyermektelenség és a találmányának értékesítésével járó sok baj keseríti meg életét. Végül Bécsbe megy, ahol sikerrel nyelbeüt mindent, beáll a császári porcellángyárba mesternek, míg idehaza gyára,

a «budai gyár» tönkremegy, ő maga pedig megbetegszik és meghal.

A regénynek értékes a történeti levegője, korrajza s az a rajongó szeretet, mely művészettörténész írójából a régi patinás idők felé árad. *Siklóssy* László tanulmánya azonban, amelyből témáját merítette, bénítóan hat a művészi alakításra. Hiányzik a regényből az alakító képzelet s a művészi igazságszolgáltatás. Ime: a gyáros és felesége szorgalmas, munkás emberek és az egész regényen át csak csapások érik őket. A valóságban ez így lehet, de az irodalmi valóságban ez lehetetlen.

A novellák között találunk néhány igen érdekes tárgyat, amelyeket nagy élvezettel olvasunk («Kleopatra cipelője»). A legtöbben azonban a nemes, hangulölcsesség kelleténél erősebb, hangsúlyozása az üdeség hátrányára van.

Henry *Bordeaux* regénye («Veszedelemes játék») megvesztegetően finom tollal megírt, szellemes «játék». Egy svájci téli üdülőhelyre, ahol angol «ársaságbeliek» a téli sport izgalmáival igyekeznek megfogyasztani testsúlyukat és zsebüket, betoppan egy boszorkányosan csinos és ügyes francia tündér: Claire Maur. A férfiak természetesen mind szerelmesek lesznek bele, a nők féltékenyek rá. Ő azonban, bár mestere a magasrendű pletykának, a festőknek és a rúzsoknak, mégsem akarja anyagi jó szívével megzavarni a szerelmi viszonyokat, hanem mindenkít visszaboronál a párjához. A végén megtudjuk, hogy ez a női Puck, akiben *Bordeaux* az új női ideált akarja megrajzolni, voltaképpen családott szerelmes: viszonya volt egy hatalmas, élemedettkorú angol államférfiúval. Musgrave lord, akiben a leány az angol világirodalom nagyságát imádta, azzal bontja fel a viszonyt, hogy ő — Franciaországot továbbra is szeretni fogja...

A darab főerőssége a pompás stílus, melyet azonban a sok irodalmi reminiscencia vontatottá tesz. A mese hézagos, a jellemzés vázlatos; az alakok stilizáltak, Maur, a főalak mesterkélt. A darab erkölcsi világnézete léha, ami meglepő *Bordeaux*nál.

A fordítás jó.

Keller Pál, a németek kedvelt elbeszélője, ebben a regényében is («*Titok-*

zatos sziget; «Die Insel der Einsamen») megmutatja kiváló regényírói tulajdonságait.

Egy sokat családott gróf egyetlen leányával és háza népével egy elhagyott szigetre költözik, ahol leányát egészen «vadnak» nevei. Közben a szigetre vetődik egy fiatal főúr, aki visszahódítja szerelmével a leányt — a kultúrának. Közben egy nagy titoknak is a nyomára jön és ez az öreg gróftól egész életére vezeklővé teszi és megnyeri az élet számára.

A regény lebilincselő. De a fordítás nem eléggé gondos.

Mindhárom regény izléses, pompás köntösben jelent meg *Jaschik* Álmos művészi címrajzával. *Szarka Géza*.

Zsögön Zoltán: Isten kezében. (Versek, Arad, a «Vasárnap» kiadása.) Zsögön Zoltán régi, érdemes székely poeta, akinek tizenöt év után most jelent meg második verskötete. Dacos, csiszolatlanágában és néhol egyenetlenségében is érdekes, vérbeli költészet. A költő azt vallja, hogy «ő égi szittya-fény, nem tükröződik semmiben», tűz-imádók sarjadéka, aki «önlelkét gyujtogatja». Mély, igazi férfibánat, őszinte izzó fajszeretet minden sora. Megtörte az élet, nehéz a sorsa, de megnyugszik, mert Isten kezében van. Hozzánk közelebb állanak csendesebb, halkabb lírai versei, mint az «Apró zuhanás», «Egy vén deák dala a zivatarok száradásából», «Mea culpa», «Gúnyolt kereszt», «Az apostol drága kincse» és mások. Ezekben több a műgond és zavartalanabb művészi hatást nyújtanak *Mihály László*.

Takács György dr.: Csodaszép történetek a görög regevilágból. (Athenaeum.) A görög mitológiát nem a legkönnyebb feladat serdülő gyermekek számára érdekes és vonzó formában feldolgozni. Takács György könyve szakszerűsége mellett is mindvégig színes és érdekes. A gyermek nem fogja letenni a könyvet, míg végig nem olvasta és meglepően mély benyomásokat szerez belőle a görög regevilág alakjairól. Még vonzóbbá teszik a könyvet az igazán szép kivetülő illusztrációk, mind klasszikus szoborművek és műemlékek reprodukciói.

L. Ziegler, az új német kultúrfilozófus.

Talán nincs már Európában művelt ember, aki ne olvasta volna Spenglert, a «Nyugat alkonyá»-nak filozófusát, avagy nincs senki, aki legalább azt a lát-
szatot nem akarná kelteni, mintha olvasta volna. Spengler művének példátlan
terjedése és a körülte fölburjánzó irodalom annyit jelent még a legesszimiszi-
kusabb szemlélőnek is, hogy az emberiség érdeklődik a kultúrfilozófia kérdesei
iránt, hajlamot mutat arra, hogy jobbik énjére ismét ráeszméljen, miután olyan
sokáig és olyan következetesen megfélekedzett arról. A balti gróf, a nálunk is
megfordult Keyserling, a «Bölcsességiskola» megalapítója, a «Bölcselő utinaplója»-
nak szerzője sem maradt el sokkal Spengler mögött. Vele is foglalkozott az utóbbi
években minden civilizált nép. Magyar nyelven is sok és részben igen jó ismer-
tetés jelent meg mindkettőjükéről. Kevésbé ismert nálunk a harmadik modern
nagy német gondolkodó, Leopold Ziegler. Talán épen az előbbi kettőnél is jelleg-
zetesebb németisége az akadály, hogy külföldön épolyan szeretettel foglalkozza-
nak vele, mint amazokkal. Jelen sorok írója már egyszer beszámolt Ziegler egyik
főművéről «Az istenek alakváltoztatása»-ról (Gestaltwandel der Götter) a «Minerva»
folyóirat lapjain s utána azt az érdekes véleményt volt alkalma egy olvasótól hal-
lania, hogy Ziegler régi írót lehet, műve csak új kiadásban jelent meg! Any-
nyira nem érezték a mai törtető korba valónak azt az idealizmust, amely ebből
a hatalmas művéből épügy kicsendül, mint egész eddigi működéséből. Pedig
Leopold Ziegler nagyon is a huszadik század fia, sőt alig érte még el a negyven-
ötödik életévét. A Bodensee mellett, csöndes elvonultságban élve szinte kizárólag
csak önmagának írja hatalmas tudásról, éles logikáról s amellett meglepően mély
érzésről, a szó legigazabb értelmében vett vallásosságról és csodálatos költői
szárnyalásról tanuszkodó könyveit.

Meglepő fiatalon kezdte metafizikai, kultúrkritikai s filozófiatörténeti
irányban orientált műveinek írását. Huszonegyéves korában jelent meg első,
figyelmet érdemlő munkája: «Zur Metaphysik des Tragischen» (1902). Követték
ezt «Das Wesen der Kultur» (1903) és «Der abendländische Rationalismus und
der Eros» (1905). A jólismert és nem is olyan rég nagyon divatos Hartmann
tanítványaként lépett föl, de mesterét rég túlszárnyalta már. A háborús évek
előtt két nagyobb munkát adott még ki, melyek közül az első épen mesterének
voit szentelve «Das Weltbild Hartmanns» (1910) s melyet még Alois Riehl is az
Eduard von Hartmann-ról szóló művek legjobbjának ismert el. A másik eszté-
tikai munka volt: «Florentinische Introdution zu einer Philosophie der Archi-
tektur und der bildenden Künste» (1912). A nagy háború azután a kultúrpszicho-
lógia felé terelte «Der deutsche Mensch, 1915, Volk, Staat und Persönlichkeit»,
(1917.).

A világháború után, 1920-ban jelent meg a hatalmas «Gestaltwandel der
Götter», amely két kötetben, 929 lap terjedelemmel, harmadik kiadást ért már
azóta. Azonban ezt nyomon követte egy másik, csaknem hasonló nagy mű, «Der
ewige Buddha» (1922), sőt legújabban egy harmadik, a csaknem ezer lap terje-
delmű «Das Heilige Reich der Deutschen». A szó legszorosabb értelmében vett
aktuális művek ezek minden tudományos elmélyedésük és nagyszerű alapvetésük
mellett is, avagy épen ezért. A mi korunk ilyeneket követel. A mai ember ismét
a nagy koncepciót kedveli, újra be akar hatolni a titkok titkába. Nagyon igaza
van M. Schröternek a «Dienst an der Welt» (Darmstadt, 1925), a Ziegler filozófiá-
jába bevezető kötet 61. lapján írottakban: az érdeklődés Kanttól Hegel felé
fordult; a természettudományosan megalapozott ismeretelméleti beállítottság
helyet ad a szellemtudományos, történetfilozófikus, metafizikakedvelő orientáló-
lásnak. Az érdeklődés középpontjába került megint a kultúra fogalma legálta-
lánosabb értelmében. Amint Kantot is Hegelen át érthetjük mintegy meg, úgy
— a német klasszikus filozófia jelentős, mélyértelmű változási törvényét még

inkább elmélyítve s határait tágítva, de mégis ismételve azt — a rendszeres gondolkodói munkásság a «természet» helyett most újra a «kultúrát» állítja kérdései, vizsgálatai középpontjába. Épen ez teszi napjainkban ismét lehetővé jelentősebb, kimagaslóbb, egyéni módon gondolkodó bölcselek föllépését. Ezek közé tartozik Ziegler is, kit sokszor szoktak önkéntelenül Nietzschevel összehasonlítani, noha inkább lehetne a megfordított Nietzsche-nek nevezni.

Ez a rövidlátó, gyöngye testalkatú, mázsás mondatokból művésziiesen égbetörő, eszmedómokat építő német arról a déli vidékről való, amely nem egy nagy filozófust, költőt, művészt adott az emberiségnek, a nehézkés, de annál több érzéssel bíró svábok földjéről. Származásáról, családjáról, székebb hazájáról ő maga írt önéletrajzában, amely a már nálunk is eléggé ismert új német gyűjteményben «Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen»-ben (Leipzig, Band IV. 1923.) jelent meg, de a fentebb említett kötetben is. «Atyám kereskedő volt», említi itt, «atyai nagyatyám ügyes, ízléssel bíró kézműves, ki érzékkel bírt az iparművészet iránt. Ifjúkorban (úgy mesélik) vándorolt be sváb területről Karlsruheba, foglalkozására nézve aranyozó volt.» Büszke Ziegler arra, hogy atyja nem akart kereskedő lenni, hanem szintén aranyozónak vallotta magát, noha tulajdonkép nem folytatta már ezt a mesterséget. Nem kevésbé büszke végül arra, hogy ő maga nem származott szellemi hagyományoktól átítatott házból. Saját gyermek- s ifjúkora azonban talán megsínylette ezt, mert iskolázatását is befolyásolta ez a körülmény. Minden pedagógusnak figyelmébe ajánlhatók ezek a lapok, melyeket Ziegler iskolai küzdelmeiről ír. Nagyon sok esetben bebizonyult persze már az övétől eltekintve is, hogy a tanérek egy része épen semmi érzékkel nem bír a nevelés iránt, főleg pedig az átlagon felülemelkedő tehetségekkel szemben teljesen vakok vagy tehetetlenek. Sok botlás, tapogatózás töltötte ki emiatt mind a középiskolai, mind az egyetemi éveket Ziegler részéről. Drews, a filozófus s utána Hartmann személyes ismeretsége térítette határozottabb irányba. De épen ez akadályozta meg pl. abban, hogy már akkor megértse Windelbandot, aki épen legelső egyetemi előadásait tartotta. Nem is nála, kinek hallgatója volt, hanem Euckennél szerezte meg a doktorátust. Ha még hozzávesszük freiburgi habilitációs kísérleteit s az ezek körül szerzett tapasztalatokat, végkép megértjük, hogy hogyan s miért lett ebből a szellemileg magasan álló emberi lények után sóvárgó ifjúból mégis a világ zajától lassanként félrehúzóó bölcselek.

Igaz, hogy félrevonultságában is állandóan az emberi nem legnagyobbjainval élt együtt léleken. Jézus, Assisi Szent Ferenc, Meister Eckhart, a középkor nagy német misztikusa azok, akik legtöbbet foglalkoztatják. A rég letűnt korok rajongó szelleme egybeforrva modern tudással, racionalistamód éles ésszel, logikával, hit és tudomány, érzés és gondolkodás egy új, modern nagy egységbe foglalva, ez jellemzi Zieglert és műveit. Igazi gazdagságát, leghatalmasabb erőpróbáit népének, azaz az egész emberiségnek nagy szenvedése, a világháború és az utána következő még keserűbb évek váltották ki egész teljességében belőle. A szenvedés, de a megváltó, nemesítő szenvedés filozófusa ő. Ismeri a pesszimizmust, hisz tanítványa volt a pesszimista bölcseleknek, de magára s filozófiájára nézve legyőzte azt. Az ő nagy fölismerése épen az, hogy minden régibb valószínűleg az a legnemesebb magja, a szenvedés által istenné válik a teremtmény is, az ember. Nem menekülni kell a szenvedés elől, hanem akarni kell, mert csak az ő tisztítótüzeiben szabadulhatunk meg mindattól, ami földi, súlyos, ami lehúz a porba, ami legnemesebb, szellemi részünket gátolja az emelkedésben. Azonban ennek a nemesebb résznek, a szellemnek sem hódol individualisztikusan Ziegler. «Unser keiner lebt sich selber, unser keiner stirbt sich selber», írja egyik finom érzékkel felépített kis elmefuttatásában a «halálról» (Vom Tode). «Aki ezt elfeledné az életre vonatkozólag», folytatja, «azt a halál illendően emlékezteti erre. Meghal, a halál igenlésével, vagy anélkül, mert a kollektív akarat ismét visszaköveteli őt, az az akarat, amelynek szolgálatában beleegyezőleg vagy ellene lázadóan elhasználtatott. *In serviendo consumitur*. Saját közreműködése nélkül, amint az életbe is lépett, el is kell innen mennie mindenkinek, s mindkét dolog egy összlet érdekében történik, melynek törvényeit csak későn és tökéletlenül ismerheti meg. Bölcsek lenne nevezhető az, akit a háború a békére, a halál az életre tanítana meg.» Magának a világháborúnak egyetlen jelentőségét is csak abban látja, hogy ez azt a tényt pecsételte meg, hogy a konkrét egyének nem önmagának, hanem a köznek, a kollektív állapotnak, a csoport, törzs, nép tuda-

tának kellett halhatatlanságát áldozatul hoznia. «A háborúban — és ez legmélyésében rejő értéke — csak tudatossá válik az a cél, amely máskülönben homályban marad.» «Der Tod als der mächtigste Stifter gesellschaftlicher Bildungen!» Ez egy másik meglepően mély meglátása Zieglernek ezzel kapcsolatban. Semilyen céltudatos egyesülés, legkevésbé egy tisztán gazdasági, politikai, művészeti, vallásos, tudományos vagy bármely más célt maga elé kitűző nem működött olyan mértékben összetartólag, mint a fegyverbírók egyesülése, akik az egyes halálával készek az összesség életét megvásárolni.

Tévedne azonban, aki ebből és más hasonló megnyilatkozásaiból azt következtetné, hogy Ziegler a fegyvercsörgető, német revanche-párti ideált valja magának. Ő nagyon jó német hazafi, sőt azt állíthatnók, hogy a német fajt tartja az európai embertípus legkiválóbb, legemberibb reprezentánsának; roppant sokat foglalkoztatta őt a német lélek mint világtörténeti jelenség. Épen újabb, tavalyelőtt megjelent hatalmas kétkötetes műve, «Das heilige Reich der Deutschen» is ezzel foglalkozik: emlékeztet ez Fichtere, aki a német nép hasonló mélyeséges megaláztatásának napjaiban ismerte föl annak mérhetetlen jelentőségét és szólt hozzá lángszavakkal. Mégis amellett modern világpolgár (amint Fichte is az volt minden német hazafiséga mellett, sőt talán épen azért, mert igaz német volt!), egész Európa fiának érzi magát, sőt bátran síkra száll az annyiszor lemosolygott új, euráziai (európai és ázsiai) közös övilági szellemért, amelynek végső diadalát a meggyőződés erejével már a legközelebbi jövőben biztosra mondja. Innen érthető meg «Der ewige Buddha. Ein Tempelschriftwerk in vier Unterweisungen» hatalmas műve is, amelyet ő maga a «Gestaltwandel der Götter» kiegészítő részének vall.

Épen itt mutatkozik egy bizonyos meglepő közösség Spengler, Keyserling s Ziegler között. Mindhárom kultúrfilozófus az időbeli s a tulajdonképeni térnek olyan szédítő távolságait méri át, annyi népnek, kornak, világresznek szokásait, erkölceit, gondolkodását, sorsát s ennek törvényeit markolja össze imponáns érzelmi erővel, hogy már maga ez az erő lenyűgöz és tisztelget parancsol. Zieglernél ezenkívül elragad az a becsületes lelkesedésből származó hív és az ezzel összefüggő, tudósnál nem mindennapi költői lendület, amely a legnehezebb témáit áthatja, fűti, emeli. Mindazok, akiket a filozófia közelfekvő okokból elriaszt, az ő műveiben olyan nehéz problémákkal is bízávt fölvehetik a harcot, amilyenek más tudós tollából végkép hozzáférhetetlenek lennének nekik. A «Gestaltwandel der Götter» görög történetfilozófiája kitűnő példa erre. A homerosi ember világnézetétől kezdve a nagy görög drámaírókéig olyan biztos kézzel van vezetve egy valóban nagyvonalú, mélyről jövő, meglepően egyszerű és egyszerűségében igaz fejlődésment, hogy a tudományt kedvelő olvasó szinte megrészegszik tőle s a máskor mindig résen levő kritikáját is elveszti egy időre. Itt érti meg még a beavatott is igazában, hogy a görög ember milyen nagy utat tett meg a homerosi kor boldog gyermekségétől Sophokles idejének tragikus komolyságáig. Szinte kézzelfogható innen az átmenet a kereszténységhez, Jézushoz. Művészi ihletettséggel van vázolva azután az a nagy úr vallási téren, amely a római császár-kort olyan szomorúan jellemzi, s az az «istenek vándorlása», amely a nagy birodalom minden népétől az úr központja, Róma felé tartott. A keresztény középkor kevésbé ragadta meg meg itt fantáziáját. Ezt azonban időközben bőven kipótolta egy másik nagy művében, «Das heilige Reich»-ben. A «Gestaltwandel» gyönyörű fejezetekben ontja még a II. kötetben a legmodernebb korok filozófiáját. Azaz ez sem filozófia már, hanem vallás. A tudomány Atheos istene olyan avatott költő-filozófus, minden tudományban jártas ízig-vepig modern s mégis (azaz épen azért) vallásos gondolkodó tollára talált itt, amely teremtő erővel bír. Ha Ziegler vallásosságát említjük, természetesen Troeltschnek azon szavaira kell emlékeznünk, hogy minden népek s korok nagy vallásosai soha sehol sem értek az egyházi vallásosság korláta közé. Minden vallási lángész vagy próféta, vagy eretnek, akit a középkor csak akkor nem vitt máglyára, ha félrevonult, csendes misztikusként élvezte az összetűzést. Ziegler e szempontból olyan lelkes túlzó, hogy a XX. században is majdnem máglyára kellene vinni. A fölvilágosult atheista mindenestre kevésbé veszélyes, mint ez az atheizmusból ideális vallást teremtő hívó lélek.

Ziegler másik könyve, «Das heilige Reich der Deutschen» annyiban kiegészítője s betetőzője az előbbinek, hogy a német néptől követeli, várja, reméli mindannak a megvalósítását, aminek az eljövételében hisz. A német néptől,

mert ennek olyan a jelleme, természete, története, hogy ilyen reményre följogosít. A német néptől, mert ez valósította meg a középkor «heiliges Reich»-jét, szent birodalmát is. Mint modern ember jól tudja Ziegler, hogy a középkor soha többé vissza nem térhet, de a ma adottakból új hatalmas szintézis teremthető; s ezt akarja ő, ezt várja népétől, amelyet csaknem a régi zsidó értelemben az új Úr választott népének tart. Gáncsolja, csidja is, mert szereti, mert nagyra, a legnagyobbra hivatottnak tartja. A gondolható legnagyobb ellentétek, a sötétség és a «szent szintézise a jövő feladata s ezt a németek fogják szerinte megoldani! Az ő «szent birodalmuk» a világ s az Isten, a profán és a szakralis kibékítése egymással.

Spenglerrel különösen ott jut éles ellentétbe, hogy ez az északnémet protestáns «frigesizmus»-t, a Nagy Frigyesben csúcsosodó fölvilágosult racionalista porosz államszocializmust dicsőítette, míg Ziegler a «Heiliges Reich» első kötetében igazán lesújtó véleményt mond erről a cinikusan észimádó uralkodóról, aki a legkövetkezetesebben saját királyi méltóságának gúnyolásáig jutott el. (Tükörbe nézve s saját Istenhez hasonlóságára emlékezve jelentette ki kurtánfurfúsan: tant pis pour lui, ha én hasonlítok rá!) Mint igazi idealista, Ziegler nem lelkesedhet egy ilyen tisztán racionális beállítottságú uralkodóért, aki magával nem ragadhatja az amúgy is porban kuszó embert a magasabb régiókba. Az ő ideáljai a történelem pap-császárai, vagy szent uralkodói, kik, mint a középkori német nemzetiségű szent római birodalomnak kiválóbb koronás fői, Istentől vállalkra helyezett, súlyos, felelősségteljes feladatnak tekintették az uralkodást s Krisztus igazi követőinek tartva magukat az Úr helytartóiként hittel s odaadással vezették a rájuk bízott nyájat. Épúgy megnyilatkozik mindebben a katolikus délnémet területek saját külön kultúrfilozófiai állásfoglalása mint egy bizonyos romantikus örökség, amely különben katolikus német körökben szintén hagyomány. Szinte Novalis középkort dicsőítő «Europa» tanulmányát látjuk itt imponzansabb formában újra föltámadni. Nem hiába látja Ziegler a német emberben a romantikus típust megvalósulva. Nem hiába volt szerinte a germán-német törzsek főistene Wotan, a vándor, az örökké nyughatatlan!

Hegel és a nagy romantikus filozófusok merészen teremtő utódja Ziegler, aki sajátos új irracionalizmust képvisel. Mindkét nagy könyve, de főként ez az újabb igazi tárháza a modern tudásnak. Politika a negyedrésze, szellemtörténet a többi háromnegyedrész. Ebbe azonban bele van szöve minden, ami korunkat mozgatja, avagy a legutolsó időkben mozgatta. A pszichoanalízis épúgy benne van, mint a természettudomány, a költészet, mint a vallás, a csillagászat, mint az okkultizmus. Későbbi századok tudósai ebből a könyvből fogják az adatokat meríteni az 1920-as évekbeli ember rajzához.

Itt azonban korántsem állt meg Ziegler.

1926-ban a modern társadalom legegésztőbb gazdasági problémái felé forduló érdeklődéssel adta közre «Zwischen Mensch und Wirtschaft» című nagyobb művét. Itt az eddigi csupán organizáló gazdasági rendszerrel szemben a valóban organikus sürgeti. Ennek tekintetbe kell vennie azt, hogy az ember az, ki gazdasági rendszert hoz létre, még pedig emberi eszközökkel emberi cél elérésére! Mint minden igazi német, ő is ellensége az amerikanizmusnak (Amerika und die Heraufkunft des Untermenschen c. fejezet!). Előfutárai voltak sok tekintetben a romantika szociológusai, kik már a XIX. század elején észrevették az ú. n. kapitalisztikus gazdasági rendszernek alapvető hibáját, hogy ez a tőke rabslábjává aljasítja le az embert! A pénz és a gép az új modern időkben, tehát vak erők, ostoba, durva, anyagi erők! Mennyivel jobb volt a középkori függés, amely csak élő, lelkes lényektől való függőséget jelentett! Az újkor a maga butító tőkeimádatával lebecsüli a legnemesebb Isten-teremtőményét, az embert, az emberi lelket! A kapitalista világrendet mind nagyobb mértékben veszélyezteti az a fejetetejére állított felfogás, melyet már ezek a német romantikusok kigúnyoltak, hogy «disznóhizlalás értékesebb az embernevelésnél», mert a disznó áru és az árut ma nem a fogyasztó kedvéért, hanem a tőke kedvéért gyarapítják a végtelenségig. A tőke árut s az áru új tőkét fiadzik esztelen vak rohanásban, szünet s megállás nélkül. A kapitalisztikus termelés mód győzelmével gazdasági rendünk izolált s abszolút értékrendszerre kezd válni, véli Ziegler. Ez széttepi a társadalom élő egészét, az életet magát: disszociatív hatása van. Mégis vannak ebben a kapitalisztikus rendszerben is erők, melyek jóra vezethetnek, ha helyes irányba terelődnek. Legveszélyesebb az immár magát lejáró mechanisztikus kor-

szakban volt a kapitalizmus. Ma már ezt szerencsésen ellensúlyozni kezdi az organikus eszméje. Ha ennek sikerül diadalra jutnia gazdasági szervezetünkben is, újra visszatálunk minden gazdaság egyedüli helyes és egészséges kiindulópontjához: az emberhez.

Koszó János.

Színházi szemle.

A lefolyt két hét mozgalmas színházi életéből két újdonság emelkedik ki: Molnár Ferenc *Olympiája* és Mörick Zsigmond *Úri murija*. Amazt a Magyar Színház, emezt a Vígyszínház mutatta be.

Molnár Ferenc vígjátékát nagy sajtóriadó vezette be s bemutatója óta nagy sajtóreklám kíséri. Bizonyos mértékig indokolt is az elismerés a szerzővel szemben. Új darabja a maga forma-fegyelmével, felépítésének ökonómiajával jelentékeny fejlődést mutat. Mondanivalóját az író nem teríti széjjel, nem halmoz epizódokat epizódra, motívumot motívumra, hanem szinte a hármas egység szoros formájába kényszeríti magát s a rendkívülit, a különöset, a rikitóan eredetit sem hajszolja. Nincs egy felesleges jelenete, de egy felesleges szava sem. Ez a tisztult belső forma a legújabb európai dráma egyszerűsítésre törekvő esztétikai elvével összhangzatos.

Merőben más lesz azonban a darab értékelése, mihelyt a mondanivalónak, a lepergetett cselekménynek nézünk a szeme közé. Mert mi is történik itten? Mit is akar az író velünk közölni?

Egy előkelő osztrák fürdőhelyen egy fiatal, özvegy hercegasszonynak, a császár egyik udvarhölgyének, egy hadsegéd-tábornok leányának már hetek óta hevesen teszi a szépet egy magyar huszárkapitány. A hercegasszony épen nem közönyös a tizenegy nyelvet beszélő, a kitűnően bridgező, az utólérhetetlenül lovagló kapitány iránt s be is ajánlja apja révén a császár unokája mellé lovaglomesternek. Ez a még viszonynak nem nevezhető flört azonban kezd feltűnést kelteni s anyja tanácsára a fiatal hercegasszony végleg szakít a huszártiszttel. Szakít pedig olyan szavak kíséretében, melyek a fiatal tisztet teljesen kijózanítani volnának hivatva. A szépséges hercegasszony t. i. azt mondja udvarlójának, hogy paraszt. (Ha az írónak eszébe jutott volna, hogy egy finoman nevelt udvarhölgy ilyen talán mégsem szokott mondani s a szakításra egyéb módja is volna, akkor — nem lett volna darab. De az írónak ilyesmi nem jutott eszébe.) A fiatal huszártiszt halatlanul felháborodik a sértésre és

bosszút fogad. A legközelebbi kávéházból felszólítja a helybeli csendőrség parancsnokát, egy alezredest s mintha a bécsi rendőrség beszélne, tudtára adja, hogy a hercegasszonyok körül forgolódo huszártiszt nem huszártiszt, hanem világszaló. A csendőralezredest kétségbeesetten rohan a hercegasszonyokhoz. (Ha az írónak eszébe jutott volna, hogy egy csendőralezredest még sem lehet olyan ostoba, hogy egy helybeli telefonálást ne tudjon megkülönböztetni egy interurban beszélgetéstől, akkor — nem lehetett volna darab. Az írónak azonban ilyesmi nem jutott eszébe.) A hercegasszonyok kétségbeesnek. Mi lesz, ha elterjed a hír, hogy ők egy szélhámost fogadtak kegyeikbe? mit szól a világ? s megkorát fog szikrázni a császár kék szeme, mely most is láthatatlanul ott ellenőrködik mindnyájuk felett? Nosza maguk elé hivatják az alkapitányt és megkérik, hogy azonnal tűnjön el a szemük elől: ők nem jelentik fel, futni engedik. A kapitány azonban nem ijed meg: ő bizony nem fog futni, nem fog hallgatni, inkább megírja emlékiratait s benne elbeszéli, hogy mikép járatta bolondját a hercegnökkel. A hercegasszonyok kétségbeesnek. Mi lesz, ha a császár kék szeme... stb. A kapitány csak egy feltétel alatt hajlandó hallgatni: ha a fiatal hercegasszony kegyeiben részesíti. A fiatal özvegy, hogy a botrányt elkerülje s hogy a császár kék szeme... szóval teljesíti a kívánságot. (Ha az írónak eszébe jutott volna, hogy 1-ször is egy nő kegyeit ilyenforma csalással megnyerni nem annyira huszárkapitányhoz méltó, mint inkább valami kereskedelmi utazóhoz, 2-szor pedig, hogy egy gögös hercegasszony mindent inkább próbálna meg előbb, semhogy így kerüljön ki a kátyúból, akkor — ismét nem lett volna darab. Az írónak azonban ilyesmi nem jutott eszébe.) Mit szaporítsuk tovább a szót? Az utolsó felvonásban persze kiderül, hogy az alkapitány igazi kapitány s az élmények után a hercegasszony is szeretné vele folytatni a viszonyt, azonban a huszárkapitány megalázza szép partnernőjét és örökre szakít vele.

Az egész vígjáték a maga nagy képzelésével, mondanivalójának ürességével, lélekrajzának hazugságával és

demokrata tendenciájának hamis csengésével nyilván nem magyar közönségnek íródott. Ez a publikum könnyen sarokba szoríthatná az író: Honnan ismered te az udvari körök asszonyait, minő telefontrükk révén jutottál körükbe, hogy tetteikben ennyire aljasaknak, beszédmódjukban ennyire szakácsnőistílusúaknak merészeled mutatni őket? Hol és mikor volt neked alkalmad eleven huszártisztekkel érintkezni, hogy ennyire alacsony módon úriatlanoknak rajzold őket? Talán csak nem a haditudósítói fronton ismerted meg őket ilyeneknek?

Nem, ez a darab nem minékünk készült. A mi publikumunknak tetszik Molnár Ferenc virtuóz színpadismerete, megneveti jellegzetes vicceit, tapsol ötletességének, de rögtön megérzi, hogy az *Olympia* mindenestül export-cikk. Amerikának van ez szánva, ahol ezt a pakfonghangú demokráciát még csengő esztétnek fogadják el. Ezt az alacsony szellemű, ezt a kicsinyes, ezt az ostoba, ezt a garasos arisztokráciát valóban csak a dollár-demokrácia hazájában fogadhatják el léletszerűnek, igaznak.

Az előadáson a különböző magán-színházak jeles erői szerepeltek, de az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy azért még magyarszínházi színész is akadt köztük. A fiatal hercegasszony szerepét Gombaszögi Frida játszotta. Az író elég mostohán bánt vele. Az első két felvonásban csak azt csinálhatta, amit már jó félszázszor láttunk tőle, a harmadik felvonásban még annyit se. Kiss Ferenc kitűnően mozgott, igen jól játszott, de sehogy sem keltette egy tízenegy nyelvet beszélő huszártiszti benyomását. Góthné az anyahercegnő szerepében teljesen simult a szerepkövefelte közönséges tónushoz. Zala Karola finomabb volt a szerepénél, de zívesen megbocsátottuk neki. Hegedűs Gyula az ostoba csendőralezredes szerepében tökéleteset nyújtott: egy-egy mozdulata, tekintete a legminimálisabb eszközökkel a lehető legkifejezőbb erejű volt. Stella Gyula a főlovászmester szerepében kitűnően hatott. Góth Sándor a tábornokot Hötzendorfi Conrad sikerült maszkjában játszotta.

*

Móricz Zsigmond *Úri murija* tökéletes ellentéte Molnár darabjának. Móricznak elsősorban epikus talentuma nagyon elthoniatlanul mozog a színpadi formák között. Az egész darab inkább genreszerű képek egymásutánja,

semmint igazi dráma. Mondanivalójának súlyos voltával, életábrázolásának igazságával, hangjának és felfogásának gyökeres magyarságával azonban magasan felette áll a csak-technika, a merőötlet Molnár-darabnak.

Móricz darabjának meséje alig pár szóba összefoglalható. Egy kiskunsági földbirtokos, a magyar földnek fanatikus szerelmese, birtokán reformokat akar létesíteni. Okszerűen, modernül akar gazdálkodni. Ehhez azonban pénzre, kölcsönre volna szüksége, a kölcsönhöz pedig felesége aláírására. Az asszony, aki a maga finomkodóbb voltával kicsit eltávolodott a földtől, vonakodik a váltót aláírni. Bánatában a férj kimegy a tanyára, kiviszi cimboráit is, a cigányt is és nagy, duhaj mulatságba akarja temetni elkeseredését. Ez a szilaj-magyaros, ez a vadul-féltelen mulatság a darab középpontja. A mulatságon azonban az asszony is megjelenik, s mikor megtudja, hogy ura egy kis mezei virággal is kezdett enyelegni, feltámad féltékenysége. Nagy jelenet! A házastársak ellentéte a forrpongti hevül. A férj már önmaga ellen szegzi a revolvért, amikor egy szelídlelkű sógorasszony kibékíti őket, a feleség aláírja a váltót, s a férfi diadalmasan köszönti a pusztára virradó új és ígéretes hajnalt.

Ez a rövid mese a darabban epikus szélességűvé terül. Rengeteg szereplő és apró mozaikszerű jelenetek sorakoznak egymás mellé. A jelenetek alig vizszik előre a néhol szinte már mozdulatlan darabot, de minden szavuk, minden vonatkozásuk mélységesen jellemző arra a világra, amit az író rajzolni akar. Magyar világ az, magyar élet ez, szimbólikusan magyar sors ez.

A darabnak egész felépítése Csehov drámáira emlékeztet. Itt is, ott is alig haladó jelenetek sorát látjuk, a színpadi külső élet itt is, ott is minimális, s ami történik, az az alakok lelke mélyén húzódik meg s csak egy-egy zivatarszerű robbanásban tör ki; itt is, ott is a legapróbb, szinte jelentéktelennek látszó mozzanatok szimbólikussá mélyülnek, itt is, ott is az író fajtájának lelkétől lelkezettek.

Épen ezért a drámaiatlan forma nem is állhat útjába a Móricz darab igazi élvezésének. Akárhogy botladozik is az író a színpad síkos padlóján, e botor-káló menet közben is nagy perspektívák felé tud kilátást nyitni.

E színpadiatlanságnál kellemetlenebb a darab hangjának megtörése. Egészen

az utolsóelőtti képnek végéig úgy éreztük, hogy az író tragikusra húzta fel hangszertét s ime egyszerre csak vidám nótába kezd s reménykeltő hangulatban fejezi be darabját. Lehet, hogy ez a *happy and* a nagyközönségnek inkább szájaíze szerint való, de kétségtelen, hogy a darab egyenes vonalát megtöri.

A Vígyszínház előadása kitűnő. Már maguk a színpadi képek is megkapóak. A színtér három egymás mögé helyezett ív — tulipános motívumokkal díszített ív — zárja keretbe. A színtér változását jóformán csak a hátsó függöny és egy-két rekvizitum jelzi, szereznyen, artisztikusan. A rendezés apró finomságokkal teljes. Csak egy-két jelentéktelennek látszó dolgot említünk. Mikor a férfszereplők a nagy mulatási jelenetben a cigány előtt táncolnak, mind másképp ropja a csárdást: Mály Gerő mártogatva, inkább csak a térdével táncol, Kürti József zsebre dugott kézzel, gavallérosan, Somlay a színpad egyik felétől a másikig bokázva. Mindegyikük tánca találoan jellemzi az ábrázolt alak temperamentumát, vagy műveltségi nivóját. Mikor meg a mulató kompánia az ambitusról kivonul az éjtszakába, s egy-két kőhajításnyi távolságban folytatja a dárídót, a színpadra nem az egész banda muzsikája szűrődik be halkítva, hanem csak a nagybögő brummogása. Látszólag jelentéktelen semmiségek ezek, de az írónak realizmusát csak ilyen realista eszközökkel lehet tökéletesen kifejezni.

Ha a szereplőket mind jellemezni akarnók, szinte az egész társulat névsorát kellene kiírunk. Felesleges is volna szólni valamennyiről; hiszen, hogy Somlay Arthur erőteljes ábrázoló, hogy Varsányi Irén finoman érzelmes, hogy Somogyi Erzsébet eragadó parasztlány, hogy Rajnay ellenállhatatlanul komikus, s hogy Kürti József végtelenül kedves tud lenni, azt eddig is akárhányszor tapasztaltuk. Mály Gerőt azonban mégis ki kell emelnünk. Eddig szerepeiben is elsőrangú epizodistának éreztük, ebben a darabban azonban még tisztelőit is meglepte ábrázolásának jellemző erejével. Szinte csodálatos, hogy az a vonatott, majd nem monoton beszédmód, a mozgásnak az a keleti nyugalmú lassúsága, mennyi árnyékolásra képes.

A sok kitűnő szereplő közül egyedül Simonyi Mária nem elégtett ki. E nagyképességű színésznőnek mintha affek-

tációba fulladna művésze. Már beszedje is képtelenül mórósor. Rövid *a-ja o-nak*, hosszú *á-ja é-nek* hangzik, pl. *magának* helyett így mondja: *mogének*.

Reméljük, hogy közönségünk a darabnak formai fogyatkozásai mögött is meg fogja érezni a fajtájával congeniális művészt, s értékelni fogja a magyar életet megragadó erővel ábrázoló író.

*

A Nemzeti Színház sikerrel újította fel Kamaraszínpadján Shakespeare bájos vígjátékát, a *Vízkeresztet*. A rendezés a régi angol színpad tagolását akarta éreztetni, de valamiféle modernebb formában. A közönség közé benyúló teret akképen valósította meg, hogy a zenekart befődte, s egyes jeleneteket itt játszattott. Az előtérben itt folyó akciót egy, közvetlenül a rivaldára omló, s egy tengerparti várost ábrázoló gobelinszerű függöny zárta be. A háttéri színek vagy a drapériás hercegi termet, vagy Olivia kertjét és házának egyik szobáját mutatták. Az egyes képek egymás sarkába taposva gyorsan követték egymást.

Az egész játék így nagyon egyöntetűnek és nagyon shakespeareinek hatott. Csak azt sajnáltuk, hogy a színészek az előtérrel kevesebbszer használták, mint ahányszor bizvást lehetett volna. Hogy egy-két változás kissé megkésétt, azt talán a kellő számú próbák hiánya okozta, s e késések a következő előadásokban bizonyosan nem fordulnak majd elő.

Lehotay Árpád, mint Orsino hercege, igen kellemes jelenség volt. Tőkés Anna Violát bájos melancholiával játszotta, Uray Tivadár elegáns bohóc volt, Ligeti Juliska a komorna szerepében temperamentumos kedvességével hatott, Horváth Jenő józú Böffen Tóbiásán és Pethes Sándor groteszk Keszeg Andorán sokat neveltünk. Igaz örömjünk telt Kürthy György Malvoliójában. Affektációt tudott ábrázolni anélkül, hogy művészi eszközei affektáltak lettek volna. A színház az utóbbi időben méltán foglalkoztatja többször ezt a jeles tehetséget. Olivia szerepében Mátray Erzsébet jól indult, de később, a szerelmi jelenetekben kelletnél is szentelenebb volt. Sebastiant Harasztos Gusztáv játszotta. Kellemetlen szőejtéséről, sajnos, nem tud leszokni.

A bájos vígjátékot kevés közönség nézte végig, de elejétől végig igen jól mulatott.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

A Spirituális Művészek Kiállítása.

A Nemzeti Szalon új kiállításán a *Spirituális Művészek Szövetségének* harmadik tárlatának anyaga tölti meg a termeket.

A tárgymutatóhoz *Remsey Jenő* írt előszót. Fölveti a kérdést, mi is az a spirituális művészet. Azt feleli rá, hogy az ember jövőendő életének művészete, — a Lélek, az Élet, — s a Szellem uralmának előhírnöke. Hirdeti egy letűnt világ démoni zürzavarában egy új, fenéséges korszak hajnalpirkadását, egyrészt szembeszáll a régi, merev konzervatívizmussal, másfelől pedig a modernség fattyúhajtásaival. A mai fiatalokra appellál, kik még az iskola padjain ülnek s kiknek lelke még fogékony az örök ideáluk iránt. Főleg ezeknek hirdeti az új embert, új életet, új művészetet, az örök szépség és igazság győzhetetlen erejével.

Ha az előző hangzatos igéivel körüljárjuk a termeket, megállapíthatjuk, hogy a hirdetett új művészet egyelőre több jó szándékot és lelkes akarást produkál, mint megfelelő eredményt. Látunk egy sereg képet, melyeknek egyrésze talán csakugyan nagyobb elmélyedést kívánó tárgyat választ, de semmivel sincs több «spirituális» bennük, mint hogyha ezeket a témákat bármelyik más jelszó alatt dolgozó művész használta volna föl. Látunk derék naturalista tanulmányokat, látunk merészebb modern kísérleteket, szóval olyan műveket, amelyeket nyugodt lélekkel oda sorozhatnánk akár a merev konzervatívizmussal szembe, akár pedig a modernség tulzása közé. Látunk csaknem iskolás szobortanulmányokat és látunk tulzó, szélsőséges nekirugaszkodásokat, melyekről igazán csak az előző ítéletét idézhetnénk: hogy azok «megmagyarázhatatlan gömbök, tömbök, gulák, véghetetlen csodakigybók» — és más hasonló furcsaságok...

Igy hát a jószándékú szövetség ez új kiállításán is megmaradunk régi gondolatunknál, hogy a művészetbeli spirituálisítást nem jelszavak öntik bele a művekbe, hanem minden alkotás spirituális, ha igazi művészlélek teremti, mert az elválaszthatatlan összefonott ilyenkor egymással. Viszont a leg-lekesebb «spirituális» akarás sem lánghatathat föl művészetet olyan munkában, mely nem emelkedik föl a művészet nagy régióiba. Spirituálisabb az öntudatlan művészi teremtőerő, akár-

milyen formában nyilatkozik meg, mint az irodalmias jelszavakkal dolgozó, lendület nélküli, tudatos programművészet.

Szerencsére számos olyan munka akad ezen a kiállításon, amelyet nem a jelszó színesít meg és tölt meg tartalommal, hanem a tisztos színvonalon járó, komoly művészet.

Alberth Ferenc egyike a jószándékú művészeknek. Elmélyedő témákkal foglalkozik, főleg vallásos víziókat fest, sokszor igen érdekesen. Felfogásával rokon *Czene János*, akinek azonban kiteljesültebb a formalátása és kifejező készsége. «Remete» című képe bájos, meghitt, bensőséges alkotás. «Szentlélek kitöltetése» című kis vászna a maga meleg naivitásával kapta meg a nézőket. *Károlyi Irén* munkái már messzebb esnek ettől a felfogástól, inkább csak nagy egyszerűségével válik vonzóvá. «Gellérthegy látkép»-e teljesen új felfogású képet ad Budapest panorámájáról, annyira kivonatolja a nagy körrajzot. *Márkus Imre* is kívül esik a programmon. Összegező látású, jobbfejta piktor. *Mészáros Dezső* «A sivatag» című olajfestménye szerencsésen tömöríti a jelképies látomást. *Náray Aurél* Munkácsi felfogására emlékeztető, de vidám, könnyedszínű olajfestményei között igen finom a «Lilakendős leány». *Palesch Pál* munkáiban van eszmei tartalom, de az inkább novellista módon beszél, mert festői készsége meglehetősen száraz.

Remsey Jenő nagyot fejlődött. Finom, dekoratív látása és felfogása bizonyos mértékben emlékeztet Kriesch Aladár elmélyedő pikturájára. Gyűjteménye komoly értéket jelent. *Remsey Sándor* két Don Quixote-tanulmányával keltett legnagyobb hatást. *Steif Antal* «Utca és ember» cím alatt összefoglalt linoleummetszet sorozatában több érdekes és tartalmas lap akad. Kedvesek gyermekek számára készült szinespapír meseképei. *Zsöndi Arisztid* kubistaízü próbálkozásait sem sok szál köti a spirituálisításhoz. *Zsötér Ákos* érdekes színekkel dolgozik.

A kis szobrászati részben *Kövészai Elza* «Haláltánc» című kis bronz kompozíciója megkapó, misztikus erővel ható munka. *Krivátsy Miklós* hatalmas gipsztömegekkel dolgozó, tömeghatásokra törekvő, bizarr kísérletei a Független Szalonjának hangulatát idézi. Egyikbe-másikba talán bele lehetne magyarázni bizonyos újszerű plasztikai lehetőségeket, de a nemes szobrász-

anyag örökre tiltakozni fog e hógyúró módszer térhódítása ellen. Mégis csak játék ez, mely pár év múlva a tavalyi hó sorsára fog jutni. *Mariay Ödön.*

Zenei szemle.

Az Operaház *Erkel Ferenc Hunyadi László*-jának felújításával (február 25.) nagy szolgálatot tett a magyar zenekultúrának. Nyolcvannégy évvel ezelőtt (1844 február 19.) mutatták be nagyértékű nemzeti operánkat, mely a *Bánk-bán*-nal együtt évtizedeken át a legtöbbször játszott magyar dalmű volt. Az újabb időben nem szerepelt Operaházunk műsorán, mert a változó ízlés a régi rendezést avultnak tartotta. Új rendezéssel s új betanulásban állították elélnk Erkel remekművét. Idők folyamán még a régi Nemzeti Színházban több változtatással került volt színe a dalmű, melyet *Szemere Árpád* főrendező kegyeletes kézzel s olyan előadásban és rendezésben állított be a műsorba, mely a mai idők színpadi követelményeinek megfelel. Érdemes és eredményes munka volt a laza jelenetek egységbe fogása, melynek következtében a dalmű érdekes, sőt érdekesítő nagyoperaként díszelgehet ezután Operaházunk játékrejénjén.

A mai nemzedék tájékoztatásául vesünk egy pillantást a *Hunyadi László* történetére. Erkel nyolc operája közül sorrendben ez a második. Az első a *Báthory Mária* (1840) és a harmadik a *Bánk-bán*, mely a szabadságharc és az elnyomatás idejének hallgatást parancsoló korszakában a *Hunyadi László* után tizenhét év múlva született meg. A *Hunyadi László* szövege *Tóth Lőrinc* hasonló című történeti drámája után készült, melyet az Akadémia 1839-ben száz arannyal tüntetett ki. Az opera librettóját *Egressy Béni* írta, de nem Erkel számára. «Egyszer a Kígyó-utcában haladtam — beszélte el Erkel id. Ábrányi Kornélnak —, mikor véletlenül Egressy Bénnel találkoztam. Papírtekerceset tartott kezében s kérdészemre, hogy hol járt, hová megy, ezt felelte:

— Bartay András igazgatót kerestem, de nem találtam otthon. Régen kér, írjak neki valami magyar tárgyú operaszöveget. Hát meg akartam kínálni ezzel

s a tekercsre mutatott. Kivettem a kezéből. Hunyadi László szövege volt. Amint futólag bepillantottam, mintha erős dőfést éreztem volna a szívemben,

éreztem, hogy ez az, amit oly régen s izgatottan keresek. Elvettem tőle s minden tiltakozása ellenére zsebrevág-tam e szavakkal:

— Majd írok én erre zenét, jobbat, mint Bartay írta; te pedig írd neki valami mást.

Egressy Béni belenyugodott; nem telt bele néhány hónap s kész voltam az egész opera jeleneteinek vezérfonalával. Lássá — mondotta Erkel Ábrálynak — így dolgozik az igazi inspiráció, ha megtaláljuk hozzá a keresett, de még határozott formát nem öltött tárgyat».

Igy született meg a magyar dalmű-írás korszakos eseménye: *Hunyadi László*.

Az opera fogadtatásának tomboló sikere mindenesetre elsősorban a zene-költő érdeme volt, de rész illette meg ebből Egressyt is, aki szöveggönyvét színpadi érzékkel írta meg, ha nem is teljesen a történeti hűség szolgálatában.

A *Hunyadi László* bemutatójáról Petrichevich Horvát Lázár a «Honderű»-ben így ír: «Ha van a magyar zenének jövődjéje, ha a zeneművészetben valaha magyar iskoláról szó lehet a polgárosodott népek között, úgy annak megalapítását nagyrésztben a Hunyadi László szerzőjének fogja köszönni nemzetünk... Erkel Ferenc zsenialitása megmutatta, mikép lehetend európaivá emelni a csárdák gyönyörű melódiáit, ismeretleneket mind azok előtt, kik nem magyarok, sőt ismeretleneket még magyarok előtt is, kiker a népelettel soha semmi viszonyban nem állanak. Úgy van, Erkel Ferenc tette az első talpkövet ama szilárd talapzatba, melyre épüldend egykor a magyar zenedicsőség valhallája... Ferde az a nézet, hogy csak olyan dalmű lehet nemzeti, amelyre egy verbunkosat, avagy frisset amúgy melegeben elhevenyészhetni. Csak a szellem legyen elég nemzeti arra a kompozícióban, hogy a magyarban nemzeti szimpátiákat, az idegenben pedig azon önkénytelen vallomást gerjessze: e mű, bár az egyetemes zenetanszabályok szerint van alkotva, mégis bizonyos saját típussal bír, miáltal a zenetanok többieitől merőben különbözik».

De nemcsak a magyar lapok, hanem a bécsiek is ilyen szellemben foglalkoztak a *Hunyadi László*-val, Erkelről tanulmányokat közöltek. Az egyik («Ein Deutscher» aláírással) így kiált fel: «Erkel Ferenc egy zeneárva chaoszból egy zenészeti világot teremtett!»

Tudjuk, hogy a *Hunyadi László* partitúrájában még nemzetközi és olaszos elemek is vannak, de az egésznek uralkodó vonala: hősi magyar. Magyar a levegője, magyarok a színei, magyar a temperamentuma, magyar benne a legszebb dallamok sorozata, magyar a lendülete és lüktetése, mely az egészen végigvonul. A *Hunyadi László* értékét zseniális zenéjén felül százszorta növelte: korszakos hatása a nemzeti életre. A bemutatón még nem tudták, csak sejtették, hogy megszületett az első nagy nemzeti opera. Az idő, a történelem szentesítette ezt a rangját, melyet azóta a *Bánk-bán*-nal együtt kulturális életünkben betölt.

Lássuk, mit formált, mit javított az operán *Szemere* Árpád rendezői keze. A Nándorfehérvárott (I. felvonás) és Temesvárott (II. felvonás) játszó várbeli jeleneteket a színpad elején hatalmas várfalat ábrázoló, felül kúpban végződő keretbe állította be. Ezzel a jelenetek úgy hatnak, mint valami történeti festmény, mint valami zengő freskó. Az első felvonás ezelőtti két képét (mert régen három volt) újra háromra tagolta egy nyíltszíni változással. Az első kép a vár erkélyes udvaros csarnoka, háttérben a várudvar a vártoronnyal, melyből nagyszerű hatással harsan fel a király megérkezésekor a kürtjel. A második kép a vár előtti tér a felvonóhíddal és a hatalmas várbástyával. A változás után ismét a várban vagyunk, a belső nagy csarnokban, mely osztozott színpadként balról a király szobáját mutatja s jobbról a nagyméretű vár-csarnokot, várlépcsőházat. Ilyen besorolásban a jelenetek a legtermészetesebben és idegfeszítő gyorsasággal perreghetnek le. A második felvonás régen két képből állott, most egy: a vár nagycsarnoka háttérben a kápolnával. Így az esküjelenet s az azt megelőző jelenetek folyamatos egységbe olvadnak. A harmadik felvonás Hunyadiék budai palotája gyönyörű, színes, vidám szőlőskertjének egy részlete. Az előző felvonásokkal szemben üde, örömteljes hangulatot áraszt, hiszen itt kézfogó készül. Annál nagyobb az ellentét, mikor Gara nádor beront embereivel s elfogatja Hunyadi Lászlót. Káprázatos magyar balett gyönyörködteti a szemet. A felvonás második képe Hunyadi László börtöne s a harmadik a híres Szent György-téri lefejezés. A második és harmadik kép közti nyílt változás is teljesen új.

Így a régi négy felvonás háromba olvadt. A színtér ügyes tagoltságához adjuk hozzá a gondos világitási hatásokot s talán el lehet képzelni a rendezés hatásosságát. Azért mondjuk, hogy talán, mert látni kell a *Hunyadi László* mostani előadását! Különösen azoknak, akik a régre emlékeznek. Akkor fog feltűnni a különbség s akkor méltányolhatják igazán a rendező érdemét.

A partitúra az új rendezésben alig szenvedett valamit. Az induló az első nyíltszíni változáshoz ismétlések formájában kissé megnyúlt, a recitativók némely helyen megrövidültek s a zárt számok közül: Hunyadi László és Gara Mária duettje, Mátyás és a kar együttese, valamint Szilágyi Erzsébet fiait féltő sírángozása. Mindez csak előnyére vált az összhatásnak.

Az előadás nagyon jó volt.

*

A *filharmónikusok* igen szorgalmasak, talán néha a művészi megállapodottság rovására is. Minden hétfőre hangversenyt tűznek ki, sőt egy hétre néha kettőt. Idegen vendégkarmesterek vezénylete alatt. A nyolcadik bérleti hangversenyt *Walter Bruno*, a kilencediket *Kleiber Erich* vezényelte. Ezenfelül mindenik egy-egy éjtszakai hangversenyt is (féltíz és féltizenegy óras kezdettel. Miféle új amerikanizmus az?) dirigált. A két vendégkarmestert ismeri közönségünk s érdemükön felül értékeli őket. Jó karmesterek, de a hírük nagyobb, mint a képességük. Műsoruk mellett nem kell megállani, mert semmi újat sem tartalmazott.

*

A szóló koncertek közül *Véghelyiné-Deáky Flóra*, *Tarnay Alajos* és a *Madrigal Társulat* hangversenye emelkedett ki. Egy új «világsoda» is járt itt: *Zimbalist* Efrem. Hegedűművész. Amerikai, ahova Lengyelországból került. Auer-növendék volt, mint *Heifetz* Jása, *Mischa Elmann* és a többiek... Úgy hegedül, mint *Heifetz* Jása, *Mischa Elmann* és a többiek... *Zimbalist* is mindent tud, amit meg lehet tanulni, de valami gyári, valami gépezetszerű van a játékában, mint amerikai társainak. Egyéniség sehol. Lehet-e valaki művész egyéniség nélkül?

Egy öreg-öreg zongoraművész is járt itt: *Pachmann* Wladimir. Liszt, Wagner és Bülow kortársa. «Chopin-est»-et

adott, mely valójában humoros kabaré-előadás volt. Tizenöt művet és egy csomó ráadást játszott végig memóriahiába nélkül, némely helyen művészi finomsággal és egy nyolcvan éves embernél csodálandó technikával. Játék közben és szünetek alatt a gnómszerű mulatságos figura állandóan beszélgetett. Angolul, franciául, németül motyogott magában, szónokolt, mókázott a zongora mellett, dicsérte és szidta a játékát. Ha futamai sikerültek, dédelgetve simogatta meg a kezét s haragosan ráütött, ha elhibázott valamit.

— Pfu, Pachmann!

— Gemein! . . . mondotta undorral, majd szépen elhaló trillái után mosolyosan csókot dobott.

A közönség majd eldőlt a nevetéstől. Ilyen jól sohasem mulattunk hangversenyen.

Papp Viktor.

Magyar folyóiratszemle.

A *Magyar Szemle* februári számában Ottlik László tollából rendkívül tanulmányos, jól átgondolt elvi alapokon biztosan felépített, okosan és szellemesen megírt tanulmány jelent meg «Magyar nemzet — cseh birodalom» címen. Gondolatmenetét következőkben vázolhatjuk:

A cseh állami berendezkedés a francia demokratikus minta alapján történt, de a bürokratikus önkény végéig fejlesztésével. A francia központi hatalom százados tradícióival a csehek nem rendelkezik, az ottani homogén nemzettest helyett itt nemzeti kisebbségeket kell kormányozni: a cseh hatalom elkerülhetetlenül belső imperializmusra kényszerül. Imperializmusának világnézeti alapja a cseh kultúra abszolút értékességébe vetett hit és a nemzetiségi gondolat. Elsősorban nyelvi közösség a célja; a nyelv azonban még irodalmat sem jelent, még kevésbé kultúrát, amely természeti, népi, társadalmi tényezők függvénye. A cseh társadalmi összetétel vizsgálata és a magyarokéval való szembeállításra érdekes eredményekhez juttatja el Ottlikot. A cseh nemesség aránytalanul kevesebb volt, mint a magyar, elveivel hatni nem tudott a polgári osztályra, amely egészében és hirtelenül emelkedett vezető réteggé, magával hozva plebejusi szellemét, parvenü életnézetét. Magyarországon a nemesség domináns réteg volt, alulról egyenként felkerültekkel egészült ki, világnézete, úri

gondolkodása mintául szállt át ezekre. Természetes arisztokrácia fejlődött így ki nálunk, aminőről Csehországban beszélni sem lehet.

A cseh államhatalom épen ezért képtelen a maga adminisztrációjának tekintélyt, megbecsülést szerezni az arisztokratikus Felvidéken. Nem tud imponálni, asszimilációra nem gondolhat. Gyarmatsorban tartja tehát a Felvidéket, tervszerűen elszegényíti.

A magyar nemzet megadhatná a Felvidék autonómiáját, amit a cseh birodalom nem tehet meg. De le kell mondania a nyelvi és etnikus azonosítás gondolatáról és visszatérnie a területiális-történeti nemzetegység arisztokratikus hagyományához: «— azoké a nemzeteké a jövő, amelyek, a középkorban gyökerezvén, a területiális gondolatnak természetes hordozói. A magyar nemzet ezek közé tartozik».

A kiváló cikk gondolatai a magyarság arisztokratikus társadalmi alkatáról, a feudális nemzeti és a demokratikus nemzetiségi elv szétválasztásáról — úgy érezzük — döntő fontosságúak legsúlyosabb kérdéseink megoldásában is.

*

A *Minerva* legutolsó számában közölte és most különnyomatban is kiadta Fábian István sikerült kis dolgozatát a francia konzervativizmus filozófiai alapvetőiről. Maurras, Seillière, Maritain tanításait Fábian ügyes gondolattal alapélményeikből vezeti le; érdekes probléma, hogyan érkezett három különböző egyéniség különböző elindulással lényegében azonos eredményekhez. Kár hogy ezek az eredmények inkább csak negatív vonásaikkal tűnnek elő előadásában. Mindenesetre hasznos munkát végzett e nálunk oly kevésbé ismert gondolkodók bemutatásával.

*

A *Katholikus Szemlében* «Egy konzervatív főúr a kiegyezés után» címmel gr. Mailáth József rövid visszaemlékezést írt nagybátyjáról, gr. Mailáth Antaltól. A cikkecske kapcsán ráeszmélünk a modern konzervativizmus egyik legfontosabb feladatára; történelmi tudatot kell teremtenie, megkeresni önmaga elődjét, hogy a Mailáthok, Dessewffyék stb. elfelejtett alakjaitól, eszméiből nyerjen új tanulságokat.

h. g.

Te csak pipálj, magyar drámairodalom! A Magyar Tudományos Akadémia a Vojnits-díjat — mellyel évenként a lepergett esztendőnek legértékesebb és egyúttal színpadi hatást is kifejtett darabját kell jutalmaznia — az idén Csathó Kálmán *Te csak pipálj, Ladányi* című vígjátékának adta ki. Szóval kultúréletünknek e legtekintélyesebb szerve a mult esztendő színpadi terméséből ezt találta koszorúra legérdemesebbnek. Senki se gondolja, hogy e díjazásban rejlé értékelés miatt neki akarunk rugtatni az Akadémiának. Szó sincs róla! Az Akadémiának igaza volt. De épen az a szomorú, hogy igaza volt. Épen az a szomorú, hogy egy egész esztendőnek magyar színdarabjai közül a legmagasabb irodalmi és színpadi értéket a *pipáló Ladányi* képviseli. S itt ismét ne értsenek félre bennünket! Világért sem akarjuk e vígjáték kedvességét, humorát és színpadi kvalitásait kelletlenül alább értékelni, de az már mégis végtelenül lesújtó, hogy ez a tipikus középserűség jelentette a lefolyt évnek legmagasabb értékét. S talán még e körülménynek sem tulajdonítanánk tüneti jelentőséget, ha a mult esztendőben is nem a *Ladányi*-hoz hasonló hangú és hasonló fajsúlyú vígjáték kapta volna meg az Akadémia koszorúját és ha — még hozzá — ez is nem joggal kapta volna meg. A *Nosztly fiú esetét* értjük. E két esztendő legkülönb színpadi termékeinek hangban, tónusban, formában és értékben való e feltűnő megegyezése több mint véletlen hasonlóság, relatív értéküknek megállapítása pedig az Akadémia részéről meghökkentően sujtó ítélet a magyar drámairodalomra.

Igen, meghökkentő, hogy akkor, amikor a külföldi dráma a maga tartalmai ihletét a világháborútól és a forradalmaktól felzaklatott etikai és szociális problémákból meríti, formai vívódásai pedig új megoldások felé, szinte a klaszszicizmus nagyvonalúsága felé látszának törekedni, hogy akkor — mintha nem is lett volna háború, nem dúltak volna forradalmak és nem tépett volna szét Trianon! — minálunk a kedves és idilli, a ferencjózsefi kornak biztos

nyugalmát lehelő napsugaras témák az uralkodók, a drámai forma tekintetében pedig ma már pusztán történeti értéké avult megoldások között vergődünk. Évekkel ezelőtt, amikor nagy megrázkodásaink után egy-két nemes stílus, egy-két nagyobbszerű történelmi drámát láttunk színpadjainkon feltűnni, azt reméltük, hogy végre eljött, minálunk is eljött, a nagy dráma ideje! De ez is csak divatnak bizonyult. Ma újra bukolikus nyugalomban, idilli derűvel pipázgatunk a napsütéses ámbituson, a világ... ó, az csak «hagy forogjon keserű levében». Odakünn sasok repülnek, idebenn méhek döngicsélnek! Európa színpadjain eszmék forranak, gondolatok csatáznak, új formák vajudnak, itt, eh!... te csak pipálj, magyar drámairodalom!

Tuba mirabilis.

Lilla pártája és a közlekedési rendőr. Nyilván széles körben visszahangra lett *Tubusjegyű* íróársam legutóbbi kitűnő apró cikke, melyben a színházi «pendli»-járványról ejtett néhány okos, nagyon is megszívlelni való szót. Magyarán rámutatott arra a kétirányú tiszteletlenségre, mely e szerencsétlen divatból fakad: a színészére, ki művészi s anyagi becsvágyának küzdelmében oly szemérmetlen nyíltsággal megbödik ez utóbbi mellé, s a színházéra, mely e zsebfájdalmaknak kész akár a drámaíró művét is prédaul odavetni.

Egy szempontot azonban nem vett fel a cikkíró: a közönséggel szemben tanusított tiszteletlenség szempontját. Az egész pendli-rendszer alapjában felelőtlen «va banque»-játék a jóhiszemű színházi közönséggel. Arra a feltevésre épít, hogy a pendli minden körülmények között — sikerül. Mi tagadás, eddig nem is tudunk rá esetet, hogy csütörtököt mondott volna. Maga a főpendliző, a cikkíró által megrótt Csontos Gyula (kit valóban stílusos volna hamarosan felléptetni a Goldoni-féle *Két úr szolgálja* címszerepében) eddigelé még mindig szerencsésen megérkezett a jelenésére mind a Blaha Lujza-téren, mind a Wesselényi-utcában.

De az ördög nem alszik, s ha a hazardőr egyszer mégis rajtaveszt, bizonyára nem illik, hogy ennek a közönség adja meg az árát. Ha teszem azt, jegyet váltok Csathó Kálmán *Lillájába* s a színlap Lévai István uram szerepében Csontos felléptét igéri, abban a megnyugtató tudatban szeretek zsöllyében ülni, hogy Lilla sorsának döntő fordulata a költészettel győzelmesen hadbaszálló józanság képviselője valóban meg is jelenik. De mi történik, ha Csontos Ó Józansága egy szép estén megreked valahol a Körút s Rákóczi-út kereszteződésénél? ha a Wesselényi-utca felől leánykérőbe igyekvő gépkocsija akkor érkezik a színes jelzőlámpa szuverén körzetéhez, mikor azt a közlekedési rendőr huzamosabb időn át nem hajlandó «szabad»-ra átváltani? Csontos — ki az ötperces autót felét ilyenkor nyilván arra fordítja, hogy magát a *Trojka*-beli szerepének lelkületéből «kiélje», a másik felét meg arra, hogy Lévai uram alakjába beleélje — talán csak mégsem foghatja könyörgőre a dolgot, ilyenformán:

— Biztos úr! az Istenért! legyen lelke! Ha én most elkésem: Lilla pártában marad, s ez ellenére van Csathó szerző úr szándékának. S ha — szokásom szerint — a szerző szándékán még könnyű szerrel túltennem is magam: a publikum megtanulta a középiskolában, hogy Lillát én veszem nőül s nem az a tedd ide — tedd oda Csokonai, ki pedig — ha mi itt soká vesztglünk — végül is megszerzi a csurgói professzorságot! Értse meg: az ön jelzőlámpásának makaessége miatt egy irodalomtörténeti tény forog veszedelmében. Lilla pártában nem maradhat, Csokonainak viszont nem varrhatunk nyakába semmiféle polgári boldogságot. Ez a Polgári Boldogság — én vagyok. Eresszen hát utamra!

Beküldött könyvek: *Ifj. Hegedüs Sándor:* Sir Douglas könyve. (Athenaeum.) — *Londesz Elek:* A mennyei koldusasszony. Költemények. (Athenaeum.) — *Dr. Roheim Géza:* Magyar néphit és népszokások. (Athenaeum.) — *Barbusse:* Erő. (Athenaeum.) — *Nagy József:* Kornis Gyula mint kultúrpolitikus. (Minerva-könyvtár.)

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; főmunkatársa: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDÜS ISTVÁN.

... Nincs benne mód, hogy ezen változtatni lehessen? Például — horribile dictu — az egész pendli-rendszer megszüntetésével? Nem, erre mód nincs. Hát akkor talán valami biztosító-intézményről illenék gondoskodni. Előképad ehhez is. Gondoljunk csak Operaházunk közelmúltjára, amikor a legkiválóbb Wagner-énekesek egyike, a hozzánk édesedett cseh hőstenor zengte ott a teuton félistenek szólamait. Már zengte, amikor zengte. Mert fellépte bizony sokszor ingadozott, olykor még épen meg is hiúsult a túlságos — ingadozás miatt. Neki néha az Operával átellenes Drexlerből hosszabb volt az út a színházig, mint teszem Csontosnak a Magyar Színházról a Nemzetiig. Az óvatos Operaház ily esetekre szépen felöltöztette Lohengrin ezüstvértjébe a szerep magyar tolmácsolóját is, s ez teljes készenlétben várta a hattúfogatot, noha az utolsó pillanatig kétséges volt, ő száll-e majd bele, vagy a jobb belátásra tért cseh kolléga?...

Ennyit bizony megtehetne a Nemzeti Színház is, ha már sztárja kedvéért mindenre kapható; legalább ennyit — ez egyszer a közönség kedvéért. Szerepre színészt nem kell kötéllal fogni, talán még efféle «in spe» szerepre sem. A Nemzeti Színház nagyobb érvényesülésre áhítózo fiataljai közt bizonyára akadna egy-egy *pót*-Lévai István, ki ilyenkor legalább valódi «izgalommal» leshetné, mi lesz sorsa Lillával. Lilla viszont mentesítenék minden izgalomtól, túlad-e pártáján vagy sem? A színlalak mögé pillantva megnyugvással láthatna ott topogni egy kimaszkírozott urat, ki végső szükség esetén Lévai István képében mégis csak meg fogja őt kérni, szerephez és feleséghez jutván — a közlekedési rendőr jóvoltából.

Dieudonné.